

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author

**GEOMETRIA I PROJECTE DEL SÒL ALS ORÍGENS DE
LA BARCELONA MODERNA. LA VILA DE GRÀCIA**

ENRIC SERRA RIERA

TESI DOCTORAL

Director. Manuel de Solà-Morales Rubió

Laboratori d'Urbanisme. U.P.C. Barcelona, desembre 1992.

R-30.074

III.5 L'ORDENACIÓ DE JOAQUIM MAS. 1840

Notícia de la propietat

L'any 1835, Josep Mas, d'ofici forner, va comprar aquesta peça de terra, d'una superfície aproximada de quatre mujades, a Josep Oriol Parés (fig. 1). Abans, l'àmbit, que aquesta transferència transformarà en unitari, es denominava paratge Llepaolles i el formaven tres parts diferents propietat del religiós catedràtic del Col·legi Episcopal de Barcelona, Josep Oriol Parés, que les havia heretades pocs anys abans. L'any següent, amb la mort de Josep Mas, la propietat va passar a mans de la vídua i fill, els quals aconseguiren sis anys després el permís d'urbanització, d'acord amb un projecte d'ordenació que hi preveia sis illes amb 89 parcel·les i una plaça central. Es tracta, doncs, del primer cas en què el comprador de sòl adquireix el domini d'una peça important amb la previsió de transformar-la en sòl urbà a curt termini. Dins d'aquest procés, la funció principal del promotor serà la d'encarregar el projecte d'ordenació d'aquest sòl i aconseguir la corresponent aprovació per part de l'Administració. Una superfície important de sòl esdevé així mercaderia. Josep Mas no pot concloure el procés, que acabarà a mans dels seus hereus. El paper de Teresa i Joaquim Mas s'acaba amb la transferència de la totalitat de les parcel·les als nous emfiteutes. Cal observar que es tracta de la primera ordenació de sòl que no recolza directament en el carrer de Gràcia. Amb l'ordenació de Joaquim Mas, el sòl urbà ordenat de Gràcia es consolida decididament més enllà dels marges d'aquest eix primari. Certament, l'ordenació de Paula Pava Galvany, s'entén també fins al Torrent de l'Olla però, de fet, els carrers de Sant Domènec i Jonqueres la relacionen directament des del projecte inicial amb el carrer de Gràcia. En canvi l'ordenació de Joaquim Mas queda clarament separada del carrer de Gràcia per les terres del noble Antoni de València, que no seran urbanitzades fins molts anys després sobre el referent de la Travessera.

El projecte

A primera vista ja es posa de relleu l'extrema modulació de totes les illes. Les sis que componen aquesta ordenació estan perfectament dividides en un nombre exacte de mòduls de 30 pams d'amplada. En cap de les mansanes no trobem sobrants, fet que fa pensar en un treball molt precís per part del projectista (fig. 2).

En el sentit de la Travessera sembla evident que la indefinició del solc del Torrent de l'Olla i la voluntària cessió de 15 pams d'amplària per a la futura formació d'un carrer (Sant Joaquim) contigu a la peça de terra d'Antoni de València faciliten la conformació exacta de 25 mòduls (els de l'illa 5) per a aquesta dimensió de la peça ordenada. En el sentit de Torrent de l'Olla, la profunditat variable de l'illa 5 proporciona prou amplitud per a un repartiment modular exacte.

Convé fixar-nos en la posició de la plaça, aparentment desplaçada cap a llevant. La plaça és sens dubte d'una extensió generosa, amb una ea molt superior a la resta de les ordenacions de la villa. Tancada inicialment a tramuntana, l'Administració local en dues intervencions diferents, i molt separades en el temps, completava el model teòric que s'apunta en les propostes de M. Olivé i P. Pava.

Centrar la plaça representava reduir la fondària dels mòduls de l'illa 4, o bé disminuir-ne la superfície per tal de doblar els mòduls de les illes 6 i 3. En el supòsit de considerar les proporcions de la plaça una dada fixa, la suma de les fondàries de les illes 4 i 6, repartides en 4 mòduls, ens dóna una profunditat per mòdul de 120 pams.

Desplaçar la plaça cap a ponent fins a centrar-la implicava recompondre les illes 4 i 6 de tal manera que les dues serien de doble mòdul capiculat de 120 pams de fondària, conseqüència no desitjada. Una fondària de 120 m. és possible però escassa, i disposar façanes al Torrent de l'Olla, un risc que no es vol córrer.

La solució adoptada pel projectista representa una pèrdua de 16 parcel·les, però permet obtenir la profunditat ideal de 150 pams a totes les parcel·les de l'illa 4 i la més prudent de 180 pams per als mòduls adjacents a Torrent de l'Olla.

Els historiadors locals ens han explicat les desgràcies freqüents de les cases contigües a Torrent de l'Olla i Torrent d'en Vidalet. És ben clar

que el projectista defuig aquest accident urbà. Molt més tard (al voltant de 1890), amb la canalització de les aigües i l'empedrat del Torrent (empreses que durà a terme l'Administració local a instàncies de la Asociación Voluntaria del Fomento de la Villa de Gracia), les illes 3 i 6, concebudes per admetre una sola casa amb façana a la plaça o al carrer de l'Estrella, es partiran i s'hi generarà un pati d'illa molt estret. En canvi les illes 1, 2 i 4 són magnífiques en la seva proporció i fondària i donaran lloc a uns patis d'illa (veure fig. 2) espaiosos i oberts per les parcel·les laterals. L'illa 5 pateix la condició de marge. Al plànol de la fig. 3 podem observar que aquesta exigència de regularitat interna ha passat per damunt de la fàcil i possible connexió amb els carrers projectats quatre anys abans en l'ordenació de Paula Pava per sota de la Travessera. Els carrers d'Isabel II i de l'Estrella hi emboquen "aproximadament" dibuixant una intersecció ridícula que connecta alhora i allunya totes dues ordenacions. A desgrat d'aquesta circumstància, l'ordre fort de la plaça i les directrius dels carrers de Santa Madrona, d'Isabel II i de l'Estrella s'estiraran cap a llevant i tramuntana al llarg dels anys futurs.

El negoci

Com s'ha dit, Josep Mas és el primer comprador d'una peça amb l'objectiu clar de transformar-la en sòl urbà. La finca s'ha comprat en un moment de recuperació econòmica i amb un mercat de sòl escàs, ja que les ordenacions d'en Marc d'Olives i Àgata Trilla ja tenen tot el parcel·lari establert. Només resten parcel·les a l'Ordenació de Paula Pava.

Presonera de les muralles, Barcelona està esgotant el sòl del raval i més enllà de la cintura de 1.800 vares que imposen els militars les millors expectatives es troben a Gràcia. Així doncs, no ens estranya el càlcul del nou negociant de sòl: al Raval una parcel·la de 30 x 170 pams costa un cens anual de 90-100 lliures i un traspàs que pot arribar a 3.800-4.000 lliures. A l'ordenació de Joaquím Mas, en canvi, el cens anual mitjà d'una parcel·la és de 12 lliures i no cal pagar-hi entrada.

Malgrat que els anys 1840-41 són una mica irregulars des d'una perspectiva político-econòmica (recordem el bombardeig de Barcelona després de la revolta contra Espartero i l'abdicació de Maria Cristina), la situació d'aquesta zona és particularment propícia, ja que l'any 1839 la fàbrica tèxtil Puigmartí, emplaçada a tocar la Travessera, entre el Torrent de l'Olla i el Torrent d'En Vidalet, instal·la un vapor alemany i es modernitza globalment donant feina a més de 800 treballadors. D'aquest any endavant serà coneguda pel "vapor nou". Atès tot això no és estrany que en el termini d'un any i mig tots els solars estiguin establerts. En els protocols del Notari Francesc Maymó i Arnús, trobem que els darrers establiments són de l'any 1842.

Això vol dir que la renda anual que generà la peça per raó dels censos va ser de 1.000-2.000 lliures, sense comptar-hi llüïmes ni traspassaments. L'estudi dels emfiteutes confirma el paper motor que van tenir en aquell moment els petits professionals de la construcció: Francesc Maymó, Francesc Alzamora, Esteve Alujo, Joan Bru, Josep Cabané, Jaume Rius i, sobretot, Salvador Rusiñol i Pau Xatart s'estableixen en peces d'1 a 3 mòduls per construir-hi cases que vendran tot seguit. El parcel·lari que finalment es va consolidar mostra un fraccionament important: les parcel·les d'1, 1/2 i 2 mòduls constituïran més del 80 % del total. Només es formen 4 grups de mòduls i 2 grups de 4 mòduls (fig. 4).

ORDENACIÓ JOAQUIM MAS 1.840

1. SUPERFÍCIE TOTAL 19.980 m² = 4 mujades

2. N^o DE PARCEL.LES 87 (*)

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n^o) 174,25 m².
- superfície parcel. la màx. 195 x 30 pams = 220,85 m².
- superfície parcel. la mín. 127 x 30 pams = 143,80 m².
- front de parcel. la tipus. 30 pams = 5,82 m.
- diferents profunditats (n^o de cada profunditat)

46 parcel.les - 150 pams
6 parcel.les - 180 pams
10 parcel.les - 180 pams a 195 pams
25 parcel.les - 143 2/4 pams a 127 pams

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

- perímetre total de façana. 1.149,81 m.
 - longitud total de front de parcel. la. 601,27 m.
 - longitud total de mitjera de parcel. la. 548,27 m.
 - longitud total dels carrers. 436,27 m.
 - superfície total de carrers. 2.235,58 m².
 - superfície total plaça (carrers del voltant inclosos). 2.451,95 m².
 - n^o illes completes 5
 - incompletes 1
-

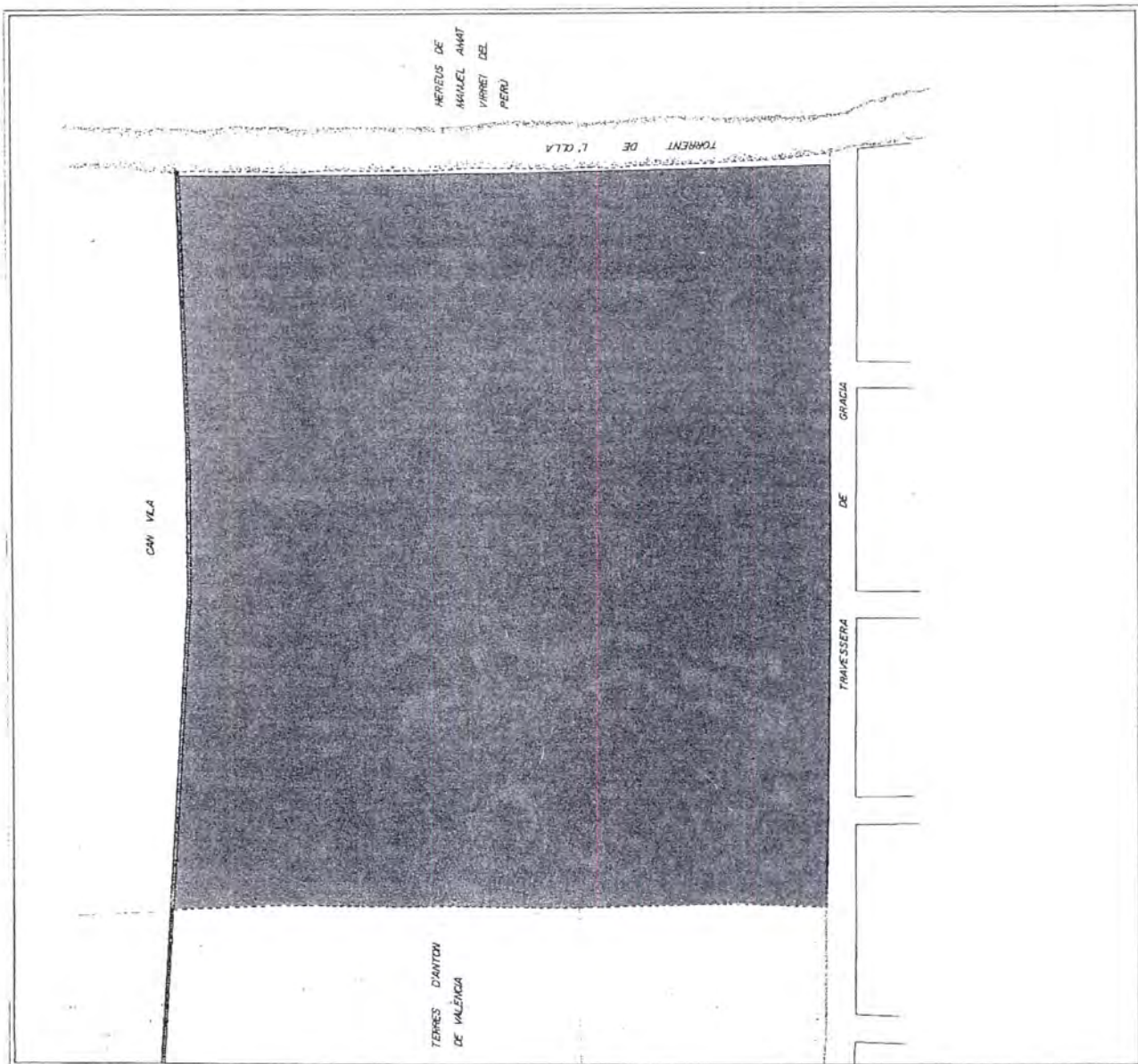
5. RELACIONS

densitat lineal Se = longitud de carrers = 219,23 m/Ha.
sup. total (Ha)

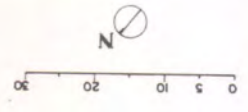
densitat superficial Sa = sup.carrers = 1.123,40 m²/Ha.
sup. total (Ha)

densitat espais públics Ea = sup.plaça = 1.232,13 m²/Ha.
sup. total (Ha)

* les numerades són 89, però la n° 28 i 29 no hi són

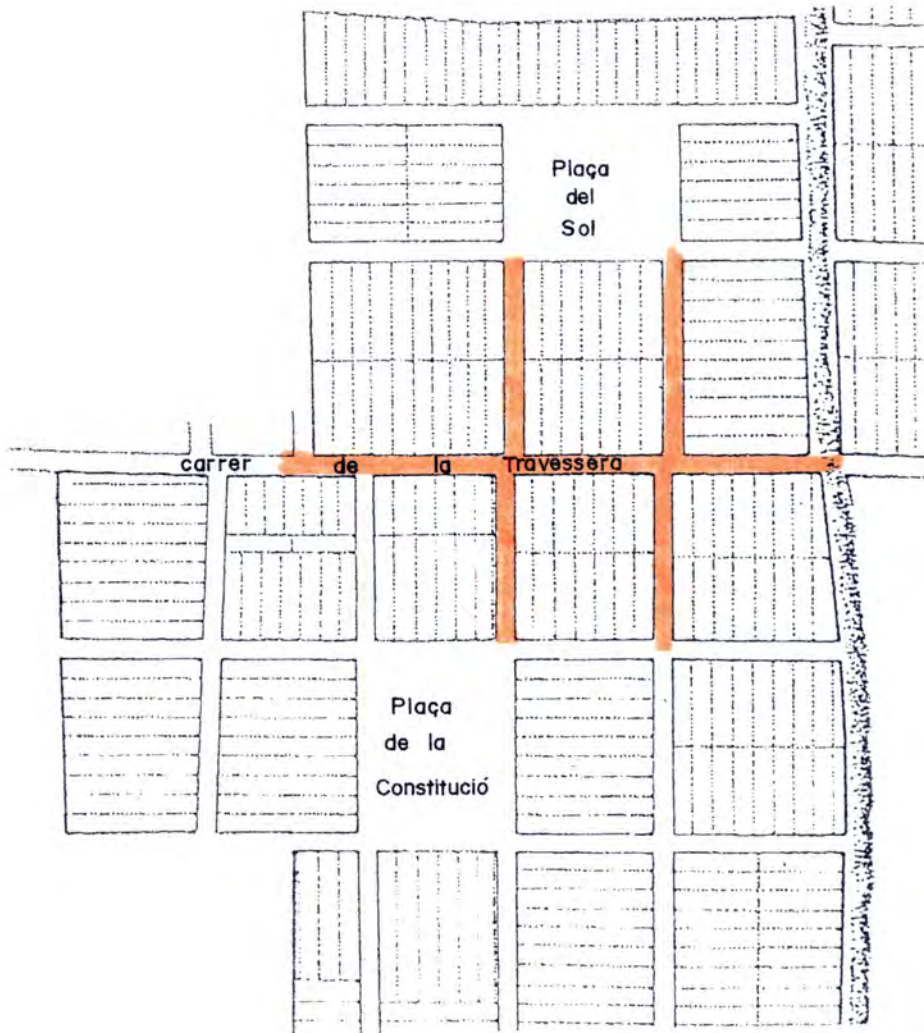

ORDENACIÓ FRANCESC ALSINA. 1.843.

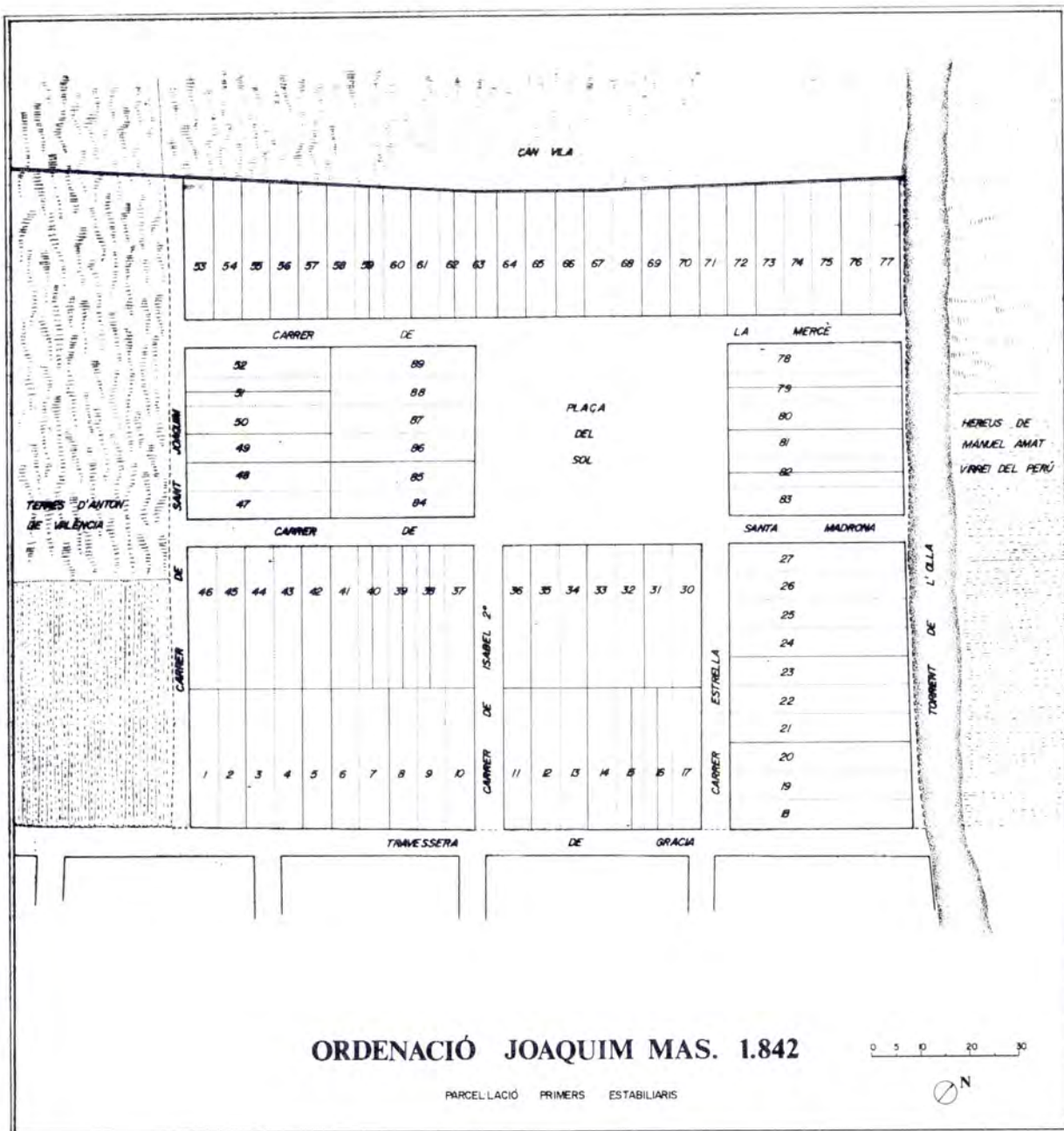

FABRICA VAPOR NOU DE FRANCESC PUIGMARTI

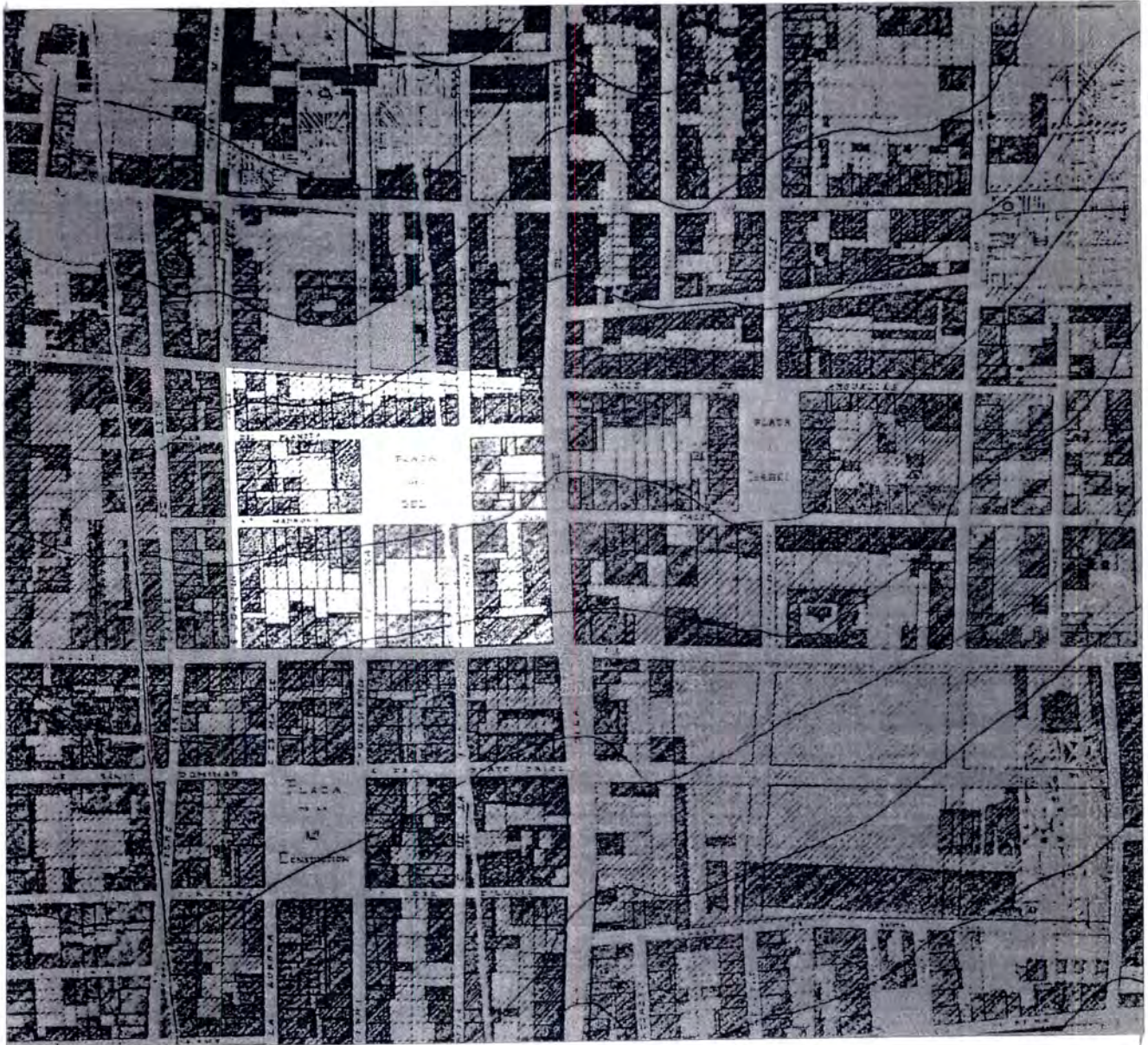

3

4

5

FIGURES

- 1 Peça de terra adquirida per Josep Mas l'any 1835 i sotmesa a projecte d'ordenació pel seu fill Joaquim. Estat del context l'any 1840, en què s'aprova el document presentat cinc anys abans.
- 2 Projecte d'ordenació de la peça de sòl propietat de Joaquim Mas. 1840. Projecte restituit 1988
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 3 Gràfic en el qual es palesa la **diffícil** connexió entre les dues ordenacions a banda i banda de Travessera.
- 4 Plànol en el qual s'indica la transformació soferta pel parcel·lari després de l'establiment dels primers emfiteutes.
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 5 Parcel·lació i ocupació del sòl l'any 1889.
Fragment del *Plano General de Alineaciones*.

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Jaume Rigalt i Estrada	1835	174	22-07-1835
Josep M ^a Torrent	1836	---	10-09-1836
	1836	---	19-09-1836
Joaquim Vinyals Arbós	1843	103	13-08-1843
	1848	45	15-03-1848
Francisco Maymó i Arnús	1840	74	20-03-1840
		79	24-03-1840
		143	28-08-1840
		152	22-10-1840
	1841	5	18-01-1841
		32	01-03-1841
		36	09-03-1841
		44	26-03-1841
		47	26-03-1841
		58	13-04-1841
		60	13-04-1841
		62	13-04-1841
		64	13-04-1841
		68	18-04-1841
		70	18-04-1841
		72	07-05-1841
		74	07-05-1841
		78	15-05-1841
		96	29-05-1841
		102	17-06-1841
		107	22-06-1841
		119	26-06-1841
		122	28-06-1841
		127	02-07-1841
		145	06-08-1841
		162	15-09-1841
		187	25-10-1841
		196	26-11-1841
		199	30-11-1841
		201	30-11-1841
		211	14-12-1841
		213	14-12-1841
		217	17-12-1841
	1842	5	04-01-1842
		7	04-01-1842
		15	14-01-1842
		17	13-01-1842
		22	18-01-1842
		25	18-01-1842
		31	01-02-1842
		45	21-02-1842
		58	17-03-1842
		78	15-04-1842
		80	16-04-1842
		174	07-10-1842

III.6 L'ORDENACIÓ DE FRANCESC ALSINA. 1843

Notícia de la propietat

L'ordenació de Francesc Alsina, contigua a la de Joaquim Mas i segona de les que recolzen en la Travessera, és la primera ordenació de sòl important que situa en part de la finca de 31 mujades, que fou propietat del Virrei Amat.

Certament, els anys 1837 i 1838 iniciava S. Russiñol, un mestre de cases que va començar edificant a l'ordenació d'Àgueda Trilla, dues parcel·lacions en aquestes terres, però només es tractava de petites ordenacions lineals en fragments diferents de dues mujades. El procés de fragmentació d'aquesta propietat és força interessant d'estudiar, ja que il·lumina el tema de l'escala adequada de les successives operacions d'ordenació de sòl.

El Marquès de Castellbell (Virrei Amat), propietari de la totalitat de la finca de 31 mujades, la va cedir l'any 1835 (notari Joan Planas 21-V-1835) al seu antic administrador Josep Carreras i Argerich, amb qui tenia deutes pendents. Sorprenentment, el nou propietari, home benestant, no s'interessà pel procés urbanitzador en un moment en què ja s'havia verificat la seva gran rendibilitat (ordenacions d'En Marc d'Olives, Àgata Trilla i P. Pava). De fet 31 mujades és una superfície molt gran comparada amb les 2, 4 i 10 mujades de les experiències urbanitzadores anteriors i, a més, es tracta d'una peça de terra entre el Torrent de l'Olla i el Torrent de Can Vidalet, separada de les llenques urbanitzades adjacents al carrer de Gràcia per una propietat fragmentada i campa a l'altra banda del Torrent de l'Olla. Així, Carreras renunciarà a l'activitat promotora i vendrà la seva propietat a petits agents, que s'encarregaran per parts i d'una manera progressiva del procés de conversió de la finca en sòl urbà. Així és com la propietat inicial, en una successió ininterrompuda de vendes, que va de l'any 1836 a l'any 1849, s'esquerda en vuit trossos que oscil·len entre les 1,5 i 10 mujades de superfície.

1836	4,5	mujades	Hospital de la Santa Creu
1837	1,5	"	Miquel Padró
1837	2	"	Salvador Russiñol
1838	2	"	" "
1842	3	"	Marc Camarasa
1842	2	"	Francesc Alsina
1849	10	"	Simó Singla

Francesc Alsina, mestre de cases, a qui ens hem referit com emfiteuta-constructor en les ordenacions d'A. Trilla i M. d'Olives canvia aquí, doncs, el seu paper de constructor de cases pel de promotor de sòl urbà. I això ho fa per mitjà de préstecs i societats complexes. En primer lloc, l'any 1842 s'estableix en tres mujades que compra a Josep Carreras. Per aconseguir la superfície convenient i la necessària connexió amb la Travessera, s'associarà amb tres socis més (Josep Masip, Tomàs Maspons i R. Roca) per adquirir tres mujades més comprades per Josep Muntaner aquell mateix any. La nova peça de terra, de sis mujades, ja té les dimensions adequades i la necessària relació amb la Travessera per procedir a la redacció d'un projecte d'ordenació (fig. 1).

F. Alsina presentarà a aprovació, l'any 1842, un primer projecte molt elemental, amb 117 parcel·les organitzades en sis illes i tres únics carrers (fig. 2). Segons el contracte, el total de la peça de terra s'havia de subdividir en quatre parts d'acord amb l'esquema adjunt i cada soci establiria els nous emfiteutes en el seu fragment. Aquest projecte va ser denegat i l'any 1843 F. Alsina en presentà un d'alternatiu amb la plaça central requerida (fig. 3). Aquest projecte fou finalment aprovat per l'Ajuntament de Barcelona el 25 d'abril de 1843. El mateix dia es feia públic el conveni entre els quatre socis, que es repartien la nova ordenació amb una partió idèntica a la inicial. El nou projecte implica una disminució del nombre de parcel·les de les dues parts centrals (corresponents a F. Alsina i R. Roca) que passen de 39 i 38 parcel·les a 35 i 34, respectivament.

L'àmbit susceptible de ser ordenat correctament sembla que oscil·lava en un interval de mides precís (entre les 4 i les 12 mujades). Una mida superior implicaria l'interès dels especuladors amb gran poder econòmic d'entrar en el negoci del sòl residencial per a les capes socials amb una capacitat econòmica molt més baixa, i també introduir en el mercat un excés d'oferta d'aquesta mena de sòl. D'altra banda, si la peça de terra que és objecte de conversió en sòl parcel·lat és inferior a dues mujades, és impossible compatibilitzar l'optimització de l'aprofitament parcel·lari amb la connexió a les operacions contigües, i tampoc no és possible introduir l'espai lliure (la plaça), com a element central i veritable qualificador de l'ordenació. En el trencaclosques general podem observar que allí on s'acumulen les peces petites, l'ordenació no té identitat i el nexa amb les parcel·lacions veïnes es fa difícil. Per tot això cal apreciar el nivell de racionalitat que representa l'acció de F. Alsina en agrupar les dues peces de tres mujades. La peça doble va fer possible el just acord amb l'ordenació de Joaquim Mas, la bona comunicació amb la Travessera i, complementàriament, la creació de la plaça d'Isabel II.

El projecte

L'ordenació de Francesc Alsina ens permet estudiar dos projectes per a una mateixa peça de sòl. El primer, l'any 1842, va ser rebutjat per l'Ajuntament de Barcelona. És un projecte que vol treure el màxim profit del sòl, sense cap mena de miraments per la qualitat de l'espai urbà resultant.

El resultat són 153 parcel·les distribuïdes en sis illes longitudinals, quatre de completes i dues amb una sola banda de parcel·les. Les illes grans són paral·leles a la Travessera i la fondària és el resultat de doblar el mòdul de 150 pams. Això comporta la connexió directa pel carrer del Comte de Reus en continuïtat amb el carrer de Santa Madrona amb la Plaça del Sol. Els quatre propietaris, en

aquesta primera hipòtesi d'ordenació, es partien la peça de terra en llesques longitudinals. A cadascú li corresponien entre 40 i 36 mòduls.

L'operació de descomposició del sòl en aquest primer projecte és extremadament simple i només hi trobem dos atributs; l'adequada profunditat de la parcel·la de 150 pams, ja assajada en l'Ordenació veïna, i l'enllaç exacte amb aquesta en adoptar la directriu del carrer de Santa Madrona.

La divisió a parts iguals de la finca ordenada entre tots quatre socis és la causa de la modulació anòmala de les illes 3, 5 i 6.

Ja hem aclarit que el projecte no va ser aprovat per l'Ajuntament de Barcelona perquè era massa mesquí. S'hi va reclamar la presència d'una plaça com les que la pròpia iniciativa particular ja havia plantejat en quatre de les més importants ordenacions anteriors. El segon projecte, presentat l'any següent, recull la recomanació de l'Ajuntament de Barcelona i es presenta amb una plaça central de 69,9 x 29,1 m. que resulta de perdre 4 mòduls a les dues illes centrals (núm. 2 i núm. 5). El buit de la plaça altera l'orientació dels mòduls de les illes 2 i 5 a fi de formar una façana. La promoció hi perd 8 mòduls, però les 28 parcel·les que s'orienten a la plaça guanyen valor i qualitat.

La plaça és de proporcions estranyes i amb un marcat pendent de tramuntana a migdia. Delata que en l'origen, l'objectiu principal del projecte, no és la qualitat de la plaça i fins aleshores és la plaça que ofereix una ea (653,4 m²/Ha) menor.

Malgrat tot això, està perfectament centrada i presenta una peculiaritat respecte a les altres places: el carrer de la Virgen del Amparo l'emboca pel seu eix. Aquesta circumstància fa que la plaça, paradoxament, s'obri més a la xarxa que no les places que es comuniquen amb la trama viària pels vèrtexs.

Potser serà la singularitat d'aquesta directriu el que es reconeixerà en els projectes futurs, que en fan un dels vials principals i amb més continuïtat de la vila (carrer Ample).

Finalment, em sembla convenient fixar l'atenció en l'astúcia de la promoció en cedir només els 150 pams de fondària de les illes 1 i 4, al marge de tramuntana, i reservar-se els drets de la peça irregular sobrant.

F. Alsina cedeix també una llenca de 15 pams d'amplària en el límit mateix per a la formació d'un carrer (Rector de Vallfogona). En formar-se el carrer per cessió dels 15 pams que hi manquen (cessió de J. Rosell l'any 1850) aconseguirà el dret a edificar amb façana a aquest carrer segons mòduls de 30 pams, obtenint d'aquesta manera un benefici altíssim d'aquesta peça sobrant.

El problema de composició urbana que presenten aquestes illes de les llindes ja s'havia plantejat en l'ordenació de la Plaça del Sol. L'illa núm. 5 de l'ordenació de Joaquim Mas en el seu límit a tramuntana afronta amb tres peces de terra de propietaris diferents (Esteve Mitjans, J. Vila, Francesc Sala). El procés d'ordenació de les terres per damunt de la peça de Joaquim Mas serà fragmentari i dilatat en el temps, i per aquesta raó mai no s'arribarà a doblar el mòdul parcel·lari a la manera de l'illa 3, que en presenta la descomposició ideal. L'any 1889 el plànol d'alineacions de l'arquitecte Pascual proposarà la connexió del carrer de les Gràcies fins a l'Ordenació de Francesc Alsina (carrer d'Arquelles) consolidant definitivament el que podríem qualificar d'irregularitat morfològica. És precisament en aquests elements on la ciutat mostra, encara avui, la seva gènesi fragmentària. L'illa núm. 5, de desdoblament impossible, aboca inevitablement el pati interior al carrer.

El procés d'ordenació del sòl gairebé sempre s'expandeix de la plaça a les llindes. La tensió inevitable entre la forma regular de l'ordre interior geomètric i les formes incidentals de la propietat del sòl es concentrarà en aquestes llindes. És precisament en aquestes illes de marge on es palesaran amb més claredat les limitacions d'aquesta manera de produir la ciutat.

Aspectes del negoci

Ja hem fet referència al salt donat per F. Alsina en canviar la seva activitat de mestre de cases, constructor d'edificis, als orígens del fenomen urbanitzador, fins a arribar al cap de 15 anys a constituir

una societat amb petits capitals d'altres menestrals de Gràcia per assolir el paper de promotor de sòl urbà. És lícit pensar que F. Alsina en aquest primer període de formació del barri va poder fer economies suficients en l'exercici pròpiament constructor per poder esdevenir promotor-rendista.

Com la de Joaquím Mas, aquesta ordenació es beneficia de la posició propera del Vapor Nou de Francesc Puigmartí. Estem en un moment de gran dinamisme industrial: aquell mateix any, (1843) s'instal·len dues noves fàbriques de vapor, una del tèxtil a la cruïlla de Travessera amb Sant Pere Màrtir, i una de blanqueig de teixits, al Torrent d'En Vidalet. Els establiments es van desenvolupar amb vivesa i pels protocols del notari Mariano Barallat podem comprovar que l'any 1847 estava pràcticament establert tot el parcel·lari (fig. 4).

És curiosa, per elemental, la manera de repartir els beneficis que proporcionen els censos entre els quatre propietaris. Com qui talla un objecte material divideixen el sòl ordenat en quatre llenques de dalt a baix i s'assignen els corresponents censos a cada soci. En la transformació del projecte que s'exigí per encabir-hi la plaça, F. Alsina i R. Roca van compensar la pèrdua de nou parcel·les augmentant el valor dels censos dels 28 mòduls frontals a la plaça, que podien arribar a les 15 lliures. Malgrat el seu preu, van ser els primers a establir-se, el mateix any 1843.

La renda que per a cada soci va generar el global de censos emfiteùtics oscil·la entre les 500 i 600 lliures anuals (lluïsmes a part).

Entre els primers establiments hi tornem a trobar molts professionals de la construcció: fusters (Francesc Pedrol, Gerard Ribas, Josep Ferrer), mestres de cases (Francesc Alzamora), manyà (Antoni Junyent) etc.

ORDENACIÓ FRANCESC ALSINA 1.842

1. SUPERFÍCIE TOTAL 31.202,5 m² = 6 mujades

2. N° DE PARCEL.LES 153

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n°) 180,14 m²
 - superfície parcel.la màx. (n° 33) 298,86 m²
 - superfície parcel.la mín. (n° 1) 109,27 m²
 - front de parcel.la tipus. 30 pams = 5,829 m
 - diferents profunditats (n° de cada profunditat)
 - 150 pams tots.
-

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

- perímetre total de façana. 1.700,32 m.
 - longitud total de front de parcel.la. 1.093,25 m.
 - longitud total de mitjera de parcel.la. 607,06 m.
 - longitud total dels carrers. 717,96 m.
 - superfície total de carrers. 3.639,97 m.
 - superfície total plaça (carrers de voltant inclosos).
 - n° illes completes 6
 - incompletes ---
-

5. RELACIONS

densitat lineal Se=	$\frac{\text{longitud de carrers}}{\text{sup. total (Ha)}}$	230,11 m/Ha.
densitat superficial Sa=	$\frac{\text{sup.carrers}}{\text{sup. total (Ha)}}$	1.166,65 m ² /Ha.
densitat espais públics Ea=	$\frac{\text{sup.plaça}}{\text{sup. total (Ha)}}$	no hi ha plaça

ORDENACIÓ FRANCESC ALSINA (amb plaça) 1.8431. SUPERFÍCIE TOTAL 31.202,5 m² = 6 mujades2. N^o DE PARCEL.LES 145

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n ^o)	180,71 m ²
- superfície parcel.la màx. (n ^o 29)	298,86 m ²
- superfície parcel.la mín. (n ^o 1)	109,27 m ²
- front de parcel.la tipus.	
- diferents profunditats (n ^o de cada profunditat)	
145 parcel.les de 150 pams de profunditat.	

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

- perímetre total de façana.	1.653,17 m.
- longitud total de front de parcel.la.	1.046,12 m.
- longitud total de mitjera de parcel.la.	607,05 m.
- longitud total dels carrers.	601,39 m.
- superfície total de carrers.	2.960,48 m ² .
- superfície total plaça (carrers del voltant inclosos).	2.038,63 m ² .
- n ^o illes completes 6	
incompletes ---	

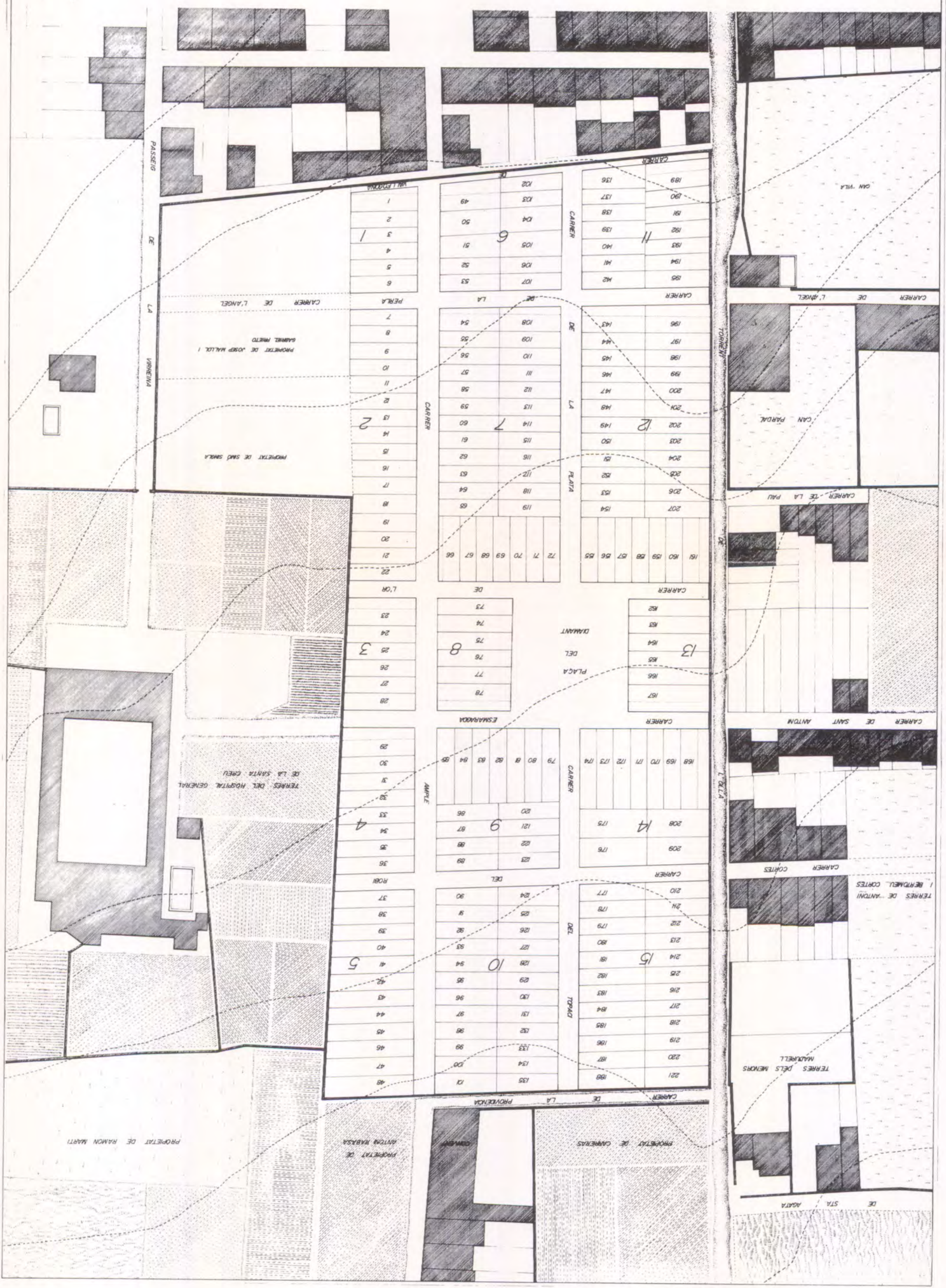
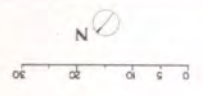
5. RELACIONS

densitat lineal Se =	<u>longitud de carrers</u> =	192,75 m/Ha.
	sup. total (Ha)	
densitat superficial Sa =	<u>sup.carrers</u> =	948,87 m ² /Ha.
	sup. total (Ha)	
densitat espais públics Ea =	<u>sup.plaça</u> =	653,40 m ² /Ha.
	sup. total (Ha)	

n^o de parcel.les que s'han transformat (agregacions parcel.laries)
l·listat %.

3/4	1 (1,33 %)	17,25 m.	1 (1,33 %)
1	6 (8,00 %)	5,6 m.	1 (1,33 %)
1 1/4	5 (6,66 %)	4,75 m.	1 (1,33 %)
1 1/2	22 (29,33 %)	16,65 m.	1 (1,33 %)
1 3/4	7 (9,33 %)	14,25 m.	1 (1,33 %)
2	8 (10,66 %)	21 m.	1 (1,33 %)
2 1/2	3 (4,00 %)	9 m.	1 (1,33 %)
2 3/4	1 (1,33 %)	5,4 m.	1 (1,33 %)
3	5 (6,66 %)	8 m.	1 (1,33 %)
3 1/4	1 (1,33 %)	15,25 m.	1 (1,33 %)
3 1/2	2 (2,66 %)	12 m.	1 (1,33 %)
4	1 (1,33 %)		
4 1/4	1 (1,33 %)		
7 1/2	1 (1,33 %)		

ORDENACIÓ JOSEP ROSELL. 1.850.

PROPIETAT DE JOSEP MALLÉ I SAMUEL NIETO

PROPIETAT DE SARD SARDÀ

TERRES DEL HOSPITAL GENERAL DE LA SANTA CREU

PROPIETAT DE RAMON MARTI

PROPIETAT DE ANTON KABAÇA

PROPIETAT DE JOSEP MALLÉ I SAMUEL NIETO

PROPIETAT DE SARD SARDÀ

TERRES DEL HOSPITAL GENERAL DE LA SANTA CREU

PROPIETAT DE RAMON MARTI

PROPIETAT DE ANTON KABAÇA

PROPIETAT DE JOSEP MALLÉ I SAMUEL NIETO

PROPIETAT DE SARD SARDÀ

TERRES DEL HOSPITAL GENERAL DE LA SANTA CREU

PROPIETAT DE RAMON MARTI

PROPIETAT DE ANTON KABAÇA

PROPIETAT DE JOSEP MALLÉ I SAMUEL NIETO

PROPIETAT DE SARD SARDÀ

TERRES DEL HOSPITAL GENERAL DE LA SANTA CREU

PROPIETAT DE RAMON MARTI

PROPIETAT DE ANTON KABAÇA

PROPIETAT DE JOSEP MALLÉ I SAMUEL NIETO

PROPIETAT DE SARD SARDÀ

TERRES DEL HOSPITAL GENERAL DE LA SANTA CREU

PROPIETAT DE RAMON MARTI

PROPIETAT DE ANTON KABAÇA

PROPIETAT DE JOSEP MALLÉ I SAMUEL NIETO

PROPIETAT DE SARD SARDÀ

TERRES DEL HOSPITAL GENERAL DE LA SANTA CREU

PROPIETAT DE RAMON MARTI

PROPIETAT DE ANTON KABAÇA

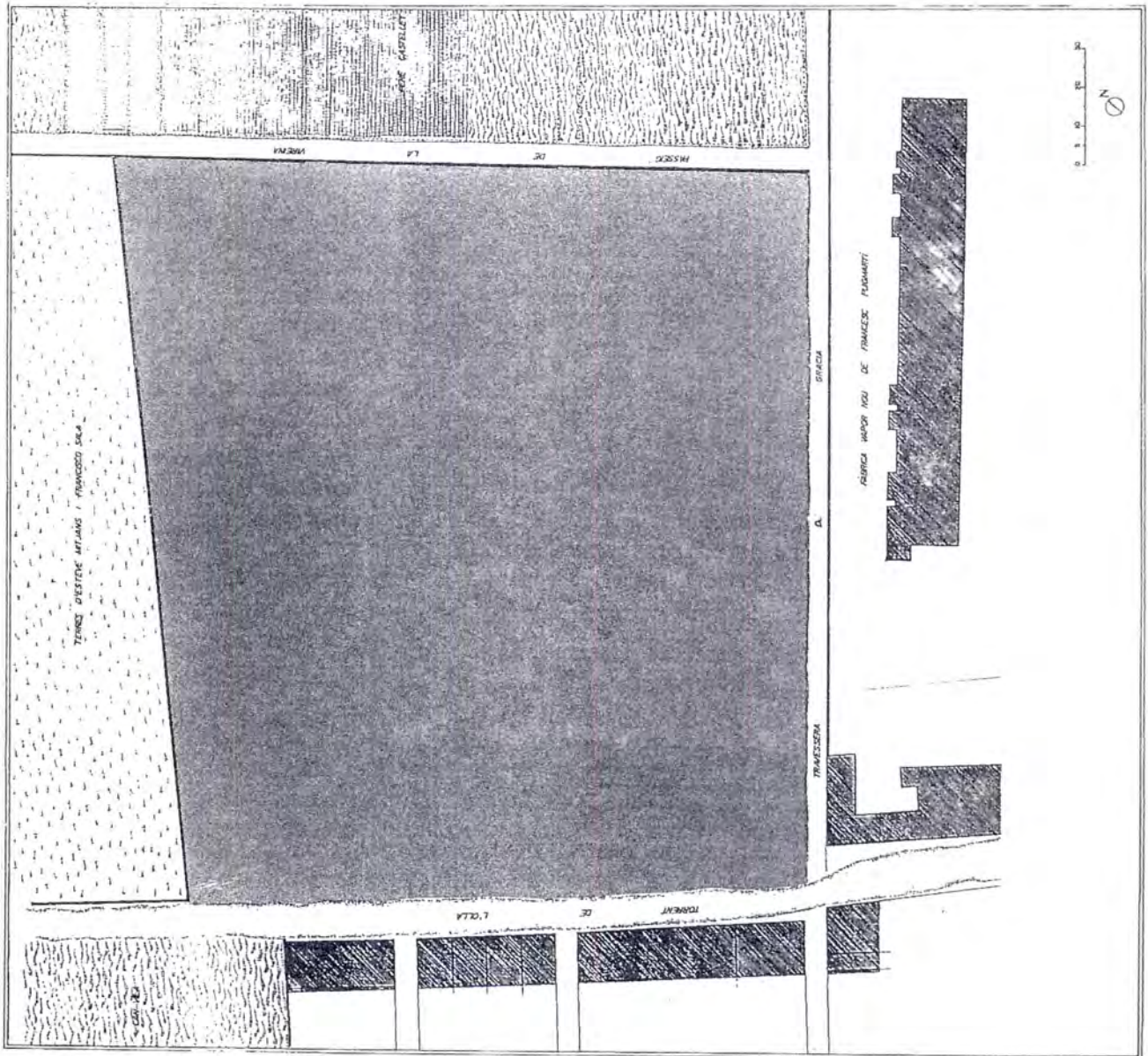
PROPIETAT DE JOSEP MALLÉ I SAMUEL NIETO

PROPIETAT DE SARD SARDÀ

TERRES DEL HOSPITAL GENERAL DE LA SANTA CREU

PROPIETAT DE RAMON MARTI

PROPIETAT DE ANTON KABAÇA

TERRES D'ESTEVE MITJANS I FRANCISCO SALA

CAN VILA

PERE CASTELLET

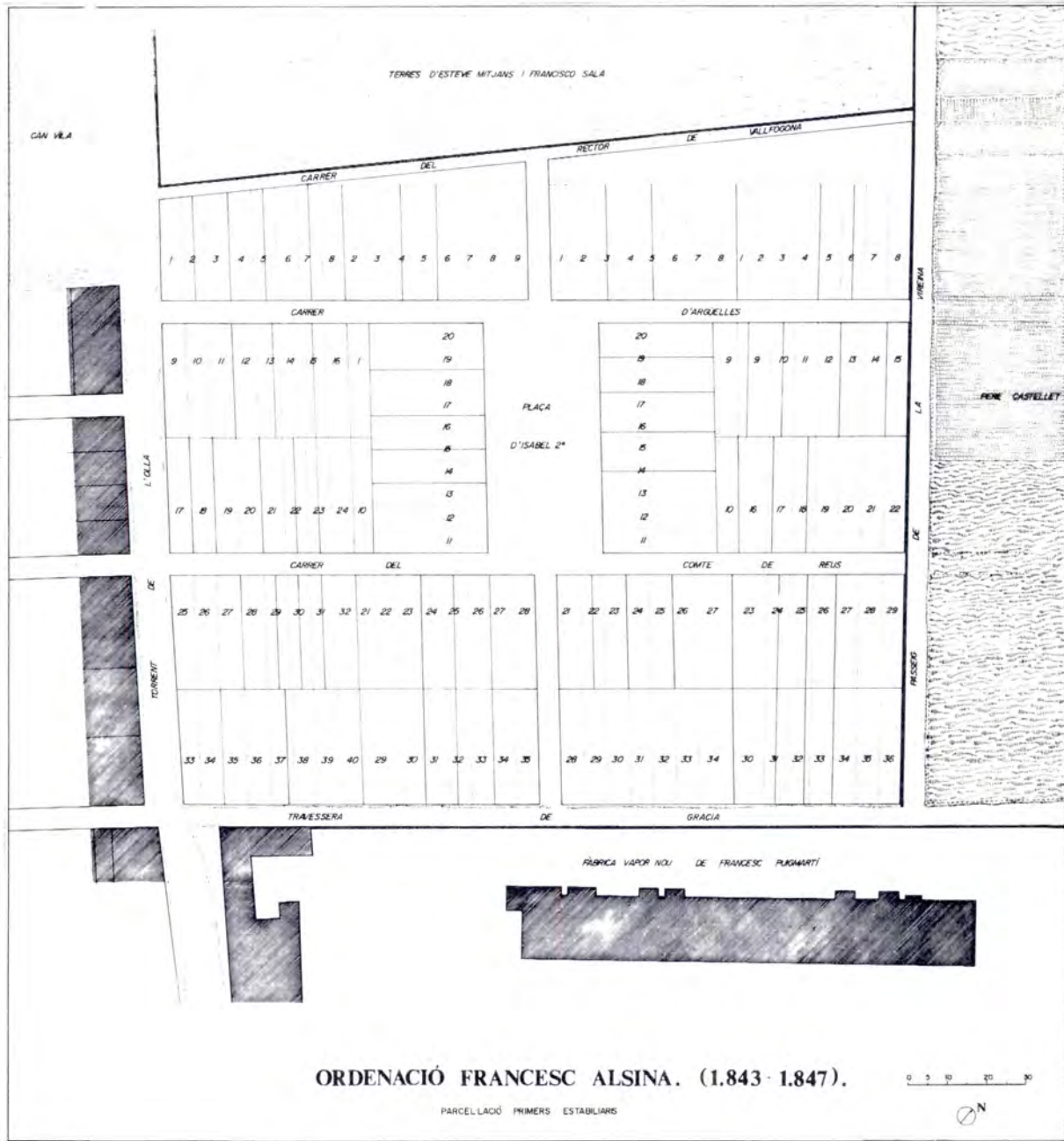
FÀBRICA VAPOR NOU DE FRANCESC PUIGMARTÍ

ORDENACIÓ FRANCESC ALSINA. 1.842.

PRIMER PROJECTE

4

5

FIGURES

- 1 Peça de terra adquirida a Francesc Alsina, conjuntament amb Josep Masip, Tomas Maspons i Ramon Roca, l'any 1842 per tal de procedir a la seva transformació en sòl parcel.lat. Estat del context l'any 1842.
- 2 Primer projecte d'ordenació del sòl d'aquesta peça, que no va ser aprovat per l'Ajuntament. Projecte restituït 1988
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 3 Projecte d'ordenació de la peça de sòl de Francesc Alsina i els seus socis, aprovat per l'Ajuntament l'any 1843. Projecte restituït 1988.
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 4 Plànol del parcel.lari després de l'establiment dels primers emfiteutes (període 1843-1847).
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 5 Parcel.lari i ocupació del sòl per a edificació l'any 1889.
Fragment del *Plano General de Alineaciones*.

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Mariano Barallat	1842	v 80	12-05-1842
		v 82	12-05-1842
		v 84	15-05-1842
	1843	75	----
		89	----
		---	22-04-1843
		93	25-04-1843
		---	07-05-1843
		---	12-08-1843
		162	----
		164	----
		170	----
		176	----
		84	----
		91	----
		103	----
		136	----
		138	----
		146	----
		152	----
		155	----
		180	----
		104	----
		153	----
		166	----
		168	----
	170	----	
	185	----	
	1844	2	----
		16	----
17		----	
18		----	
99		----	
143		----	
149		----	
162		----	
120		----	
150		----	
29	----		
72	----		
75	----		
79	----		

III.7 L'ORDENACIÓ DE JOSEP ROSELL. 1850

Notícia de la propietat

La segona operació urbanitzadora important dins l'àmbit de l'antiga propietat del Marqués de Castellvell, la va dur a terme, l'any 1850, Josep Rosell i Imbert, un comerciant en pedres precioses de Barcelona. La magnífica propietat inicial ja s'estava fraccionant per part de J. Carreras des de 1836. De fet, J. Rosell va adquirir una propietat de vuit mujades de la fracció de deu que Simó Singla va comprar a F. Carreras l'any 1849.

La part de Singla, doncs, es va tornar a esquerdar en una gran peça, aproximadament rectangular, de 320 x 124 m. i un trapezi menor que s'urbanitzà poc després en coherència amb l'ordre major (gràfic 1).

Havien passat set anys sense que es presentés a aprovació cap nou projecte d'ordenació urbana de certa magnitud (més de dues mujades). Mentrestant s'havien construït bona part de les cases dels emfiteutes establerts en l'ordenació de F. Alsina, i s'havien ocupat les ordenacions de P. Pava i J. Mas.

Els plànols de 1845, 1847 i 1853 ens ajuden a fer-nos càrrec d'aquest procés d'ocupació de les ordenacions properes. Cal parar atenció al fet que es tracta de la primera peça de sòl que s'ordena, i està clarament allunyada dels dos eixos fonamentals que originàriament estructuraven el territori de la Vila, el carrer de Gràcia i la Travessera. A l'aposta de J. Rosell, cal reconèixer-li un cert coratge, ja que, a més, hi juga fort: la seva proposta ocuparà la més important extensió de sòl ordenada fins llavors, i posarà en el mercat 221 mòduls d'una sola vegada. No ens ha de sorprendre, doncs, que en aquest interval de set anys només hi trobem ordenacions menors, de caràcter lineal; quatre llenques del carrer Sèneca, el carrer Congost (1843) i la travessia de Sant Antoni (1844) són exemples d'aquesta activitat menys ambiciosa. La nova

propietat està envoltada per un context extremadament heterogeni: a orient trobem la terra campa de l'Hospital General de la Santa Creu i les restes de la propietat de Simó Singla; a migdia, el límit superior de l'Ordenació de F. Alsina, on conflueix un carrer de 30 pams orientat al centre de la plaça d'Isabel II; a ponent trobem el Torrent de l'Olla, on conflueix en una gran varietat de propietats (Can Vila, Can Pardal) i parcel·lacions mínimes consolidades amb fragments de carrers sense continuïtat. Només el carrer de Sant Antoni i el carrer de l'Àngel ens condueixen irregularment al carrer de Gràcia; al nord, el Convent de les monges de la Providència i, pel mig, el camí d'accés al Convent, des del Torrent de l'Olla. Aquell mateix any Gràcia resol a favor seu el contenciós que manté amb l'Ajuntament de Barcelona des de l'any 1830. Finalment, el Consell Reial concedeix la independència a la vila. S'hi constitueix el primer Ajuntament. És nomenat Alcalde el propietari Joan Canals i Candan.

El projecte

Es va constituïr en una extensió de vuit mojudes, recolzada en el Torrent de l'Olla, que aquells anys conduïa quatre aigües superficialment i en conseqüència marcava un solc notable. Així doncs, malgrat la recta continuïtat del torrent en el sentit marmuntanya no era considerat un element important de comunicació. Com hem pogut comprovar en les parcel·lacions anteriors moltes vegades, el parcel·lari li negava la façana per tal de protegir-les de les riuades que sovint negaven les cases dels costats.

Així, l'ordenació d'una peça de sòl es planteja per primera vegada sense disposar del recolzament d'un eix important. D'altra banda a la paret de calç i pedra que volta la propietat només s'hi aboquen pel costat de Ponent quatre vies, bé de directriu irregular (camí de Sant Antoni i carrer de l'Àngel), o bé sense continuïtat evident (carrer Cortès, carrer de la Pau), fet que resulta d'unes ordena-

cions mínimes. A Migdia, el projecte de F. Alsina ja havia previst, en la línia de veïnatge, el pas d'un carrer i va enretirar el parcel·lari 15 pams a l'espera que la promoció veïna fes idèntica cessió i es conformés, per fi, l'amplada normal del carrer (gràfic 2).

A priori, doncs, pocs precedents propers suggereixen directrius dominants. El projecte haurà d'aprofitar les millors d'aquestes guies externes i més que mai concebre el seu propi ordre.

Ara cal fer atenció a la xarxa de carrers. En el sentit mar-muntanya dues vies paral·leles, el carrer Ample i el carrer de la Plata, divideixen el rectangle general en tres grans llesques longitudinals. El carrer Ample s'aboca al bellmig de la Plaça d'Isabel II, tot continuant la directriu del carrer Verge de l'Empar que condueix a la Travessera. El carrer de la Plata partirà en dues illes d'amplària sensiblement igual la franja de 74 m. que restava fins al Torrent de l'Olla. El carrer Ample cerca, doncs, el millor nexa amb l'ordenació de F. Alsina. El carrer de la Plata, en canvi, és resultat d'una opció de naturalesa interna: un mòdul parcel·lari de profunditat menor a l'habitual. M'explicaré: la divisió de la llenca entre el Torrent de l'Olla i el nou carrer Ample en dues parts sensiblement semblants, comporta l'aparició de dues illes de 42 i 44,5 m. i una parcel·lació capiculada. Tot plegat, això implica acceptar genèricament una profunditat modular que oscil·la entre els 21 i els 22,5 mts. L'ordenació de F. Alsina, fins i tot en la primera hipòtesi, es plantejava a base de mòduls de 30 m. de profunditat.

Pel que fa al sentit Ponent-Orient, es proposen, a més dels dos carrers perimetrals, quatre de transversals (de la Perla, de l'Or, Maragda i Robí).

Els carrers de la Perla, Maragda i Robí es plantegen com a continuïtat dels carrers de l'Àngel, de Sant Antoni i Cortès, respectivament, en el lògic intent d'enllaçar amb el Carrer de Gràcia.

En canvi la situació del carrer de l'Or només s'explica si ens endinsem en la naturalesa intrínsecament geomètrica del projecte; la plaça del Diamant té el carrer de la Plata per eix de simetria exacta i sobre aquest eix el projectista disposa artificialment les proporcions del rectangle de la Plaça (40,5 x 50 m.). Fixem-nos que

les illes 13 i 8 estan repartides i no modulades (6 1/2 mòduls per a cada una), i que consti que res d'extern no obliga a la precisa posició del carrer de l'Or. És un fet, doncs, que en aquest punt del projecte només la forma de l'espai públic (la seva idea) ha compost la seva llei intrínseca. Aquesta disposició de l'espai públic respecte a les vies confluents és de concepció més barroca, si se'm permet, que no les plantejades en les ordenacions de Marc d'Olives o Paula Pava. Aquí la plaça es disposa perfectament respecte a l'eix visual de simetria, tot i que això representa la formulació de dues mitges illes d'impossible subdivisió (8 i 13).

Imaginem per un instant una hipòtesi alternativa: la plaça se situa adjacent al carrer ample i es completa l'illa continguda entre el carrer de La Plata i el Torrent de l'Olla. Desapareixen els problemes de les illes 8 i 13, però la plaça perd protagonisme respecte a l'ordre general.

A conseqüència de la particular disposició dels elements de la xarxa viària que hem detallat, en resulten deu illes senceres i cinc d'incompletes -les cinc incompletes, corresponen a la banda residual entre el carrer Ample i el límit oriental de la propietat. Tots ells es reparteixen en un nombre fraccionari de mòduls, amb façana al carrer Ample. Les altres illes, com a conseqüència del que s'ha dit, tenen una extensió diversa; conserven, però, majoritàriament la rectangularitat coherent amb la descomposició parcel·lària capiculada que de manera gairebé constant es repeteix en tots els projectes.

Únicament en arribar a la plaça, els mòduls giren per tal d'atorgar a l'espai públic la millor imatge. Les illes 12 i 7 són les més allargades de totes les projectades fins ara (94 m.) Caldrà esperar fins al projecte de l'arquitecte Rovira i Trias (1861), en l'ordenació de Torrente Flores-Rabassa-Massens, per trobar una proposta basada en illes d'aquestes dimensions. El mòdul parcel·lari serà de 30 pams d'amplada, i ja hem fet referència a la singularitat que representa reduir genèricament la fondària a 21-23 m. D'això, en resultarà l'empobriment de la superfície no ocupada de la parcel·la i el pati d'illa. És un fet que la quantitat de l'espai públic no és proporcional a la superfície ordenada i que progressivament la relació disminueix. Només la proposta d'Àgata Trilla ea= 199,11

m₂/ha seria menor que la de J. Rosell, amb una Ea = 496,32 m₂/ha, ben lluny de la generositat d'en Marc d'Olives, amb una Ea = 827,40 m₂.

També voldria assenyalar que com a resultat d'aquest escurçament de la fondària del mòdul, l'ordenació aconseguix el millor rendiment, amb una Se = 269,6 m/ha que es tradueix en un número de parcel·les per hectàrea superior a les de les ordenacions precedents.

(1)

Allí on es mostra més esplèndid el projecte és en l'amplada dels carrers longitudinals. Aquests set metres d'amplària, juntament amb la seva continuïtat i posició estratègica, convertiran el carrer Ample en suport de futures ordenacions. El petit carrer que va néixer per partir en dues meitats la finca de F. Alsina ja contenia el germen del primer traçat artificial que posava en relació parts diferents de la vila.

Aspectes del negoci

El mateix any que va comprar les vuit mojudes a Simon Singla, Josep Rosell va aconseguir l'aprovació del seu projecte d'ordenació i va iniciar immediatament l'establiment d'emfiteutes.

El procés d'establiment i la consegüent edificació de cases van ser una mica més lents que no en les parcel·lacions anteriors i es va distribuir irregularment dins l'ordenació. Així, el carrer Ample es va cedir en emfiteusi en gairebé tota la seva llargada l'any 1851, i l'any 1854 ja estava totalment edificat. Era, doncs, l'eix urbanitzat més important de la vila després del carrer Major. En canvi, al Torrent de l'Olla, encara hi ha més de 20 parcel·les per edificar deu anys després (gràfic 3).

Curiosament, la dècada dels 50 curiosament no va incorporar gaire més sòl al mercat. A part de J. Rosell només trobarem l'any 1851, la petita ordenació de Manuel Cruz, amb una extensió d'una mujada, és a dir, 8 vegades menys que l'ordenació de J. Rosell.

Cal esperar als anys 60 perquè entri en joc el grup d'ordenacions de la part alta de la Vila. Són anys d'una certa inestabilitat socio-política; primera vaga general del país, cop d'estat d'O'Donell, agitació obrera a Barcelona. Un marc poc avinent a l'eufòria que requereix la construcció d'una ciutat. En tot cas, quan l'any 1860 s'aprova l'ordenació de Pau Vilaregut, ja s'han establert el 80% de les parcel·les.

ORDENACIÓ RAMON MARTÍ I PAU VILAREGUT. 1.860.

ORDENACIÓ JOSEP ROSELL 1.850

1. SUPERFÍCIE TOTAL 40.877,5 m² = 8 mujades

2. N^o DE PARCEL.LES 221

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n^o) 144,44 m².
- superfície parcel.la màx. (n° 48) 227,03 m².
- superfície parcel.la mín. 122,40 m².
- front de parcel.la tipus. 30 pams.
- diferents profunditats (n^o de cada profunditat)

21,00 m. - 33 parcel.les	115 pams = 22,34 m. - 14 parcel.les
21,25 m. - 18 parcel.les	120 pams = 23,31 m. - 10 parcel.les
21,05 m. - 14 parcel.les	133 1/2 pams = 25,93 - 7 parcel.les
22,00 m. - 35 parcel.les	26,97 m. a 25,5 m. - 6 parcel.les
22,25 m. - 7 parcel.les	27,97 m. - 6 parcel.les
22,05 m. - 12 parcel.les	27,78 m. - 7 parcel.les
23,00 m. - 12 parcel.les	31 m. a 22 m. - 38 pams.
23,05 m. - 2 parcel.les	

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

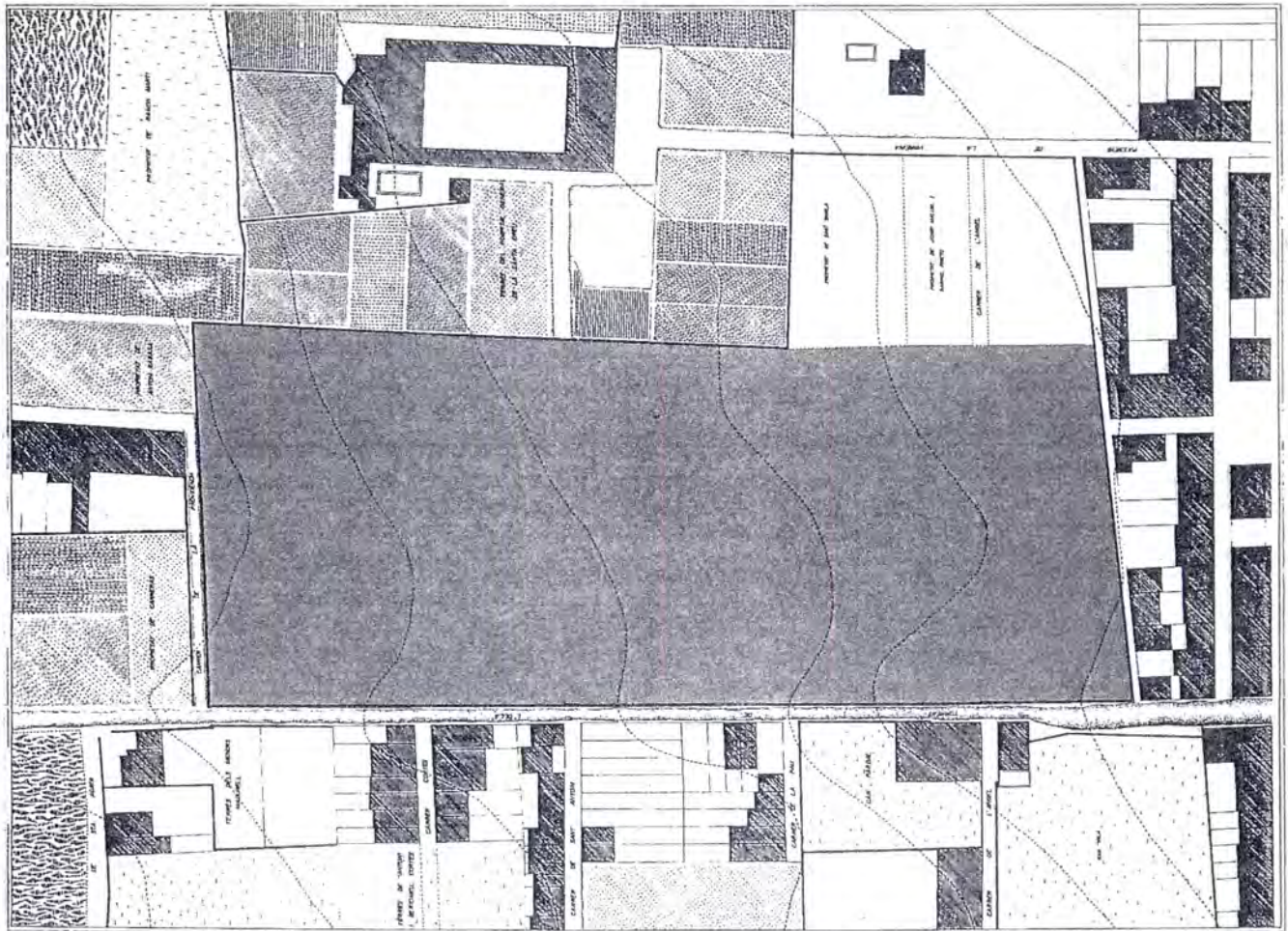
- perímetre total de façana. 2.531,96 m.
- longitud total de front de parcel.la. 1.450,23 m.
- longitud total de mitjera de parcel.la. 1.081,73 m.
- longitud total dels carrers. 1.099,97 m.
- superfície total de carrers. 6.930,42 m².
- superfície total plaça (carrers del voltant inclosos). 2.025,00 m².
- n^o illes completes 10
- incompletes 5

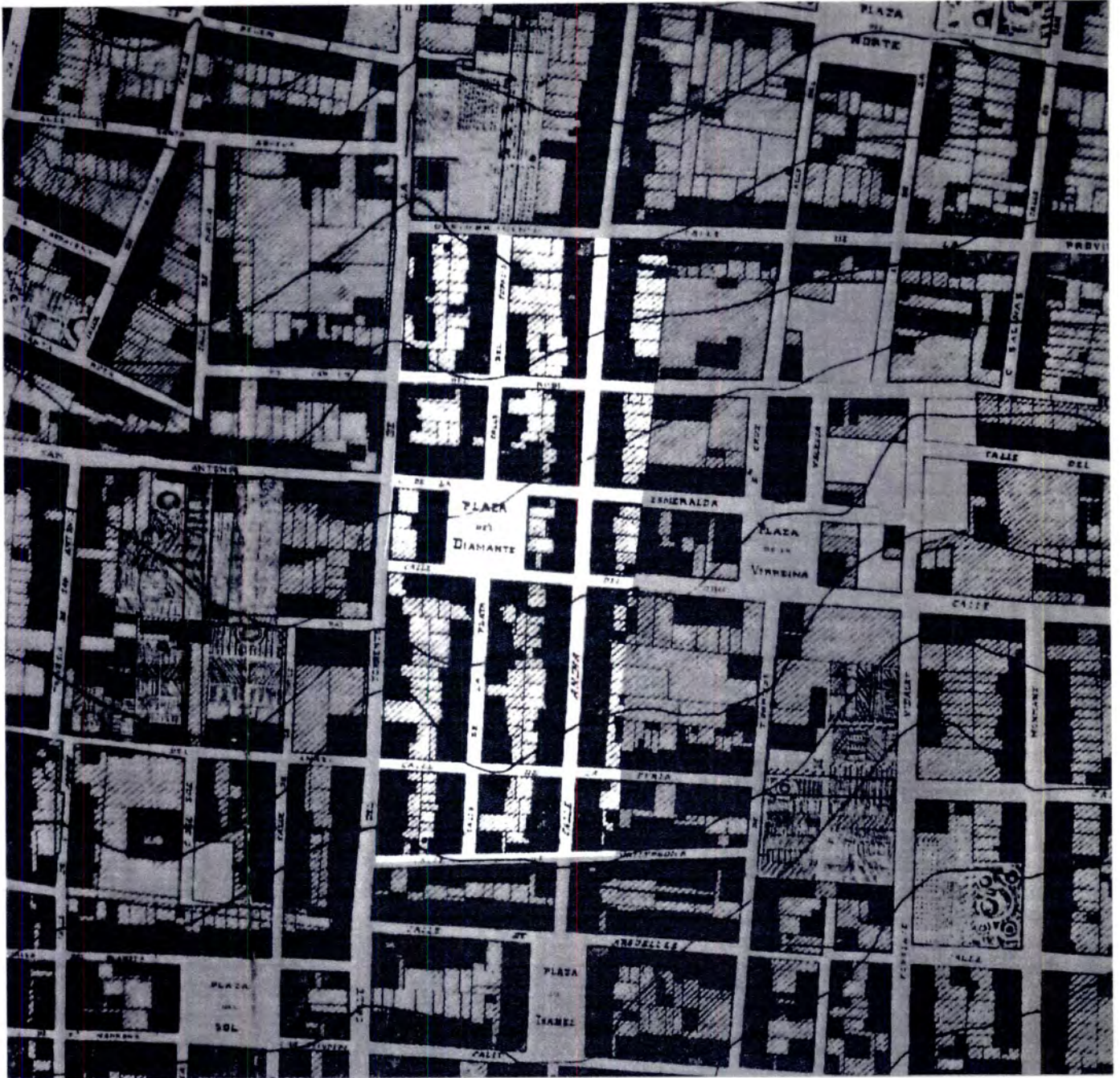
5. RELACIONS

densitat lineal Se =	<u>longitud de carrers</u> =	269,60 m/Ha.
	sup. total (Ha)	
densitat superficial Sa =	<u>sup.carrers</u> =	1.698,63 m ² /Ha.
	sup. total (Ha)	
densitat espais públics Ea =	<u>sup.plaça</u> =	496,32 m ² /Ha.
	sup. total (Ha)	

n^o de parcel.les que s'han transformat (agregacions parcel.laries)

l·listat %.	3/4 - 7(4,32%)	35 pams - 2(1,23%)
	1 - 54(33,33%)	38 pams - 1(0,61%)
	1 1/4 - 6(3,70%)	6,28 m. - 1(0,61%)
	1 1/2 - 41(25,30%)	6,5 m. - 3(1,85%)
	1 3/4 - 6(3,70%)	7,5 m. - 1(0,61%)
	2 - 19(11,72%)	8,5 m. - 2(1,23%)
	2 1/4 - 1(0,61%)	9,25 m. - 1(0,61%)
	2 1/2 - 3(1,85%)	9,32 m. - 1(0,61%)
	2 3/4 - 1(0,61%)	9,5 m. - 3(1,85%)
	3 - 1(0,61%)	9,19 m. - 1(0,61%)
	3 3/4 - 1(0,61%)	9,53 m. - 1(0,61%)
	7 1/4 - 1(0,61%)	10,03 m. - 1(0,61%)
		10,55 m. - 1(0,61%)
		12,25 m. - 1(0,61%)
		13,56 m. - 1(0,61%)

NOTES

- 1 Se és un coeficient que expressa la densitat lineal de carrers en relació a la superfície de sòl ordenat.

$$Se = \frac{\text{longitud de carrers}}{\text{sup. total (ha)}}$$

FIGURES

- 1 Peça de terra adquirida per Josep Rosell a Simó Singla l'any 1850 per procedir a la seva ordenació. Estat del context l'any 1850.
- 2 Projecte d'ordenació de la peça de sòl propietat de Josep Rosell, 1850. Projecte restituit 1989.
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 3 Plànol del parcel.lari després de l'establiment dels primers emfiteutes (període 1850-1860)
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 4 Parcel.lari i ocupació del sòl l'any 1889.
Fragment del *Plano General de Alineaciones*.

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Joaquim Odena	1851	21	06-01-1851
		26	06-01-1851
		30	06-01-1851
		66	12-01-1851
		71	13-01-1851
		77	13-01-1851
		154	01-02-1851
		284	15-03-1851
		289	19-04-1851
		436	19-04-1851
		451	02-04-1851
		455	27-04-1851

III.8 L'ORDENACIÓ DE RAMON MARTÍ I PAU VILAREGUT. 1860

Notícia de la propietat

La peça de terra que Marc Camarasa adquirí a Josep Carreras quan aquest va fraccionar la propietat inicial del Marquès de Castellvell, va anar a parar a mans de Ramon Martí, un comerciant de Cardona, l'any 1851. Quatre anys abans Pau Vilaregut havia adquirit 2 mujades i 2 quaters dins la unitat de vuit mujades limitada pel Torrent del Pecat, la propietat de l'Hospital de la Santa Creu, la llenca de parcel·les que va establir Anton Rabassa en el caminet contigu al Convent de les Monges de la Providència, i el carrer de Sant Salvador.

El conjunt de la peça tenia una extensió de 8 mujades. El mateix any, Ramon Martí i Pau Vilaregut van acordar d'urbanitzar unitàriament les seves terres. El projecte va ser encarregat l'any 1851 a l'arquitecte Rovira i Trias. Hem localitzat un document de la proposta, datada el mateix any, que conté exactament el traçat definitiu dels vials (fig. 1). El més estrany és que fins al 1860 (vegeu el notari Joaquím Odena, 1860) no s'aprova l'ordenació, i que consegüentment fins llavors no es realitzen els primers establiments.

La cartografia de 1854 (Plànol topogràfic, full II, I Cerdà) ens mostra la propietat buida; en canvi, el plànol del mateix Rovira i Trias de l'any 1863, ja ens mostra tot el traçat i una ocupació important a la part baixa de l'ordenació. En conclusió no es tira endavant fins que no s'ha verificat l'èxit de la iniciativa de Josep Rosell.

Durant aquest període, la vila, un cop aconseguida la independència administrativa, pren consciència de si mateixa i s'inicien accions referides a tot el seu àmbit i en sectors diversos de l'equipament públic. El Bando General de Buen Gobierno, publicat l'any 1851,

inclou un apartat referent a la construcció d'edificis. L'any 1853, simultàniament al Passeig de Gràcia, comença a instal·lar-s'hi l'enllumenat de gas, substitutiu del d'oli; l'any 1859 s'inaugura la primera línia regular de cotxes de cavalls des de les Rambles fins als Josepets (companyia de transports La Central Barcelonesa).

El projecte

Aquest projecte és possible gràcies a un primer acte de racionalitat innegable; l'associació entre Pau Vilaregut i Ramon Martí.

La figura núm 1 explica la difícil intersecció entre totes dues propietats. De l'addició de les dues peces en resulta una extensió de més de 5 ha, fins aleshores la més gran sotmesa a projecte d'ordenació (fig. 2).

L'any 1891, data del projecte, la finca es troba isolada de la resta dels projectes principals d'ordenació. Només el projecte de Josep Rosell, a ponent però molt a migdia, s'hi acosta relativament. No obstant això, aquest caràcter d'illa el trenca a migdia quatre anys abans un altre projecte menor d'ordenació, d'una franja d'uns 180m, per part d'Antoni Rabassa, (l'hereu Trilla). Només es tracta d'una distribució lineal de mòduls (50 aproximadament) a banda i banda del carrer, que significa, però, l'estirament del carrer Ample fins al camí de Sant Salvador. El mèrit d'aquesta ordenació menor és precisament el de servir d'element de transició entre l'Ordenació de Josep Rosell i la futura de Martí i Vilaregut. En realitat l'únic possible lligam d'aquesta peça-illa amb la resta de la vila havia d'establir-se pel carrer Ample, que conduïa directament a Travessera i a les ordenacions ja consolidades dels anys 50.

Aquest paper d'element de transició i sutura entre dos grans ordenacions amb un ordre interior decidit és virtut innegable de l'operació d'Antoni Rabassa.

El nou projecte (fig. 3) no es desentendrà de l'ordre director que suggereix el carrer Ample i paral·lels a aquest en traçarà tres més (Sant Ramon, Alsina i Salinas) que reparteixen la propietat en

llesques. Un eix perpendicular al carrer Ample i la continuació del carrer de la Providència iniciat per J. Rosell, en completen la trama interior. És una trama regular, projectada de forma exacta i autònoma en les seves relacions geomètriques bàsiques. Només el carrer de la Providència hi introdueix una lleu irregularitat.

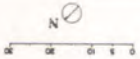
La plaça, de bones proporcions (61 x 42) i una extensió notable, presenta una ea poc generosa, (484 m²/ha). És a dir, que la dimensió de les places no és proporcional a la superfície ordenada. La dimensió de les places serà semblant en totes les ordenacions de la vila. Com si es posseís la recepta de la bona mida, interessa més la seva proporció i posició interior relativa que no pas la proporcional cessió d'espai de caràcter públic. Es para més atenció als problemes de forma que no als de quantitat.

Pel que fa a aquesta plaça hem de resenyar-ne dues peculiaritats. La longitud major es disposa perpendicularment al pendent, i sobretot, l'eix principal de l'ordenació l'emboca pel mig, repetint amb un gir de 90 ° l'esquema ordinador de les places d'Isabel II i del Diamant. Certament, és un esquema més propi de mecanismes compostius de naturalesa tridimensional (la plaça es descobreix des de l'eix de simetria, els edificis de cantonada es posen molt més de relleu...) que no pas el buidat d'una peça de la quadrícula que semblen insinuar les primeres places dels anys 40. Aquesta opció inicial integrava homogèniament la plaça en les dues direccions de la trama. Es pot dir que plaça i estructura pertanyien al mateix rang. En les opcions posteriors la plaça és objecte d'atenció especial i l'eix que la travessa pel mig és estructural i resta potencial a l'interior de la xarxa per la seva posició relativa a la plaça. La parcel·lació presenta la singularitat de deixar dues illes sense modular; les illes 10 i 12, orientades al migdia i a la plaça, seran per als dos promotors, que s'hi construiran una casa gran en cadascuna. Les illes 7 i 11 presenten mòduls orientats als quatre carrers amb prioritat a la plaça i carrer de la Providència. Sembla evident que les illes 1, 2, 3, 4, 5 i 9 són residuals en la seva irregularitat i partició interna.

La plaça i les illes 6, 7, 8, 10, 11 i 12 configuren el model que la geometria regular imposa com a ideal, la resta són marges que cal aprofitar.

Les illes 2, 3 i 4 no arribaran a la seva forma definitiva fins 25 anys després amb l'Ordenació de les terres de l'Hospital General de la Santa Creu.

ORDENACIO MANUEL TORRENTE, MIQUEL MASSFNS, ANTONI RABASSA. 1861.

ORDENACIÓ RAMON MARTI I PAU VILAREGUT 1.851

1. SUPERFÍCIE TOTAL 52.613,25 m² = 8 mujades de Ramon Marti i 2 mojudes, 2 quartes, 3 mundines i una quarta de mondina de Pau Vilaregut.

2. N^o DE PARCEL.LES 178

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n^o) 184,50 m².
no hi ha la sup. de les illes 10 i 12.
- superfície parcel.la màx. (n° 122) 522,00 m².
- superfície parcel.la mín. (n° 16, 34) 99,09 m².
- front de parcel.la tipus. 30 pams = 5,82 m²
- diferents profunditats (n^o de cada profunditat)

10 parcel.les de 17 m. a 18 m.	8 parcel.les de 17 m. a 18,25 m.	10 parcel.les de 17 m. a 31 m.
10 parcel.les de 22 m. a 29,25 m.	7 parcel.les de 23,5 m.	7 parcel.les de 24 m. a 28,9 m.
8 parcel.les de 25 m. a 26 m.	23 parcel.les de 26 m.	6 parcel.les de 26 m. a 30,5 m.
17 parcel.les de 29,5 m.	12 parcel.les de 29,5 m. a 30,5 m.	11 parcel.les de 31 m. a 54,5 m.
8 parcel.les de 31,02 m. a 32,27 m.	8 parcel.les de 31,8 m. a 36,55 m.	9 parcel.les de 33,5 m.
8 parcel.les de 41,25 m. a 41,50 m.	5 parcel.les de 44,5 m. a 49,5 m.	6 parcel.les de 49 m. a 50 m.
1 parcel.la de 54,25 m.	1 parcel.la de 58 m.	

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

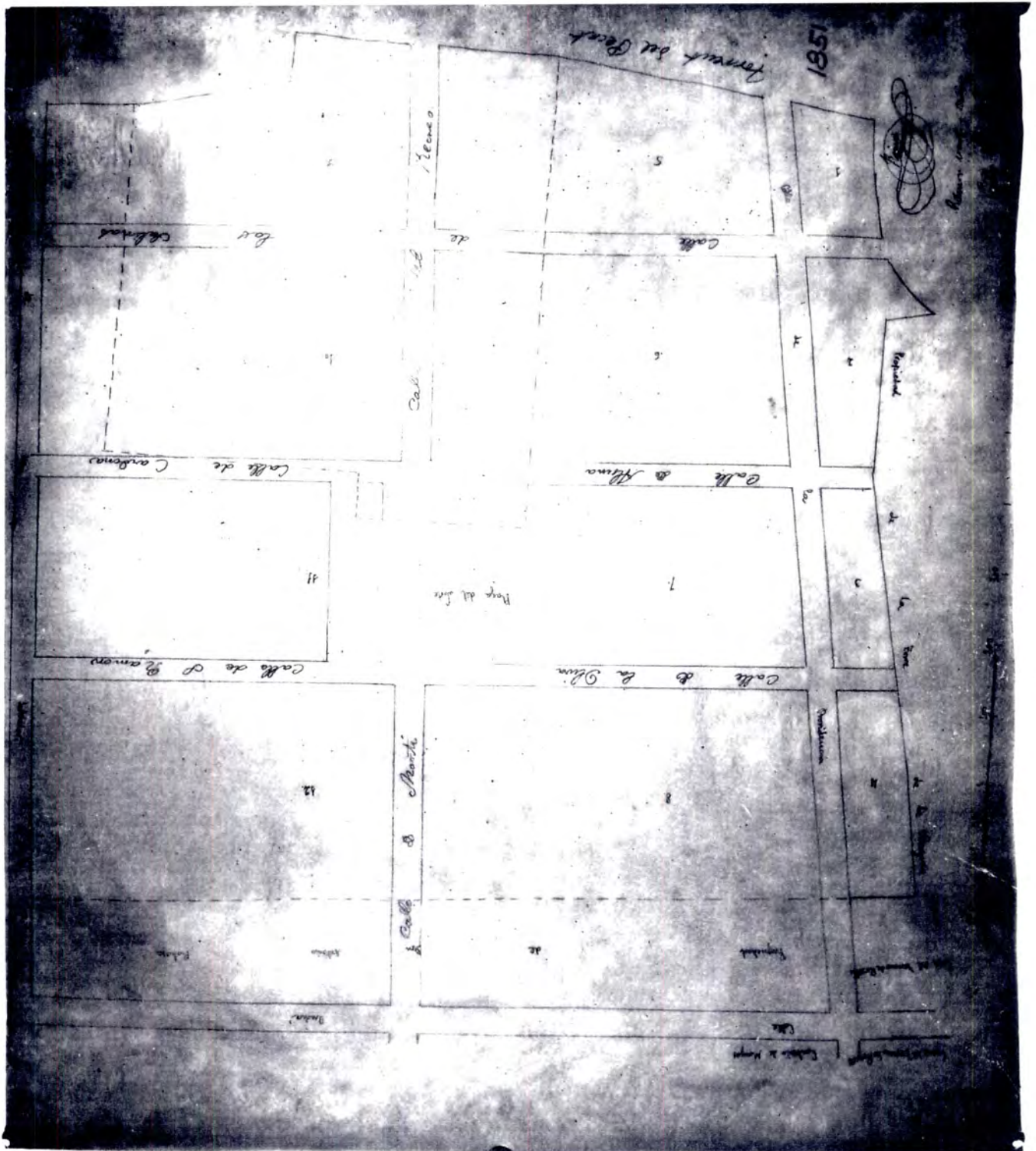
- perímetre total de façana. 2.275,67 ml.
(518,25 ml. = illes 10 i 12)
- longitud total de front de parcel.la. 1.067,13 ml.
no hi ha contats els ml. de les illes 10 i 12.
- longitud total de mitjera de parcel.la. 690,29 ml.
no hi ha contats els ml. de les illes 10 i 12.
- longitud total dels carrers. (des de l'eix) 1.190,87 ml.
- superfície total de carrers. 6.469,83 m².
- superfície total plaça (carrers del voltant inclosos). 2.548,42 m².
- n^o illes completes 4
incompletes 8

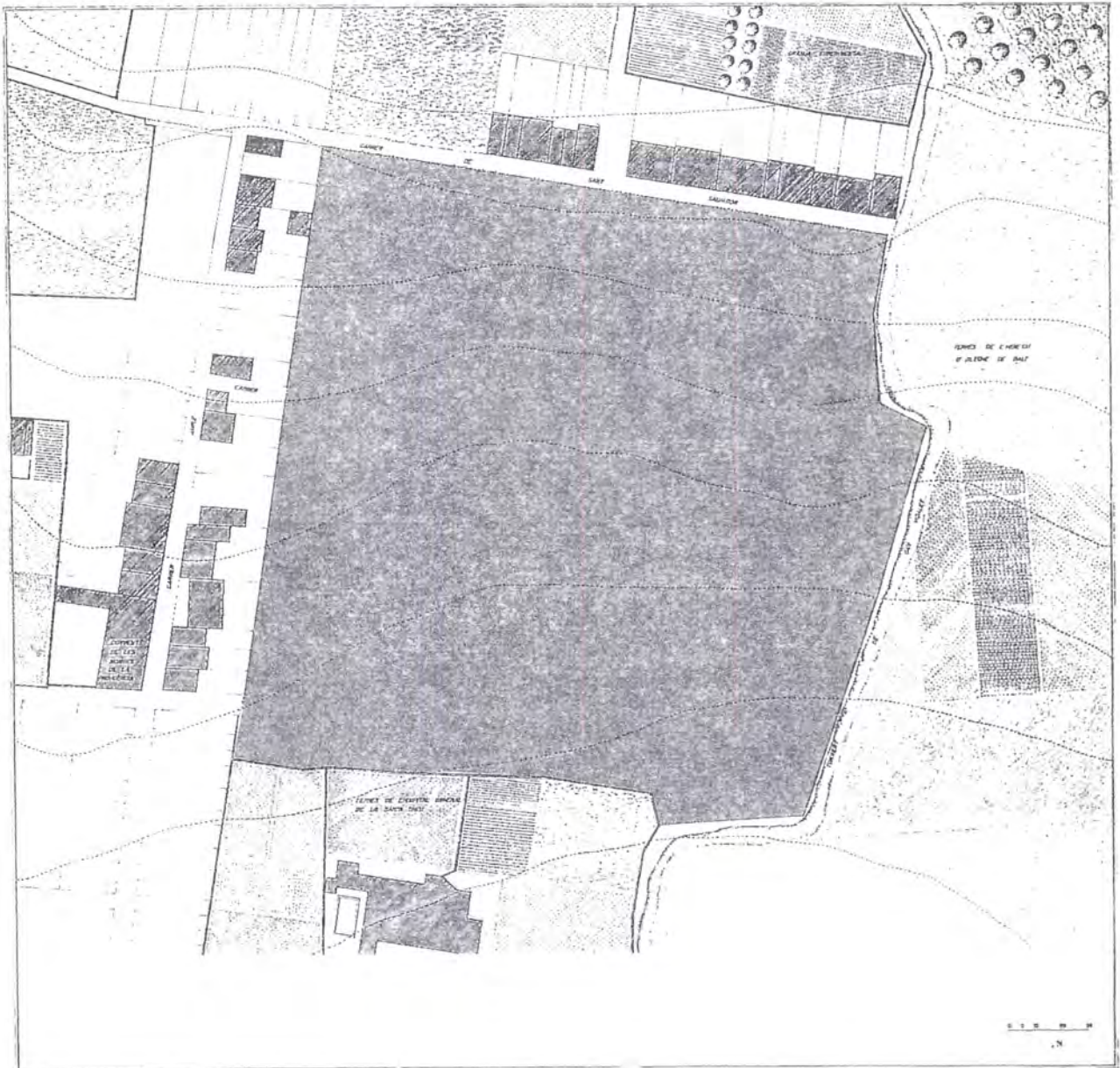
5. RELACIONS

densitat lineal Se=	<u>longitud de carrers</u> =	226 ml/Ha.
	sup. total (Ha)	
densitat superficial Sa=	<u>sup. carrers</u> =	1.230 m ² /Ha.
	sup. total (Ha)	
densitat espais públics Ea=	<u>sup.plaça</u> =	490 m ² /Ha.
	sup. total (Ha)	

n^o de parcel.les que s'han transformat (agregacions parcel.laries)
l·listat %.

de 3/4 de mòdul	12	de 2 1/2 de mòdul	3
de 1 mòdul	30	de 3 mòduls	3
de 1/4 de mòdul	7	de 3 1/4 de mòdul	1
de 1 1/2 de mòdul	37	de 3 1/2 de mòdul	1
de 1 3/4 de mòdul	3	de 3 1/4 de mòdul	1
de 2 mòduls	17	de 5 1/2 de mòdul	1
de 2 1/4 de mòdul	3		

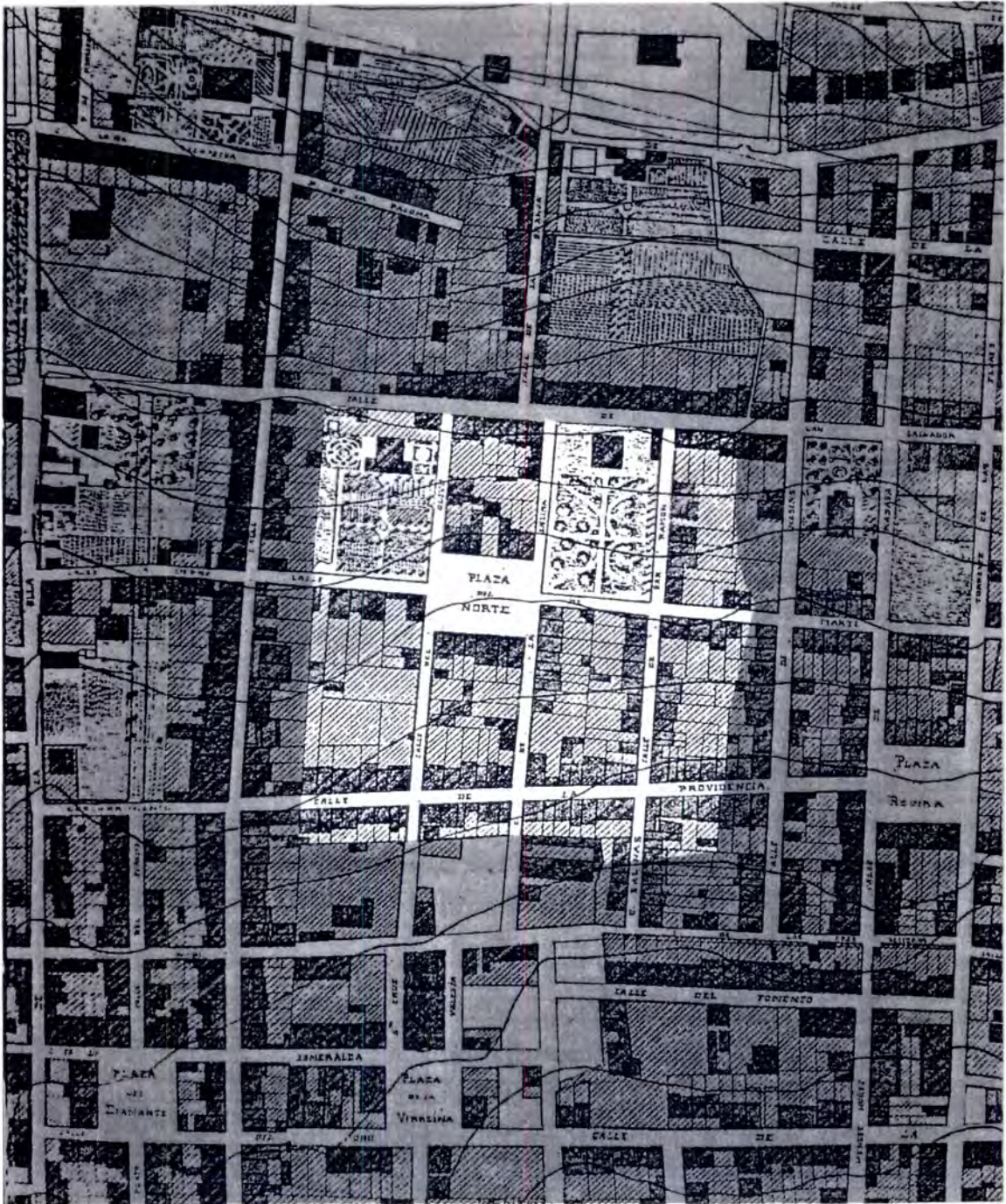

2

ORDENACIÓ RAMON MARTI I PAU VILAREGUT. (1.860-1.864).

PROYECTO: INGENIEROS ESTABLEROS

5

FIGURES

- 1 Calc d'un document original realitzat per Miquel Brassó del qual desconeixo la procedència. El plànol mostra la fracció de sòl adquirida per Pau Vilaregut l'any 1847 i l'ordit del projecte aprovat el 1860.
- 2 Peça de terra propietat de Ramon Martí i Pau Vilaregut sotmesa a projecte unitari d'ordenació. Cal esmentar en el context l'interès de la parcel·lació lineal promoguda per Antoni Rabassa en perllongar el carrer Ample.
- 3 Projecte d'ordenació de la peça de sòl de Ramon Martí i Pau Vilaregut, 1860. Projecte restituit 1989.
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 4 Plànol de la transformació parcel·laria després de l'establiment dels primers emfiteutes (període 1860-1864).
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 5 Parcel·lari i ocupació del sòl per a edificació l'any 1889. Fragment del *Plano General de Alineaciones*.

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Josep Manzola i Prats	1847	---	20-05-1847
Joaquim Odena	1851	vol. 7 ^a 370	----
		532	----
		620	----
		vol. 10 370	----

III.9 L'ORDENACIÓ DE MANUEL TORRENTE, MIQUEL MASSENS I RAMON RABASSA. 1861

Notícia de la propietat

Segons els protocols de l'Arxiu Notarial, Ramon Rabassa i Plà va comprar el 29 d'abril de 1861 tres peces de terres denominades Los Bancales, Viña de Ca l'Alegre de Baix i Campo de Mariner. El conjunt de les tres formava la tercera part de la finca denominada Alegre de Dalt. L'endemà, Ramon Rabassa feia cessió davant de notari de 2/3 parts de les terres adquirides als seus socis, Manuel Torrente i Miquel Massens.

Les terres ja van ser comprades amb la intenció de fer aprovar un projecte d'Ordenació i establir-hi emfiteutes. Sabem que Torrente Flores era un galleg casat amb una catalana, que va fer fortuna a Cuba i que un cop tornat a Barcelona va participar en diverses iniciatives de promoció de sòl.

La societat va encarregar el projecte d'Ordenació a l'arquitecte Antoni Rovira i Trias. Aquell mateix any, el projecte era aprovat per l'Administració.

La finca està perfectament encaixada entre dos Torrents (del Pecat, i de la Font Roja) i una filera de cases (carrer del Solitari) totalment deslligades de la vila (fig. 1).

L'any 1860 la vila ja té prop de 20.000 habitants. Ben a prop, Josep Reig amplia la fàbrica de Barcelona i hi instal·la una indústria de filatures de seda amb 200 operaris.

El projecte

Els promotors es veuen amb cor d'urbanitzar cada cop extensions més grans. Les 6,8 ha. de la peça de Torrente-Massens-Rabassa és la major extensió de sòl subjecta a projecte d'ordenació en tot el procés de formació de la vila.

L'arquitecte Rovira i Trias té molt clar que aquesta peça forma part d'una estructura urbana superior en la qual s'ha d'inserir inevitablement. Els carrers de Sant Salvador, Martí i Providència de la veïna ordenació de Martí-Vilaregut li donen la pauta exacta, a la qual es sotmet sense objeccions (fig. 2).

L'altre sentit de la xarxa regular és per força perpendicular a aquesta pauta que ve de la plaça del Nord. La qüestió més complexa consisteix justament a dividir com Déu mana aquestes faixes horitzontals. Es tracta d'una decisió que Rovira i Trias ha de prendre comprnent sobretot la figura de la peça entre torrents. La decisió de traçar un eix central i a banda i banda d'aquest eix dues fileres d'illes geomètricament regulars, deixant aleshores dues filades d'illes sobrants que s'intersecten amb els torrents és metodològicament idèntica a la solució emprada a l'ordenació de la plaça del Nord. Ras i curt, un ordre regular fort a l'interior que s'escampa cap a les vores i allí entra en tensió amb les llindes. Miquel Brassó sospitava per confuses referències notariales que l'ordenació veïna va ser projectada també per Rovira i Trias. D'acord amb l'especulació anterior no seria gens estrany que qualsevol dia es verificués la hipòtesi del vell historiador local. En aquest cas, l'atzar hauria permès Rovira i Trias de resoldre la tensió entre les illes-marge (9 anys d'un projecte a l'altre) i aconseguir la sutura ideal entre ambdues ordenacions. El solc irregular del Torrent del Pecat s'ha fos en la trama.

És del tot lògic que una peça tan allargada donés a Rovira i Trias un bon tema quant a la situació de la plaça. En el mecanisme d'aquesta geometria, això és un tema principal. Rovira i Trias no cau en la ingenuïtat de cercar el centre.

S'enfronta amb el problema sabent que la situació de la plaça ja no es pot derivar de l'ordre interior de la peça. Cal cercar la lògica del seu emplaçament ampliant el camp d'observació a tota l'estructura urbana.

Ben a baix es deixarà embocar axialment pel carrer de la Providència, la via més consolidada i l'única que enllaça simultàniament amb les ordenacions de Martí-Vilaregut i J. Rosell. El propi carrer de Rabassa sembla voler travessar la feble muralla que representen les velles cases del carrer del Solitari i crear un eix

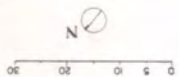
nou que acosti tota la peça verge a la futura ordenació del Camp d'en Vidalet i indirectament a la Travessera. El projecte d'aquesta ordenació només és d'un any després i no sembla gaire arriscat pensar que ambdues propostes van ser concebudes simultàniament. És insòlit, si considerem les dimensions de la peça, que aquesta ordenació fos ideada sense plaça. El plànol geomètric de 1873 sembla insinuar que aquest element hi va ser.

A la figura núm. 4 es mostren uns esquemes de l'arquitecte Eduard Bru, fruit d'una oblidada discussió, on s'estableixen hipòtesis sobre la relació entre ambdues ordenacions de sòl i la correcta posició de la plaça imaginada respecte a altres posicions possibles.

Cal, però, no deixar-nos endur per l'especulació de l'imaginari i tornar al projecte de Rovira i Trias.

La doble filera d'illes regulars és molt estreta i quasi no permet la parcel·lació capiculada amb façana als carrers Torrente, Massens i Rabassa. La presència de la plaça i llindes comporten tot un repertori de repartiment modular a la recerca d'una descomposició profitosa.

ORDENACIÓ GERMANS JOANICH. 1877.

**ORDENACIÓ MANUEL TORRENTE, MIQUEL MASSENS,
ANTONI RABASSA 1.861**

1. SUPERFÍCIE TOTAL 68.619,62 m2

2. N° DE PARCEL.LES 305

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n°) 171,22 m2.
- superfície parcel.la màx. (parcel.la n° 262) 1.450,00 m2.
- superfície parcel.la mín. (parcel.la n° 73) 81,60 m2.
- front de parcel.la tipus. 5,82 m2.
- diferents profunditats (n° de cada profunditat)

de 17,75 a 13,5	6	19 a 13,5	5	24 a 5,25	11	23	4
de 32,25 a 31,75	6	33,5 m.	1	28 a 18,5	4	25,5 a 36,5	11
34 a 33,25	7	21,75	15	25,5 a 22,5	6	27,5 a 28	7
30,5 a 28,25	4	28	21	30 a 2	1	32 a 33	1
21	16	33,5 a 32	7	22,5 a 23	7	35,5 a 39,5	3
22 m.	31	27 a 28	1	20 m.	4	25,5 a 26	7
21,25	14	26 a 23	5	23,5	15	20,75 a 20,5	5
29	10	36	11	42,5 a 47	7	29,5 a 39,5	8
22 a 24	3	28,5 a 29	7	44,5 a 41	7	25,25 a 26	7
21,5	6	26,5 a 27,5	7	20 a 27,75	7		

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

- perímetre total de façana. 3.642,35 ml.
- longitud total de front de parcel.la. 2.085,35 ml.
- longitud total de mitjera de parcel.la. 1.557,00 ml.
- longitud total dels carrers. (des de l'eix) 1.898,00 ml.
- superfície total de carrers. 13.978,12 m2.
- superfície total plaça (carrers del voltant inclosos). 2.419,00 m2.
- n° illes completes 10
- incompletes 9

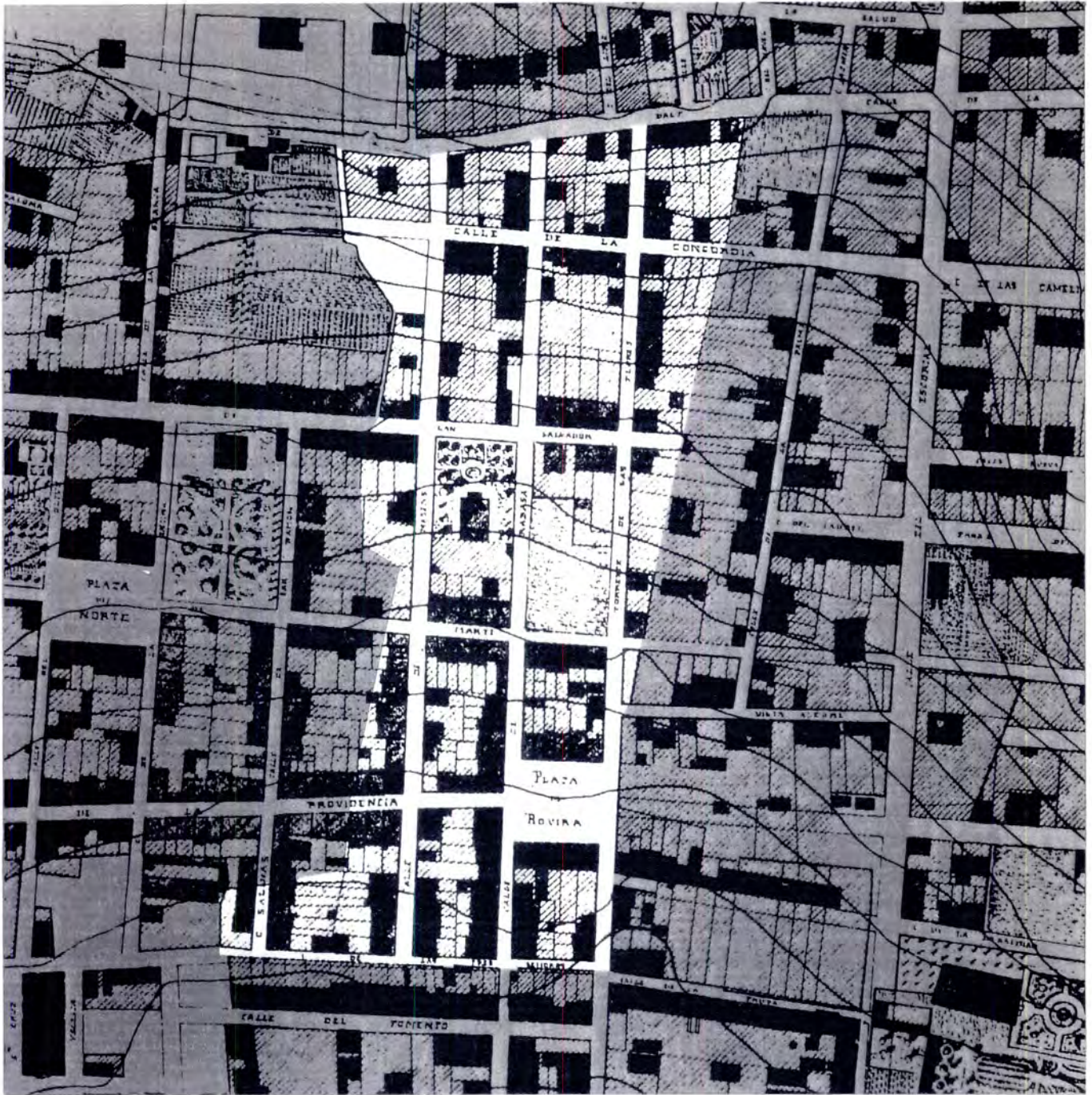
5. RELACIONS

densitat lineal $Se = \frac{\text{longitud de carrers}}{\text{sup. total (Ha)}} = 276,59 \text{ ml./Ha.}$

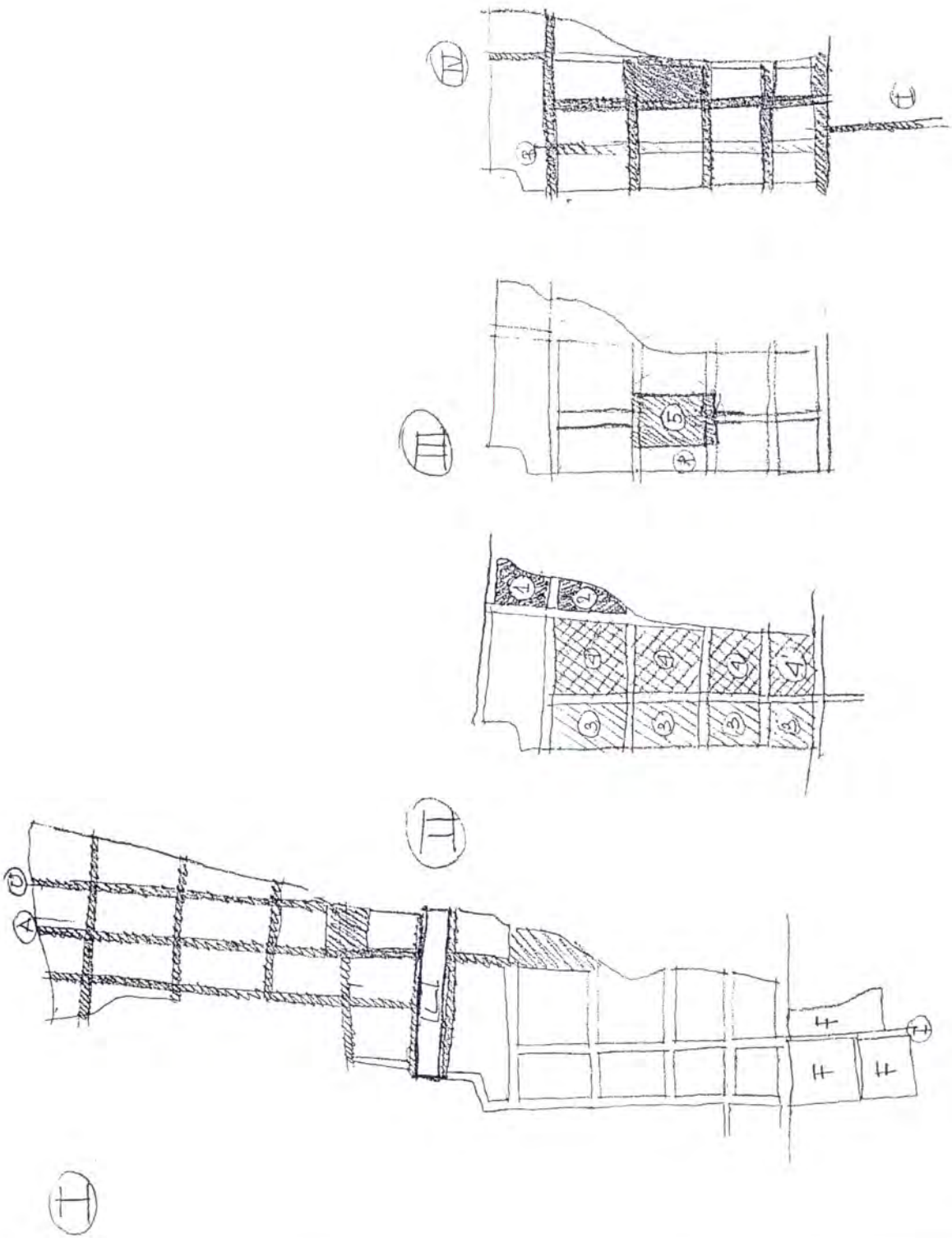
densitat superficial $Sa = \frac{\text{sup. carrers}}{\text{sup. total (Ha)}} = 2.037,06 \text{ m2/Ha.}$

densitat espais públics $Ea = \frac{\text{sup. plaça}}{\text{sup. total (Ha)}} = 352,52 \text{ m2/Ha.}$

3

FIGURES

- 1 Peça de terra adquirida per Manuel Torrente-Miquel Massens i Ramon Rabassa.
- 2 Projecte d'ordenació de la peça de sòl de Torrente-Massens-Rabassa, 1861. Projecte restituit 1990.
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 3 Parcel·lari i ocupació del sòl per a edificació l'any 1889.
Fragment del *Plano General de Alineaciones*.
- 4 Esquemes d'Eduard Bru que especulen sobre la imaginària posició de la plaça no executada a l'ordenació de la peça dita de Can Vidalet.

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Joan Grasset	1861	---	16-04-1861
Cayetano Manós	1861	119	29-04-1861
		205	----
Josep Torrent i Julià	1861	246	----
		247	----
		248	----
		249	----
		258	----
		259	----
		263	----
		265	----
		272	----
		273	----
		279	----

III.10 L'ORDENACIÓ DELS HEREUS D'ESTEVE JOANICH

Notícia de la propietat

La família Joanich va adquirir la peça de terra de 12 mujades sobre la Travessera i per damunt del Convent dels Caputxins l'any 1806 (fig. 1). La finca contenia una gran casa dita de Can Casaca. Finca i casa van passar a mans del fill l'any 1850 (amb el procés de formació de la vila ja ben iniciat). Els quatre fills d'aquest la van heretar l'any 1869. L'any 1876 els hereus van decidir parcel·lar i establir solars a cens d'acord amb un projecte elaborat pel mestre d'obres Pau Jamburú i Trasserras.

L'ajuntament de Gràcia va aprovar el projecte definitiu l'any 1877 (fig. 2). Adjacents a la Travessera dues rajoleries (Can Bulló) ocupaven bona part de la peça al sector de més a migdia. A llevant l·lindava amb el camí de Nostra Senyora del Coll, dit Torrent del Comte, i la tanca inacabable de les terres del Comte de Santa Coloma.

A ponent, hi havia el torrent irregular de Can Vidalet i, a Tramuntana, les instal·lacions del fabricant de sederies Josep Reig. El projecte d'ordenació d'aquesta peça de sòl coincideix amb l'operació d'urbanització de les terres que Roman de Grassot posseïa a l'altra banda de la Travessera, ordenades segons projecte de la fi dels seixanta. És ben possible que l'èxit de la iniciativa d'en Grassot i la consolidació progressiva a ponent de l'ordenació de Can Vidalet encoratgessin els hereus a emprendre l'aventura del projecte urbà.

El projecte

La peça de sòl recolza en la Travessera tan bé com les tres ordenacions que a començament dels quaranta van estirar el creixement gracienc cap a llevant. La forma general de la propietat és força regular i està ben encaixada entre els dos torrents de llevant i ponent.

Les directrius generals de la trama resulten del perllongament dels eixos de l'ordenació de Can Vidalet a ponent, i de la represa de les dues traces paral·leles que 15 anys abans van servir l'arquitecte Rovira i Trias per marcar l'ordre interior de la peça de Torrente-Massens-Rabassa. Si bé el seguiment automàtic dels eixos que vénen de ponent és immediatament comprensible, no es pot dir el mateix del respecte a les directrius que baixen des de la plaça Rovira.

Els carrers paral·lels a la Travessera determinen una bona mida per a les illes que es modulen capiculades, i a més es tracta de carrers amb potencial de continuïtat; el carrer Zurbano per exemple enllaçarà directament amb la plaça del Sol i la plaça de la Constitució, i arribarà gairebé fins al carrer Major. El carrer de Sant Lluís, en una doble operació de nexa plantejada l'any 1889, també arribarà al carrer Major. En contrapartida, els dos eixos verticals generen una partició excessivament desigual de l'illa; el resultat es concreta en una banda d'illes de 40 m. i una altra de 130 m. Per descomptat, estem davant d'un projecte insegur de la seva capacitat generatiu d'ordre; la desproporció de les illes 2, 8 i 10 ens fa pensar en l'evidència d'un carrer paral·lel als que vénen de la plaça Rovira i tangent a la nova plaça Joanich. Un carrer que havia de topiar amb la sederia de J. Reig de la mateixa manera que Méndez-Núñez es va trobar amb la filera de cases del carrer del Solitari, les quals finalment va franquejar per tal d'arribar a la plaça Rovira. La indecisió del mestre Pau Jambrú es fa palesa en la disposició i geometria de la plaça; la seva disposició, heterodoxa i allunyada del centre de gravetat de la peça, no respon a criteris d'estructura general i estratègia com la de Rovira l'any 1861. S'ha d'interpretar com un buit sense gaire significació disposat en la mateixa franja en què, per raons ben diferents, es van disposar a principi dels 40 les places del Sol i de la Constitució. Per una banda es vol regular la trama i per l'altra s'obre a la tanca cega del torrent de Can Comte.

La reconducció del torrent de Can Vidalet (també dit Torrente de les Flores) farà possible la recomposició de les illes de marge 3, 6 i 9 per agregació a les geometries majors que venen de Can Vidalet.

La descomposició interior de les illes 1, 2, 4 i 5 és raonable i en resulta una fondària edificable que oscil·la entre els 22 i els 28 m.; en canvi, les illes 8 i 10, resultat de la prolongació automàtica dels carrers de Cabanes, Sant Lluís i l'Encarnació, revelen unes parcel·les molt profundes. Si ens fixem en l'ordenació de Can Vidalet comprovarem que la mateixa franja s'ha descompost de manera inversa, amb un bon aprofitament del perímetre i la fondària del mòdul.

La imatge primera del projecte fa pensar en una manca de vialitat, però paradoxalment la densitat viària $se = 252$ m/ha és relativament alta. La conclusió és clara; hi ha força vialitat però està mal distribuïda; els carrers de Méndez-Núñez i de l'Encarnació situats de manera excessivament perimetral, serveixen ben poca superfície del parcel·lari. Per fi, cal parar esment en la peculiar relació que estableix la plaça amb la Travessera mitjançant una sola boca de 18 m. al costat del torrent.

En l'anàlisi dels projectes anteriors hem observat que les respectives solucions són el resultat d'un cert compromís entre la voluntària geometria interior i la inevitable relació amb les precedents. L'ordenació de can Joanich revela amb claredat que per si sol, el respecte estricte a les geometries externes no és garantia d'una bona solució en el disseny d'una peça de sòl major.

ORDENACIÓ GERMANS JOANICH 1.877

1. SUPERFÍCIE TOTAL 58.758 m² = 12 mujades

2. N^o DE PARCEL.LES 236 inclosa la n° 107, que és tota l'illa

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n^o)

sup. totes les illes = 46.076,5 m²

sup. totes les illes menys la 7 = 42.552,5 m²

$$\frac{46.076,5}{236} = 195,23 \text{ m}^2$$

$$\frac{42.552,5}{235} = 181,07 \text{ m}^2$$

- superfície parcel.la màx. (parcel.la n° 107) 3.524,00 m².

(parcel.la n° 220) 422,50 m².

- superfície parcel.la mín. (parcel.la n° 235) s=69,94 m².

- front de parcel.la tipus. 5,82 m.

- diferents profunditats (n^o de cada profunditat)

de 25,5 a 22,75 m.	7	de 29,75 a 30 m.	7	de 20 a 24 m.	6	22,25 m.	7
22,5 m.	7	29,25 m.	7	de 17,5 a 4,5 m.	6	21,25 m.	7
de 22,5 a 23 m.	19	30 m.	7	23 m.	14	de 21 a 18,5	3
22,25 m.	20	29,5 m.	7	de 40,8 a 42 m.	18	de 34,5 a 36,5	14
de 29,75 m.	1	de 33 m. a 30 m.	10	de 40,8 a 41,5 m.	18	de 43 a 42,25	16
29,25 m.	1					42 m.	16
de 21 a 11,5 m.	15						
de 11,5 a 6,5 m.	1						

(la parcel.la n° 107 no està contada)

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

- perímetre total de façana. 2.608,1 ml.

- longitud total de front de parcel.la. 1.637,1 ml.

- longitud total de mitjera de parcel.la. 971,0 ml.

- longitud total dels carrers. (des de l'eix) 1.482,0 ml.

- superfície total de carrers. 11.964,5 m².

- superfície total plaça (carrers del voltant inclosos). 4.528,0 m².

- n^o illes completes 7

incompletes 4

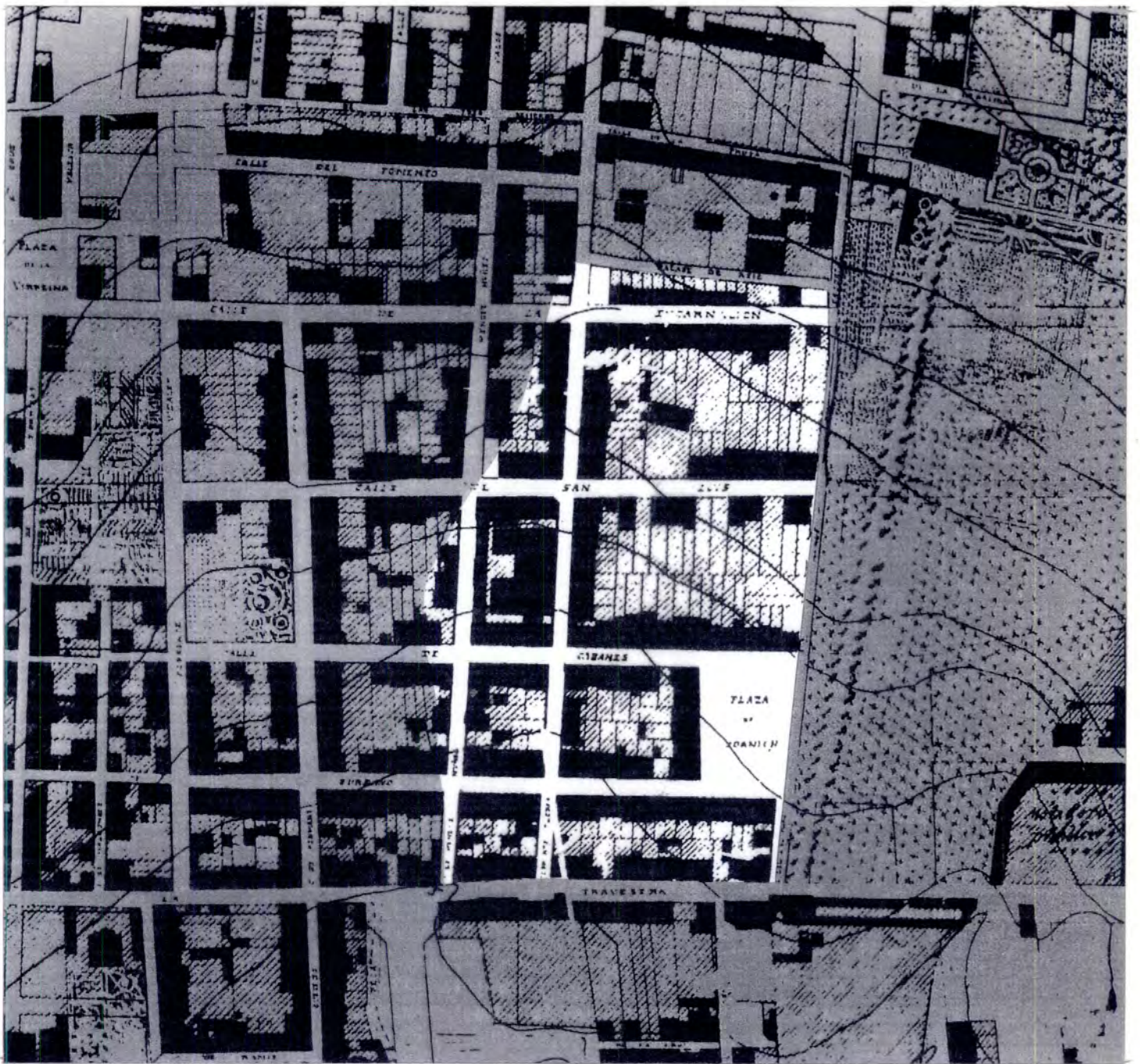
5. RELACIONS

densitat lineal Se= longitud de carrers = 252,22 ml./Ha.
sup. total (Ha)

densitat superficial Sa= sup. carrers = 2.036,23 m²/Ha.
sup. total (Ha)

densitat espais públics Ea= sup. plaça = 770,61 m²/Ha.
sup. total (Ha)

3

FIGURES

- 1 Peça de terra adjacent a la Travessera adquirida per Esteve Joanich l'any 1806. Situació del context l'any 1876.
- 2 Projecte d'ordenació de la peça de sòl per part dels quatre hereus d'Esteve Joanich, 1877. Projecte restituint 1990.
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 3 Parcel·lari i ocupació del sòl per l'edificació l'any 1889.
Fragment del *Plano General de Alineaciones*.

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Pere Pau Vives	1665	---	03-03-1665
Pau Pi	1699	---	02-09-1699
		---	04-12-1699
	1701	---	20-04-1701
Salvador Pi	1727	---	03-09-1727
Josep Rondó	1739	---	02-07-1739
Josep Ricart	1786	---	12-07-1786
Mariano Llobet	1806	---	17-05-1806
	1817	197	----
	1818	93	----
		99	----
	1820	82	----

III.11 L'ORDENACIÓ DE LA PROPIETAT DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU. 1878-1883

Notícia de la propietat

La darrera fracció de sòl de l'antiga propietat del Marquès de Castellvell subjecta a projecte d'ordenació era una propietat d'una extensió de 30.075 m², en mans de l'antic Hospital de la Santa Creu. Era una peça irregular voltada per una tanca de calç i pedra de 3,80 m. d'altura. L'any 1835, el Marquès de Castellvell va cedir aquesta peça, juntament amb la resta de la propietat inicial al seu administrador Josep Carreras per tal de redimir deutes pendents (vegeu cap. II.2) La peça inclou la torre de la Virreina, l'edifici de més presència de la vila, que va ser construït per Manuel de Amat. M. Francesca d'Amat i Fivaller, la seva dona hi va viure uns quants anys un cop mort el Virrei. L'any 1840, la torre de la Virreina es va destinar a hospital militar de convalescents. La indiferència de la propietat al procés urbanitzador va ser motiu de queixes per part dels veïns del teixit urbà que ja voltava des de 1835 les tàpies de la propietat.

L'Asociación Voluntaria del Fomento de la Villa de Gracia, l'any 1874, insistia reiteradament en la necessitat d'atravesar les muralles de la Virreina i relligar les parts ja consolidades de la vila a llevant i ponent (fig. 1).

"Sin que desaparezca el largo cordón de murallas de la Virreyna, no es posible afirmar que la Villa de Gracia está formada porque en su centro tiene un gran vacío..."

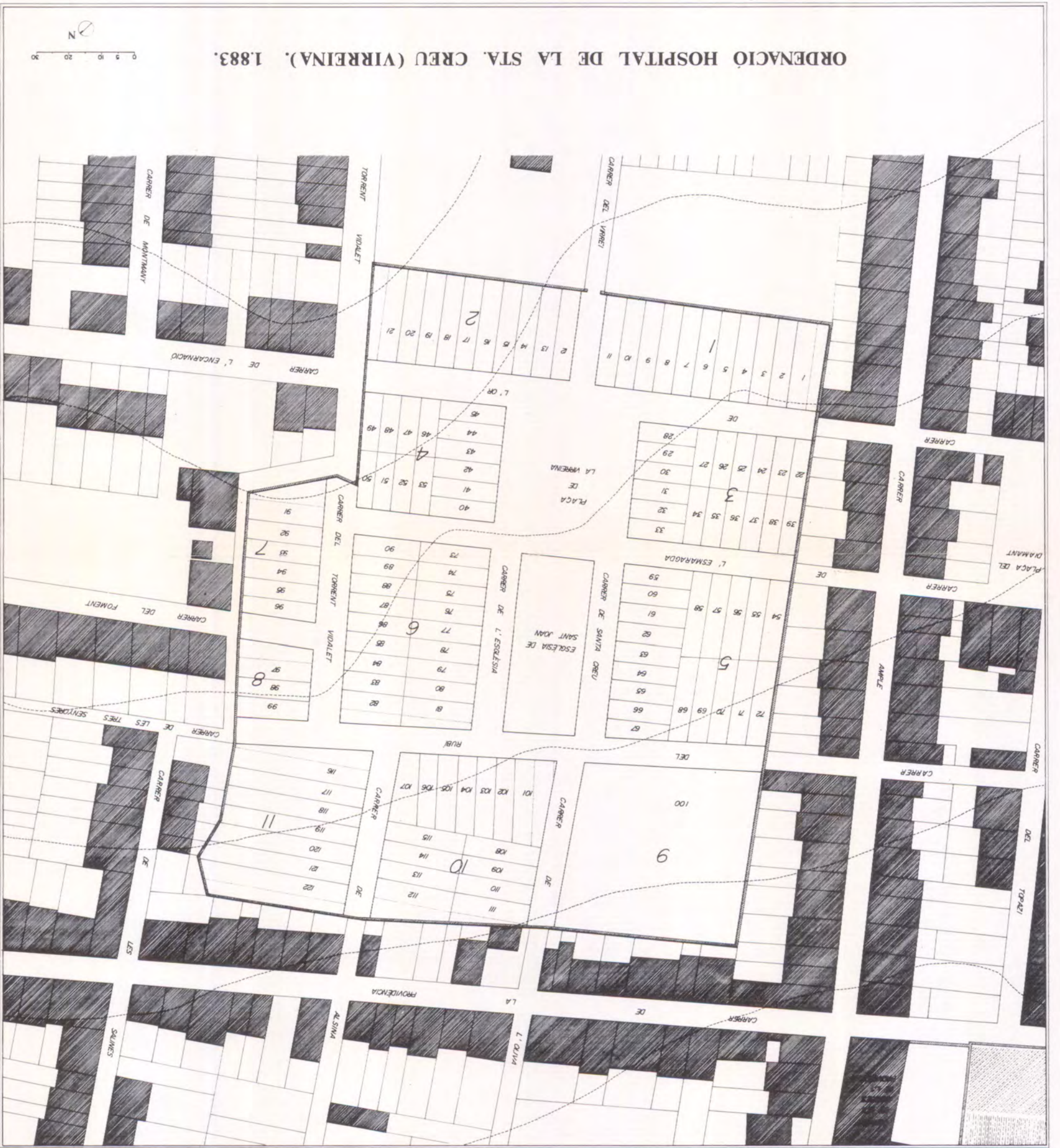
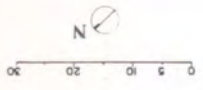
Sensible a aquests requeriments l'Ajuntament va fer saber a l'Administració de l'Hospital de la Santa Creu la necessitat de connectar els carrers de l'Or i de l'Encina a la part baixa de la propietat. L'oposició de l'Administració de l'Hospital de la Santa Creu va ser resolta finalment pel ministre de la Governació, que l'any 1875 declarava d'utilitat pública la prolongació del carrer de l'Or. Aquell mateix any l'arquitecte municipal Carles Gauran redactà un projecte parcial amb l'objectiu de relligar les vies

(1)

citades i enllaçar-les perpendicularment amb el carrer de la Virreina. (gràfic núm. 2) En la memòria del projecte s'explica amb claredat la necessitat de la connexió i, a més, s'ofereix una peculiar interpretació del creixement gracienc.

"Objeto de proyecto. La gran población de la villa de Gracia, de moderna construcción, ha sido formada sin sujeción a ningún plano geométrico de población, como debería ser, atendida la fecha de su fundación, observándose que la disposición de sus calles y manzanas, es debido al capricho de los propietarios de los terrenos, en que ha sido edificada dicha Villa, quedaban la dirección de sus calles y grandor de sus manzanas, del modo que mejor les convenia a sus intereses y solo se observa que sujetaban las alineaciones de las calles a la dirección de los torrentes y arroyos naturales que atraviesan el término Municipal, convertidos hoy dia la mayor parte de los mismos, en calles de la población. Para hacer más provechosos sus terrenos, formaron calles en sentido perpendicular a las primeras y luego en sentido paralelo a las mismas, formando manzanas y con la prolongación de calles y formación de manzanas, ha ido fomentándose el gran número de manzanas, que hoy dia cuenta la población, pero como la edificación, solo se debe a la voluntad de los propietarios resulta, que cuando un propietario se queda sin establecer sus terrenos para la edificación, se quedan interrumpidas las direcciones de las vías públicas en perjuicio de los habitantes de las manzanas edificadas, como sucede actualmente con los vecinos de las calles de la Señora, Solitario y Encarnación, con la intercepción de la propiedad cercada de paredes, conocida por la Vireyna del Hospital de Santa Cruz de Barcelona, que los aisla de los habitantes de las calles de Oro, Ancha, Plaza del Diamante y a menos de dar una gran rodeo y para facilitar la directa comunicación, se ha proyectado la nueva calle, que atravesando el huerto de la mencionada propiedad de la

ORDENACIÓ HOSPITAL DE LA STA. CREU (VIRREINA). 1883.

Vireyna y sin perjudicar los intereses de la casa de Beneficiencia, que puede convertir en terreno edificable, aquella parte del huerto, puede lograrse con economía, el objeto propuesto en este proyecto.

Necesidad del proyecto. *La necesidad de la abertura de la nueva calle en prolongación de la del Oro, no se halla ocultada a la ilustración del cuerpo Municipal, que tanto se desvela por el ornato y salubridad de la población, al objeto que sus calles sean útiles a los servicios que se hallan destinados en el vecindario, toda la comodidad apetecible, así en sus relaciones con la vía misma, como para la comunicación de una manzana con otra y de un barrio con otro, a cuyo fin ha tenido a bien, acordar la unión de la calle del Oro, con la de la Encarnación, para la fácil y directa comunicación, de los barrios en que radican las mencionadas calles, al objeto de evitar el grande rodeo que hoy día deben andar para su comunicación y destruir la incomodidad que se nota, al acarreo en el transporte de géneros entre dichos barrios, de todo lo que se deduce: la gran necesidad de llevar a efecto, la abertura de la nueva calle para dar la correspondiente actitud de la comunicación de los habitantes del barrio de la Encarnación, con los barrios del centro de la Villa.*

Després de tres anys d'estira i arronsa entre l'Administració local i l'Administració de l'Hospital de la Santa Creu, el gener de 1878 l'arquitecte José Artigas, per encàrrec de la Junta de l'Hospital, presentà una proposta alternativa que ordenava la totalitat de la peça (fig. 3 i 4). Fins l'any 1880 no s'executà l'enderroc de la Torre-hospital de la Virreina. Posteriorment, s'inicià, d'acord amb les disposicions d'ordre del projecte presentat per la propietat, la construcció de l'església de Sant Joan que finalitzarà l'any 1884.

El projecte

Des de final dels 60, la peça de la Virreina, com es verifica en el grafiat del projecte de l'Ajuntament de l'any 1875, constituïa una veritable obstrucció a la vocació connectiva dels teixits urbans adjacents ja consolidats. Per tal de solucionar el que ja havia esdevingut un problema, l'Ajuntament es va avançar per primera vegada en la iniciativa urbanitzadora, i va fer una primera proposta, molt discreta (fig. 2) que perseguia sobretot la connexió del carrer d'Encarnació amb el de l'Or generant per a la propietat afectada una successió lineal de parcel·les amb façana a tramuntana a manera de benefici complementari. El paper de burxó de l'Ajuntament va originar posteriorment el projecte de la Junta de l'Hospital, que afectà tota la peça i es va presentar a aprovació l'any 1878. Josep Artigas n'era l'arquitecte redactor. D'aquest projecte s'ha trobat documentació referent a les alineacions i rasants dels carrers en un expedient de l'Ajuntament de Gràcia de l'any 1883.

(2)

A la vista del projecte de Josep Artigas, sembla que l'objectiu ineludible i principal consistia a suturar els carrers que s'abocaven a les "muralls" de la peça. En podem comptar fins a deu: del Rubí, de l'Esmeralda, de l'Or, del Virrei, Torrent d'en Vidalet, de l'Encarnació, del Foment, de les Tres Senyores de la Encina, i de l'Olivo. Ara bé, refer la trama per mitjà del perllongament d'aquests eixos previs no comportava necessàriament la constitució d'una trama regular. De fet, la connexió directa només es produïa als eixos Or-Encarnació i Rubí-Tres Senyores.

El projecte, tot i aquests compromisos, cercava el seu centre, que en aquest cas seria doble; una plaça i una església. De bon principi ja es planteja l'enderroc de la Torre de la Virreina i la construcció d'una església. És l'única plaça de Gràcia que s'individualitza per mitjà d'un monument; l'església de Sant Joan. Plaça i església formant unitat sòlida seran el centre del projecte, i la resta, els fragments que mancaven per completar un ordre previ; el dels teixits ja consolidats de l'entorn.

Una interpretació més àmplia ens porta a desxifrar el projecte com la unitat compositiva configurada per les illes regulars 1, 2, 3 i 4 recolzant el centre dual plaça-Església, obert a l'eix de simetria que assenyala el carrer del Virrei. La resta de les illes són el resultat automàtic de perllongaments que persegueixen l'únic objectiu de completar el canemàs viari suggerit per les directrius de les vores. En aquest sentit és palès el respecte a les axialitats prèvies dels carrers del Rubí, de l'Olivo i de l'Encina.

Les illes 8 i 9 són el moment més desafortunat del projecte, a conseqüència d'una consideració innecessària vers l'antiga traça del torrent de can Vidalet, artificiosament reconduït per la tanca de la peça. El resultat són dues illes desproporcionadament petites i irregulars. El parcel·lari delata la seva mida insuficient.

La posició de l'església va ser objecte de debat públic; l'Ajuntament va sol·licitar, d'acord amb l'associació per al Fomento de la villa, que l'absis de l'església no centrés en el carrer de l'Olivo per tal de donar als carrers laterals la directriu de l'eix de simetria de la plaça i evitar que quedessin torts.

D'acord amb els suggeriments del municipi, el projecte es va modificar i la plaça-església es va situar de manera coherent amb el carrer del Virrei, seleccionat com a directriu principal del projecte.

La proposta de l'arquitecte Artigas, va evidenciar que la sutura de teixits urbans, no resultava d'automatismes immediats. La connexió del carrer de l'Or amb el carrer Encarnació va generar tot un repertori de propostes alternatives que no es va tancar fins el 12-3-1883, en aprovar l'Ajuntament les alineacions i rasants definitives modificant les propostes realitzades per la propietat després de replantejar sobre el terreny les diverses opcions (fig. 5).

En la figura núm. 6 es poden comprovar les diverses maneres de connectar que es proposen en dos de les solucions estudiades. El problema deriva en bona part, de l'exigència per part de l'Ajuntament d'atorgar al carrer de l'Or una amplària de 50 pams. En l'ordenació de Josep Rosell, aquest carrer s'havia consolidat amb una amplària de 30 pams. L'any 1872 el municipi havia aprovat les ordenances d'edificació i en el capítol II (art. 14-19) s'establia que en les noves ordenacions els carrers serien de tres

categories diferents i s'assignava a cada categoria una amplària (6, 10 i 14 m.) L'any 1873 es va aprovar el Plano Geométrico de Alineaciones i es va assignar al carrer de l'Or la segona categoria. Encara avui podem verificar la diferencia d'amplada en el punt de connexió.

La realització del projecte va permetre enllaçar les ordenacions de Josep Rosell, Ramon Martí i Pau Vilaregut, i la de Torrente-Massens-Rabasa, tot conformant per fi un sol sistema amb les quatre peces.

Aspectes de la gestió i el negoci

Aquest darrer projecte es va projectar i executar en permanent conflicte entre la propietat i l'Administració municipal. En realitat, és l'Ajuntament de Gràcia, qui obliga la Junta de l'Hospital de la Santa Creu a obrir els carrers de l'ordenació projectada. Això va tenir un preu. L'Ajuntament va haver de comprar la vialitat aprovada al preu d'una pesseta el pam quadrat en successives operacions al llarg d'un interval de temps que va de 1878 fins a 1885.

El governador va considerar sempre, davant dels recursos de la propietat, que l'interès públic exigia l'obertura dels carrers projectats, ara bé, l'Ajuntament havia de pagar cadascun dels pams quadrats expropiats en funció d'aquest interès públic.

Els primers carrers que es van obrir van ser els de l'Olivo i de l'Encina el mateix any 1878. No obstant això, l'establiment d'emfiteutes va ser molt lent. L'eixamplament del carrer de l'Or fins als 50 pams que demandava la segona categoria que va rebre van costar al municipi 605 ptes., que es van pagar l'any 1880.

Cada fracció d'espai era objecte de regateig i impugnacions sistemàtiques per part de la propietat. L'ajuntament va desistir l'any 1885 de comprar el sòl corresponent al carrer de Fomento a causa del preu molt alt que hi posava la Junta de l'hospital. De fet, l'assimilava al preu dels solars adjacents.

(3)

Al plànol de l'any 1889 podem verificar que les primeres parcel·les establertes van ser les de la plaça. El valor total del sòl parcel·lat segons l'estimació de la Junta de l'hospital de Barcelona era de 165.680 ptes. De totes passades la indiferència davant el negoci del sòl i el conflicte permanent amb el municipi expliquen que a final de segle encara hi hagi forces parcel·les per establir carrers com els de Fomento i Tres Senyores per enllaçar.

ORDENACIÓ DE LA PROPIETAT DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU. (LA VIREINA) 1.878-1883

1. SUPERFÍCIE TOTAL 30.075 m²

2. N^o DE PARCEL.LES 122

3. CARACTERÍSTIQUES DEL MÒDUL PARCEL.LARI:

- superfície mitjana de les parcel.les (sup/n^o)
(inclosa la n° 100) 169,95 m²
- superfície parcel.la màx. (n° 122) 452,50 m²
- superfície parcel.la mín. (n° 33) 97,50 m²
- front de parcel.la tipus. 5.829,00 m²
- diferents profunditats (n^o de cada profunditat)

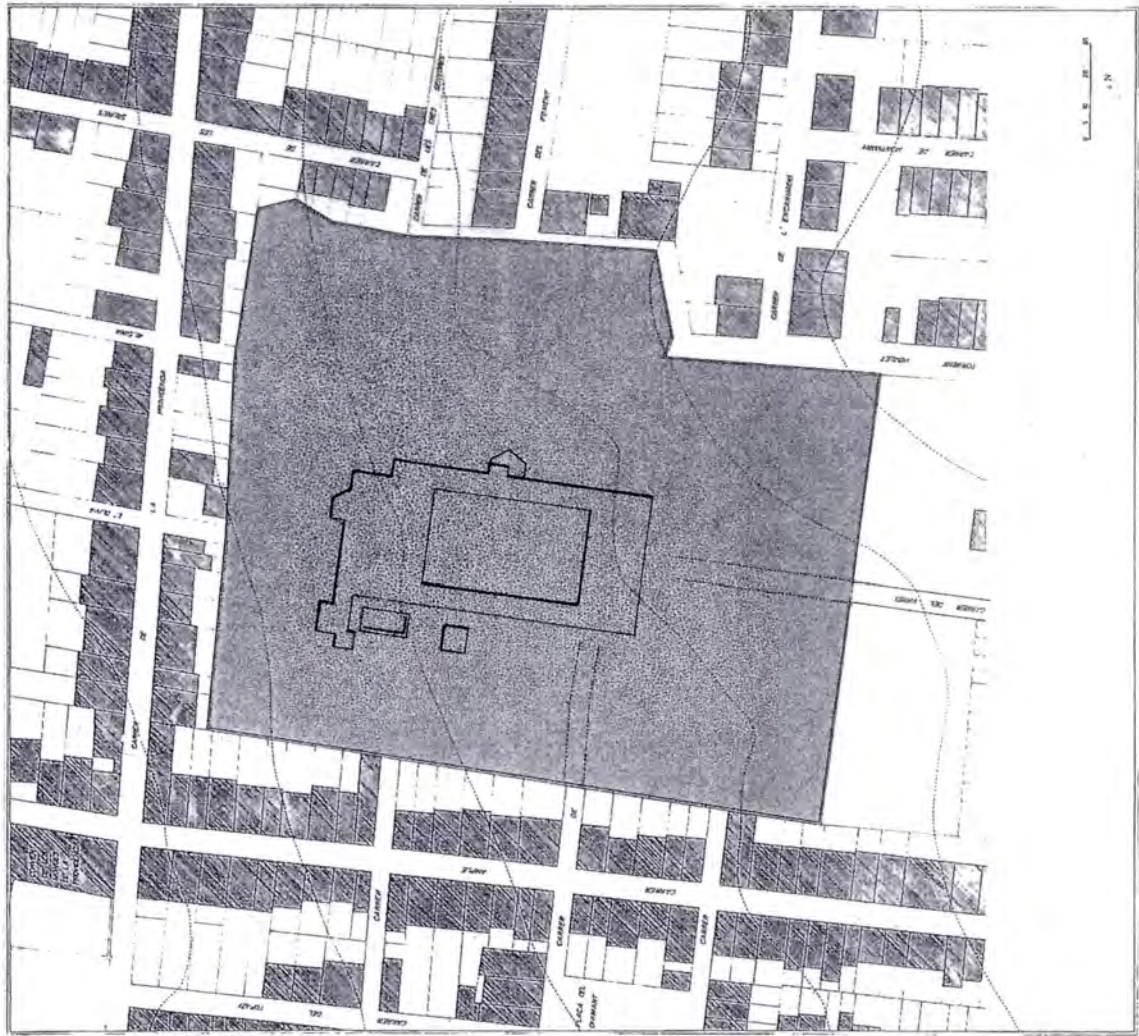
n ^o 1-11 = 26,5 a 27,5 m.	n ^o 82-90 = 18,5 a 20,5 m.	n ^o 108-111 = 23 a 23,5 m.	20 parcel.les = 17,5 m.
n ^o 12-21 = 27,5 a 29 m.	n ^o 91-96 = 23 a 22,5 m.	n ^o 112-115 = 23,75 a 24,5 m.	6 parcel.les = 20 m.
n ^o 28-33 = 17,5 a 17 m.	n ^o 97-99 = 22,5 a 21,5 m.	n ^o 120-122 = 41,5 a 46 m.	5 parcel.les = 25,5 m.
n ^o 54-58 = 24,5 a 26 m.	n ^o 101-107 = 26 a 21 m.	n ^o 59-67 = 21 a 19 m.	9 parcel.les = 21,5 m.
			4 parcel.les = 32 m.

4. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

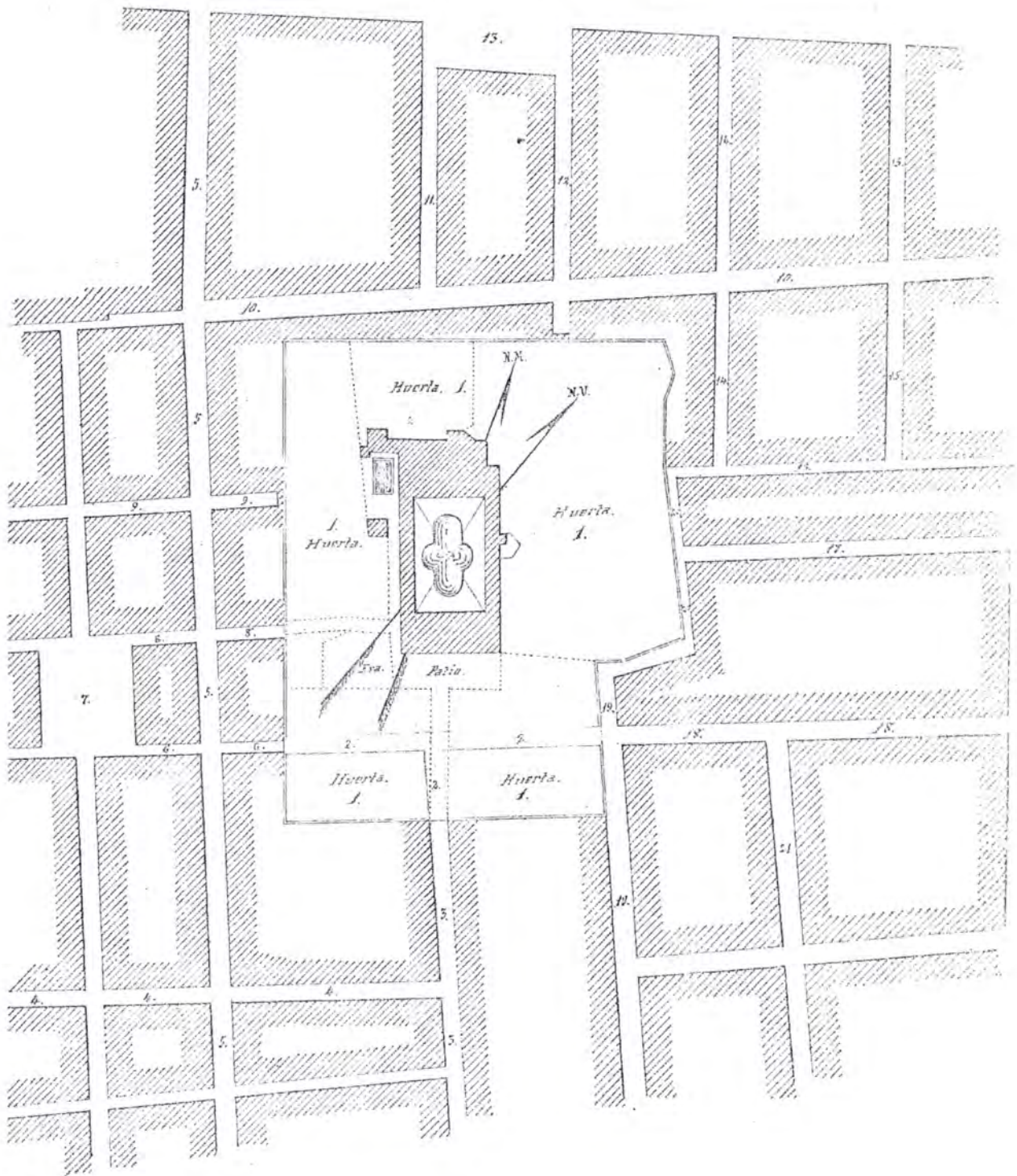
- perímetre total de façana. 1.340,00 ml.
- longitud total de front de parcel.la. 761,75 ml.
- longitud total de mitjera de parcel.la. 472,25 ml.
- longitud total dels carrers. (des de l'eix) 745,00 ml.
- superfície total de carrers. 5.693,00 m².
- superfície total plaça (carrers del voltant inclosos). 2.130,30 m².
- n^o illes completes 2
- incompletes 9

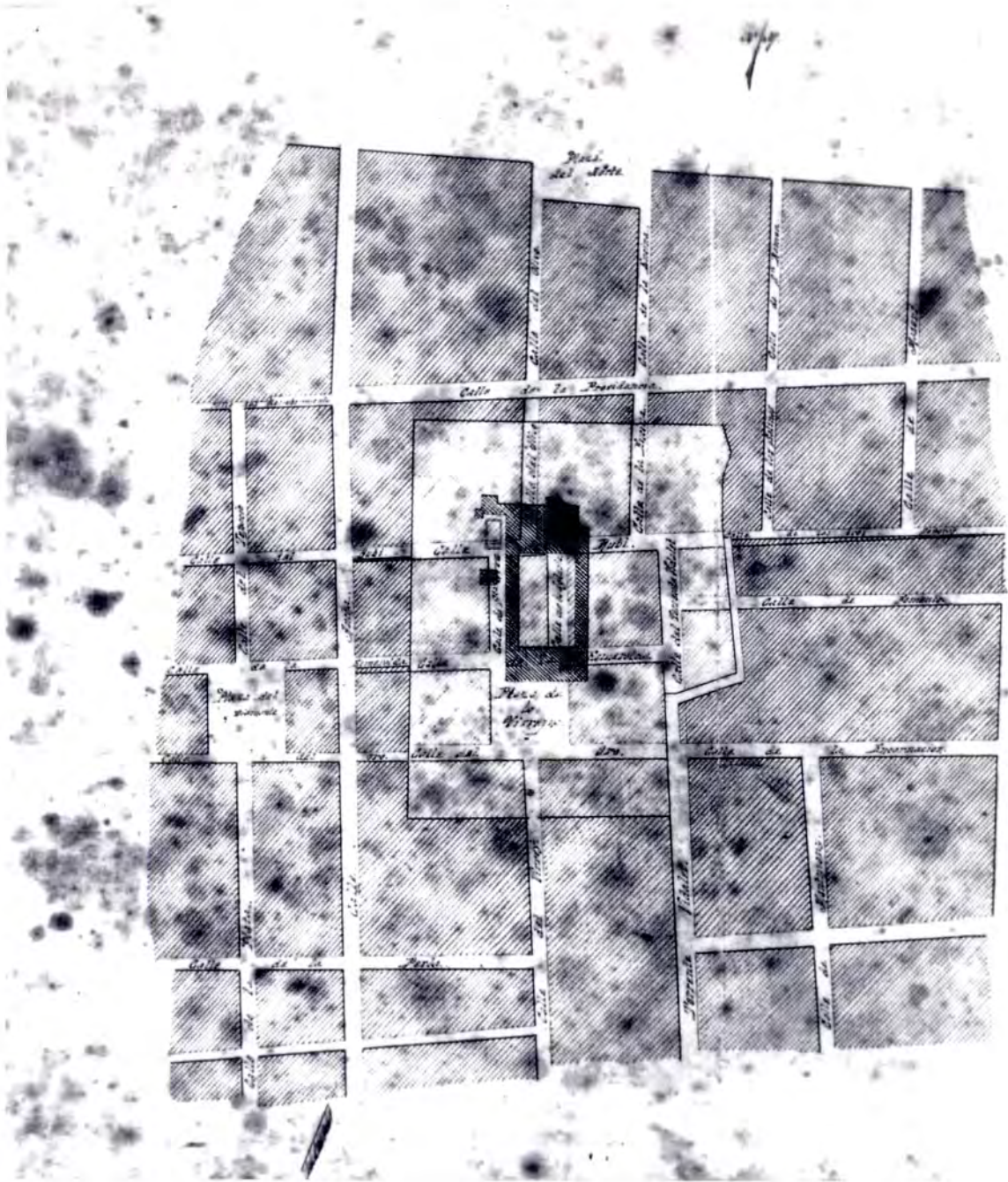
5. RELACIONS

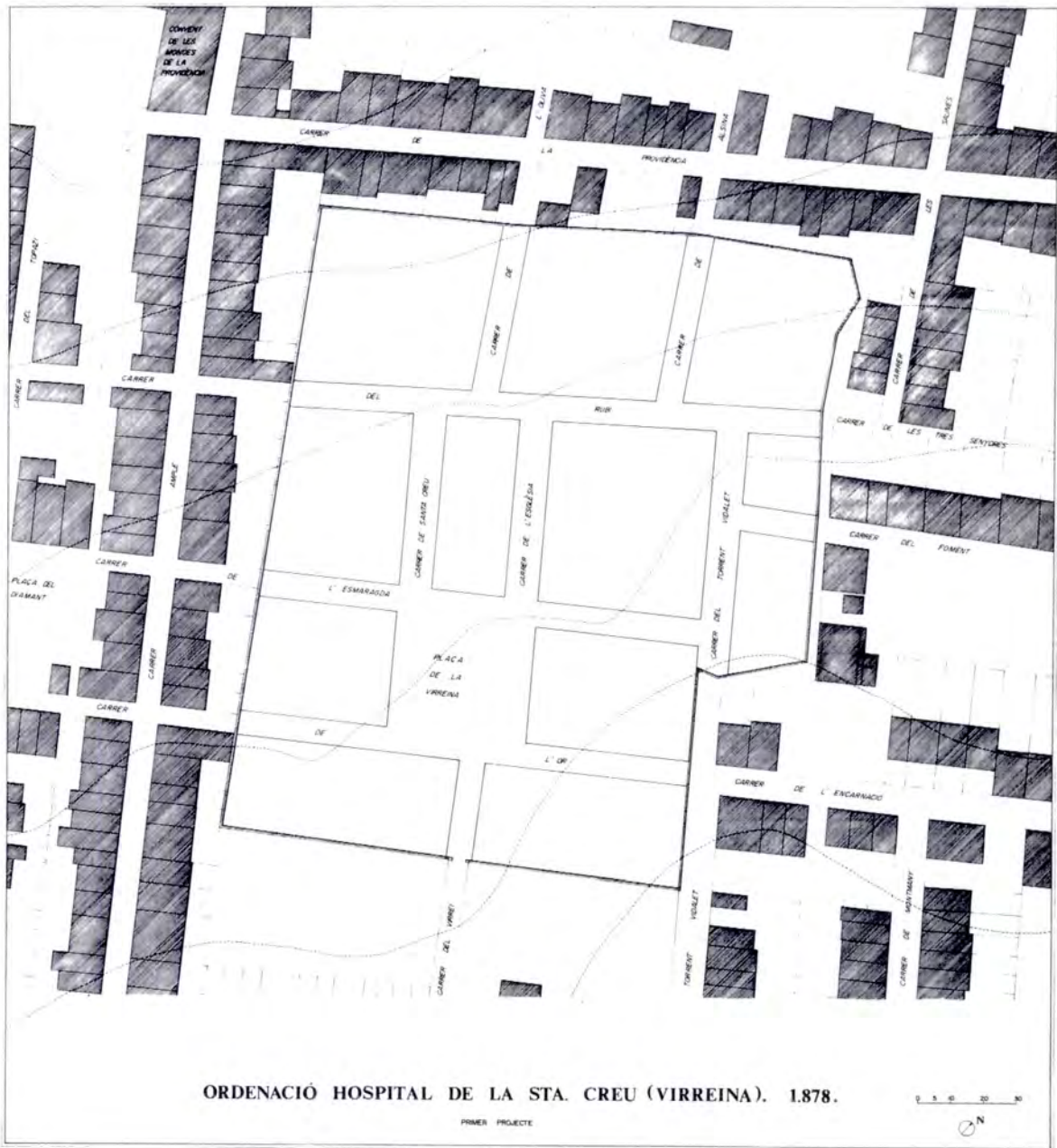
densitat lineal Se=	<u>longitud de carrers</u> = sup. total (Ha)	247,710 ml/Ha.
densitat superficial Sa=	<u>sup. carrers</u> = sup. total (Ha)	1.892,930 m ² /Ha.
densitat espais públics Ea=	<u>sup. plaça</u> = sup. total (Ha)	708,329 m ² /Ha.

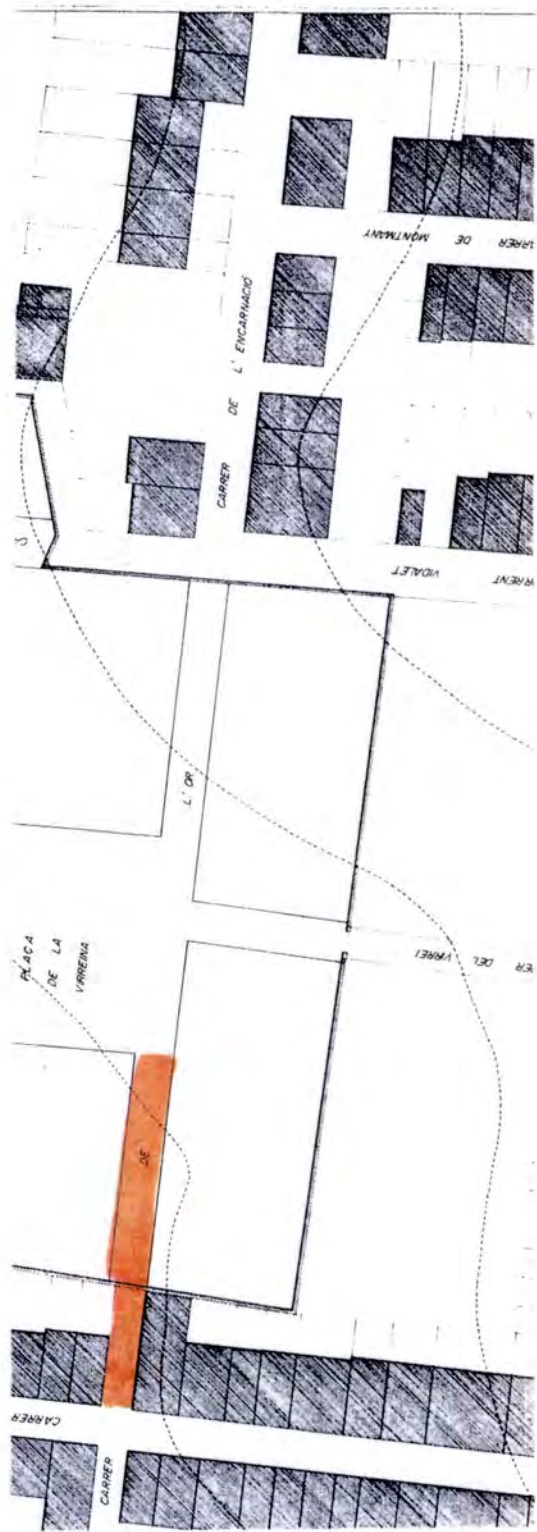
PLANO general.

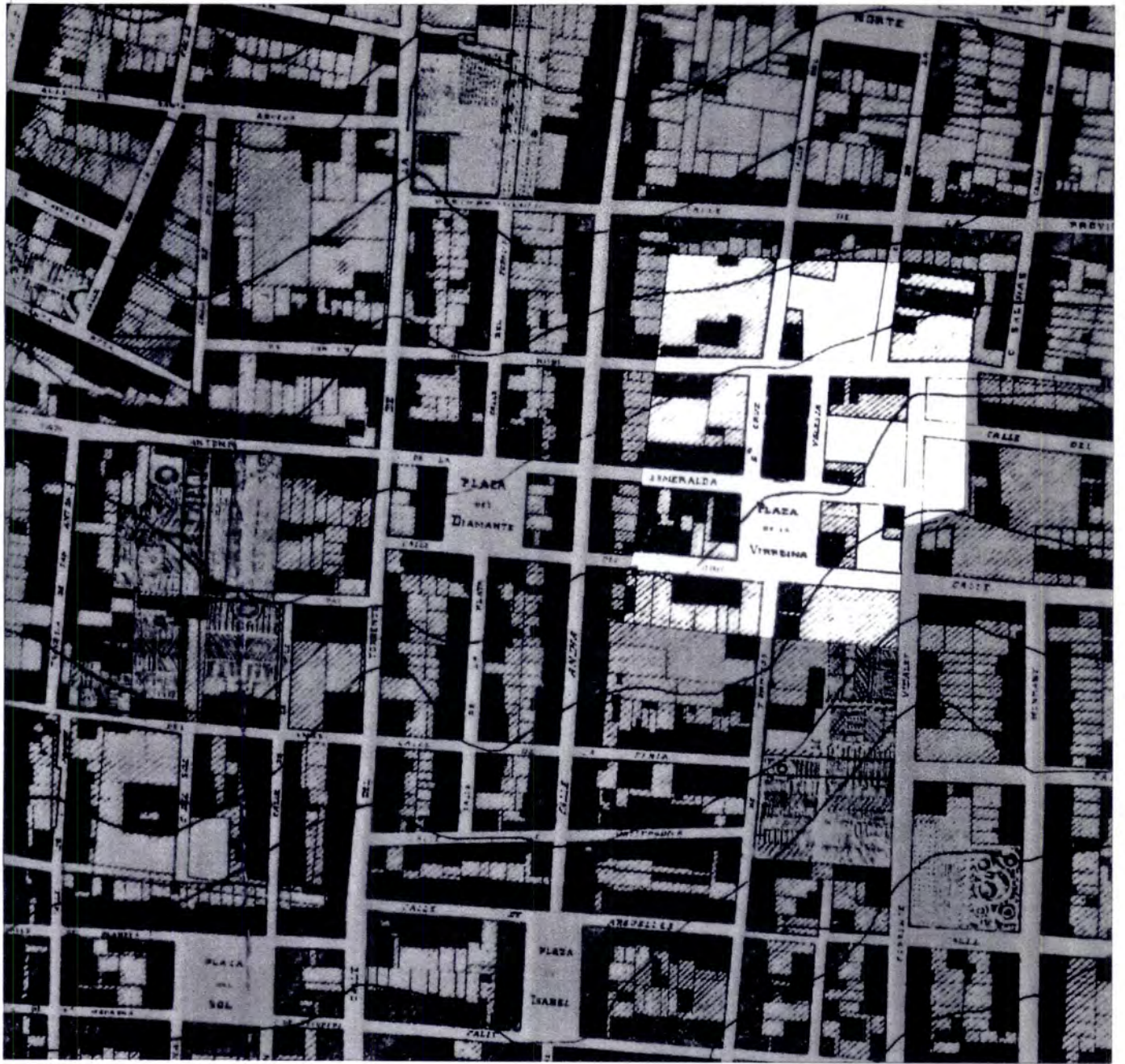

4

7

FIGURES

- 1 Darrera peça de terra de la propietat del Virrei Amat que passà a mans de l'Antic Hospital de la Santa Creu, subjecta a projecte d'ordenació l'any 1883. Estat dels voltants l'any 1878.
- 2 Document original corresponent al projecte de 1875 de l'Ajuntament de Gràcia per tal de connectar els carrers de l'Or i de la Encina.
- 3 Document original corresponent al projecte de l'arquitecte Josep Artigas l'any 1878 per a l'ordenació de les terres de l'Antic Hospital, rebutjat per l'Ajuntament.
- 4 Restitució del projecte anterior al seu context, en la qual es pot observar la irregular disposició de la plaça en relació a l'eix del carrer del Virrei (1878).
- 5 Projecte definitiu d'ordenació de la peça de sòl de la Virreina, 1883. Projecte restituint, 1990.
Autor: Enric Serra
Escala 1:500
- 6 Dues propostes diferents per a la connexió del carrer de l'Or amb el carrer de l'Encarnació (1878 i 1883).
- 7 Parcel·lari i ocupació del sòl per la edificació l'any 1889. Fragment del *Plano General de Alineaciones*.

FONTS MANUSCRITES

- A Arxiu d'Història de la ciutat de Barcelona**
Actes municipals de l'Ajuntament de la vila de Gràcia
- 1 Instància signada per un grup de 42 veïns i adreçada a l'alcalde de Gràcia. Expedient per al perllongament del carrer de l'Or núm. 504.470 ... 1874.
 - 2 Expedient núm. 26. Instància 27-IV-1878. Negociat de Foment. Ajuntament constitucional de Gràcia.
 - 3 Expedient núm. 64. Any 1879. Ajuntament constitucional de Gràcia.

B Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Tomas Casanovas	1770	---	05-11-1770
Joan Plana	1835	---	21-05-1835
		---	16-08-1835
		101	----
		105	----
		110	----
		114	----
		153	----
Francisco Mas i Fontana	1836	41	----
		135	----
		✓ 135	----
	1837	101	----
		172	----
Josep Xurriach i Fabra	1848	✓ 15	----
		63	----

IV. LA PARCEL·LACIÓ DE LES PECES MENORS

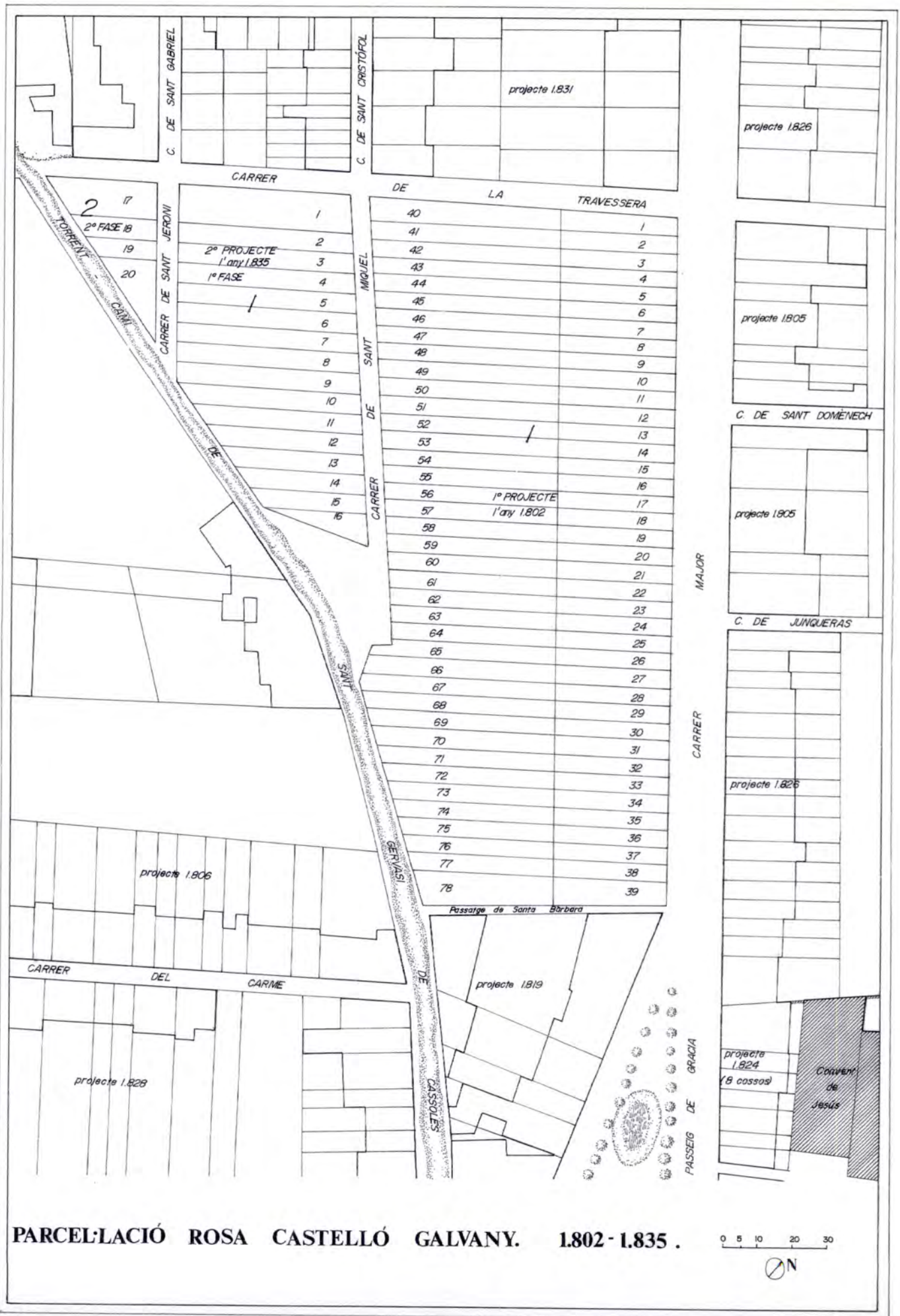
IV.1 LES PARCEL·LACIONS DE ROSA CASTELLÓ I GALVANY 1802-1835

Els Galvany posseïen a Gràcia dues peces de terra en la millor posició, a la cruïlla de la Travessera amb el camí de Gràcia: una de dues mujades més o menys, i una altra de dues mujades i una quarta, plantada de vinya segons que consta en l'inventari dels protocols notariais.

Les iniciatives urbanitzadores en aquest àmbit, les va iniciar Rosa Castelló i Galvany, l'any 1802, amb la primera parcel·lació de sòl en mòduls per a l'edificació de cases que es produïa en el terme de Gràcia. La proposta consisteix en una banda de 36 parcel·les de 26 pams de façana i 170 pams de fondària amb façana al camí de Gràcia. L'interès exclusiu del projecte es redueix al seu caràcter pioner.

Així s'explica que el mòdul emprat sigui de 26 pams d'amplada. Els projectes immediatament posteriors ja es resoldran amb el mòdul de 30 pams, que permet solucionar millor l'esquema distributiu de la casa de cos mínima. Només un dels primers emfiteutes s'estableix en un sol mòdul, la majoria ho fa en 1 1/4, 1 1/2 o bé 2 mòduls; en canvi, resulta molt ajustada la fondària de 170 pams, que queden en 160 un cop cedits els 10 pams davanters al camí de Gràcia per exigència de la Junta d'Obres. El procés d'establiment dels emfiteutes va durar més de 5 anys en un procés molt lent comparat amb els posteriors.

Les iniciatives urbanitzadores de la família Galvany van continuar l'any 1831, quan va presentar a aprovació de la Junta d'Obres una parcel·lació de la peça de dues mujades delimitada pel carrer Sant Miquel, la Travessera i la riera de Cassoles. El projecte va consistir en l'obertura de dos carrers relacionats amb els que baixaven de l'ordenació de Marc d'Olives. Les vint parcel·les en què es divideixen les dues illes irregulars resultants van de carrer a carrer, com es pot verificar en el gràfic núm 1. Aquestes parcel·les tan profundes es van subdividir lògicament en dues amb una sola façana a carrer. El procés d'urbanització va ser lent, ja que els darrers establiments daten de 1840. Sabem que a la fi del procés, el conjunt dels censos de les dues peces establertes generava una renda de prop de 900 lliures anuals.

1

IV.2 LA PARCEL·LACIÓ DE BALTASAR D'ESPANYA 1806-1826

Ignasi d'Espanya i de Quintana, membre de la noblesa, posseïa, adjacent al Camí Reial, una peça de terra amb una extensió aproximada de 5 mujades, part del conjunt de sòl que pertanyia al mas de Cassoles, després dit Torre de la Creu Trencada. De fet, Ignasi de Quintana administrava les terres heretades pel seu fill Baltasar. L'any 1806, és a dir, només un any després de la parcel·lació dels dominics sota la Travessera, va dividir en parcel·les per a establiments emfiteútics una porció de la finca de 22 canes de fondària limitada pel carrer de l'Àngel i el camí de la Torre d'en Pardal.

El projecte sembla tenir un caràcter de prova, ja que no era pas la parcel·lació de la peça millor, situada justament a la cruïlla superior del carrer de Gràcia amb la Travessera. Només 14 mòduls de 30 pams de façana i una fondària que oscil·la entre les 22 i les 24 canes. La línia del Camí Reial no està establerta; així doncs, les parcel·les estranyament no són perpendiculars a aquest eix i en canvi semblen paral·leles al camí de la Torre d'en Pardal.

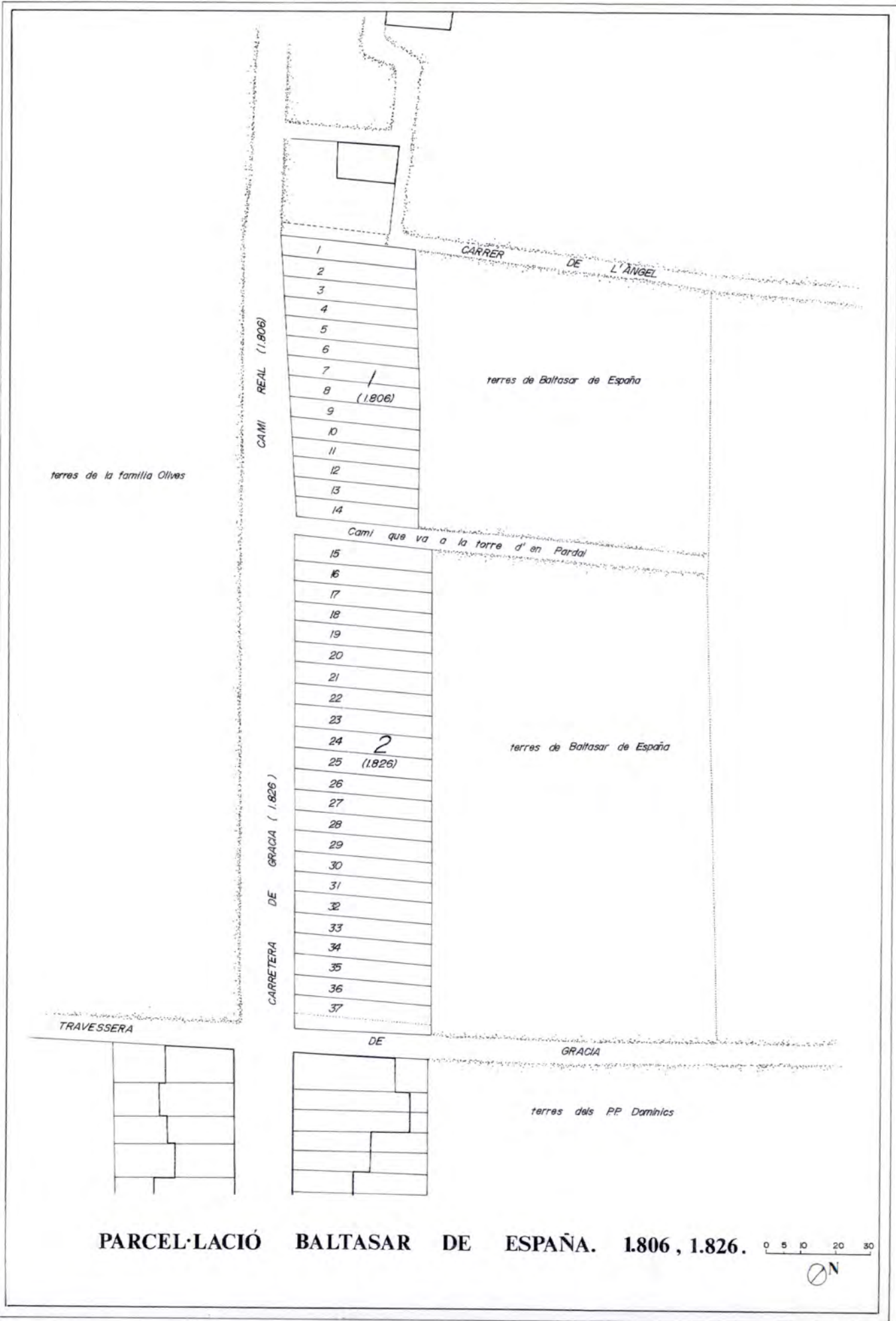
Les parcel·les s'estableixen totes el mateix any, en grups de dos o tres mòduls. Entre els primers emfiteutes trobem Josep Joanich, que s'estableix en dos mòduls. El mateix any adquirirà una peça de terra de dotze mujades, que els seus néts ordenaran al tombant de segle.

Vint anys després, el mateix Baltasar d'Espanya, establirà en emfiteusi una faixa de vint-i-quatre canes i mitja (37,97 m) en la millor peça abans referida. El davant, al carrer de Gràcia entre el camí a la torre d'en Pardal i la Travessera, es dividirà en 23 parcel·les, gairebé totes de 30 pams d'amplada. En aquesta segona operació segueix la línia de carrer establerta en la parcel·lació dels dominics de l'any 1805. Aquesta filera de mòduls va trigar tres anys a establir els primers emfiteutes. Entre aquests trobem Josep Mas, que n'adquireix dos de centrals, i Salvador Rusiñol, mestre d'obres, que s'estableix en quatre que fan cantonada amb la Travessera. Aquest agent el trobarem en diverses petites operacions d'iniciativa pròpia o bé col·laborant amb agents més importants fins a mitjan segle.

L'any 1828, un projecte semblant a l'altra banda del carrer de Gràcia (Marc d'Olives) consolidarà l'ordre parcel·lari de la part baixa d'aquest eix principal.

L'interès projectual d'aquestes primeres bandes de parcel·les és força escàs. Es tracta d'agregacions lineals de mòduls que aprofiten la bona situació i l'accés que proporciona el camí de Gràcia. Cal ressaltar l'adopció del mòdul de 30 pams com a unitat de descomposició del sòl i la generosa fondària de les parcel·les.

Una mostra evident de l'exigua ambició urbanitzadora d'aquests projectes es troba en la indiferència de la promoció pel sòl de la peça no limítrof amb el carrer Major. Darrera la faixa establerta el 1826 resten més de 50 canes que tardaran més de mig segle a ser ordenades.

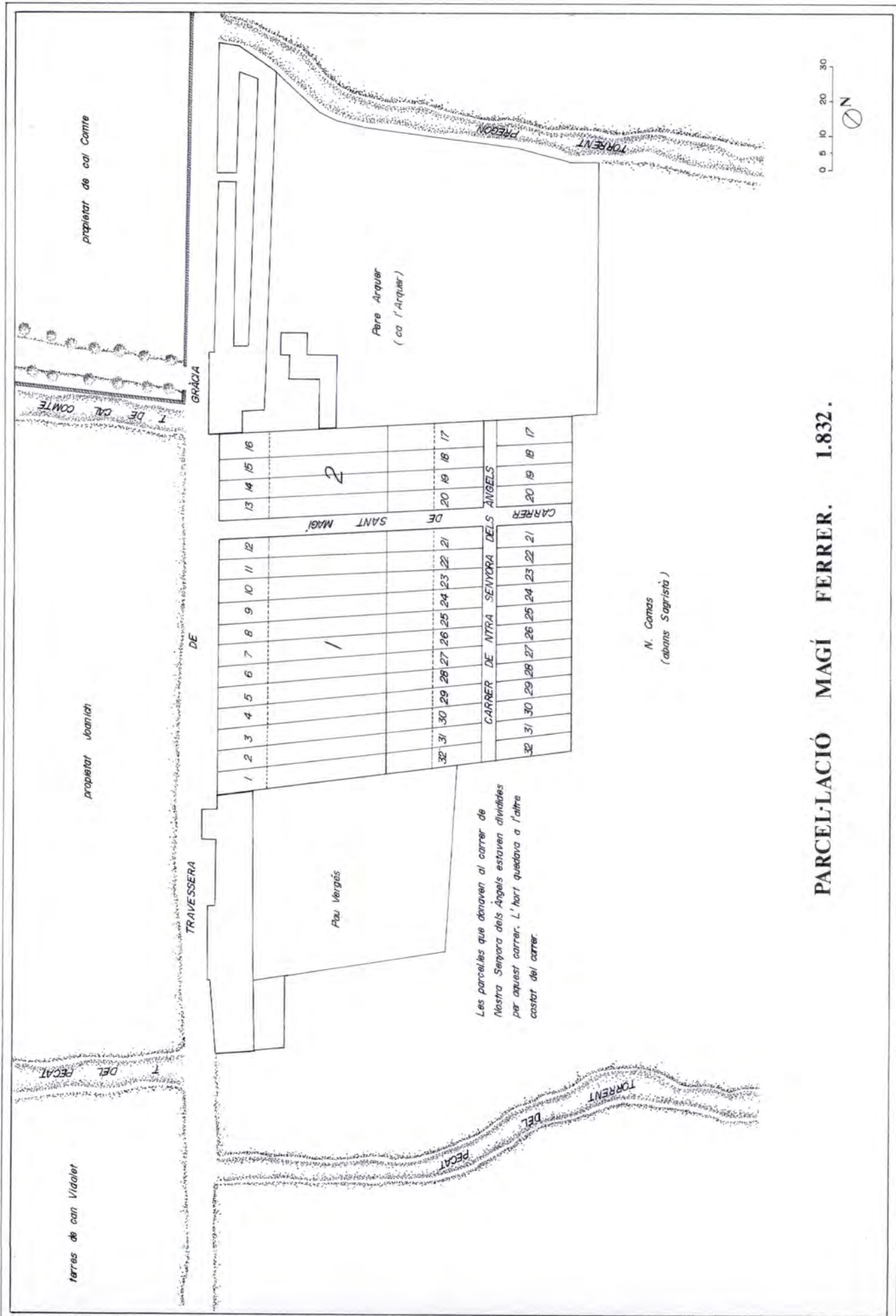

IV.3 LA PARCEL·LACIÓ DE MAGÍ FERRER. 1832

Magí Ferrer, oïdor de la Reial Audiència, va comprar l'any 1831 la peça de terra, de gairebé dues mujades, pel valor de 1.200 lliures. L'any 1832 va presentar el projecte que s'indica en el gràfic núm. 2 a la corresponent aprovació, que li va ser concedida sense problemes. El projecte planteja l'obertura de dos carrers, un de paral·lel a la Travessera, de 22 pams d'amplada, i un altre de perpendicular, de 28 pams.

L'operació és força original per diferents raons. En primer lloc, es tracta d'una actuació clarament aïllada, la primera que es planteja annexa a la Travessera i certament allunyada del carrer de Gràcia. D'altra banda, no es limita a l'aprofitament mesquí de la banda contigua a la Travessera, ja que ordena la totalitat del sòl de la peça adquirida en 32 parcel·les mitjançant l'obertura dels dos carrers referits. El més singular, però, és el mateix projecte del sòl; les parcel·les 17 a 32 es descomponen en dues subunitats, de tal manera que les 16 parcel·les que donen al carrer de Nostra Senyora dels Àngels estan dividides per aquest carrer i l'hort-pati queda a l'altre cantó del vial. Aquestes parcel·les-pati a poc a poc van anar essent construïdes i establertes a emfiteutes diferents als de l'altra banda. El propi Magí Ferrer féu construir 4 mòduls en aquestes subparcel·les previstes inicialment per a horts. El projecte grafia una hipòtesi de fondària edificable que no era d'obligat compliment. És evident el rang diferent que el mateix projecte atorga a les parcel·les 1 a 16, amb façana a la Travessera, respecte als mòduls de l'interior de la peça. En el Plànol de 1873 encara podem constatar l'aïllament d'aquesta peça d'ordre insòlit.

El procés d'establiment dels emfiteutes fou ràpid, si considerem les circumstàncies anteriors, ja que l'any 1835, havia esgotat l'oferta de parcel·les. La major part dels emfiteutes eren menestrals i barcelonins lligats als oficis de la construcció.

proprietat de cal Centre

proprietat Joanich

terres de can Vidalet

GRÀCIA

DE

TRAVESSERA

T DE CAL COMTE

T DEL PECAT

Les parcel·les que donaven al carrer de Nostra Senyora dels Àngels estaven dividides per aquest carrer. L'hort quedava a l'altre costat del carrer.

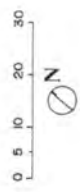
Pau Vergés

Pare Arquar
(ca l'Arquar)

N. Camas
(abans Sagristia)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1												2			
CARRER DE NTRA SENYORA DELS ANGELS												CARRER DE SANT MAGÍ			
32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17
CARRER DE NTRA SENYORA DELS ANGELS												CARRER DE SANT MAGÍ			
32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17

PARCEL·LACIÓ MAGÍ FERRER. 1.832.

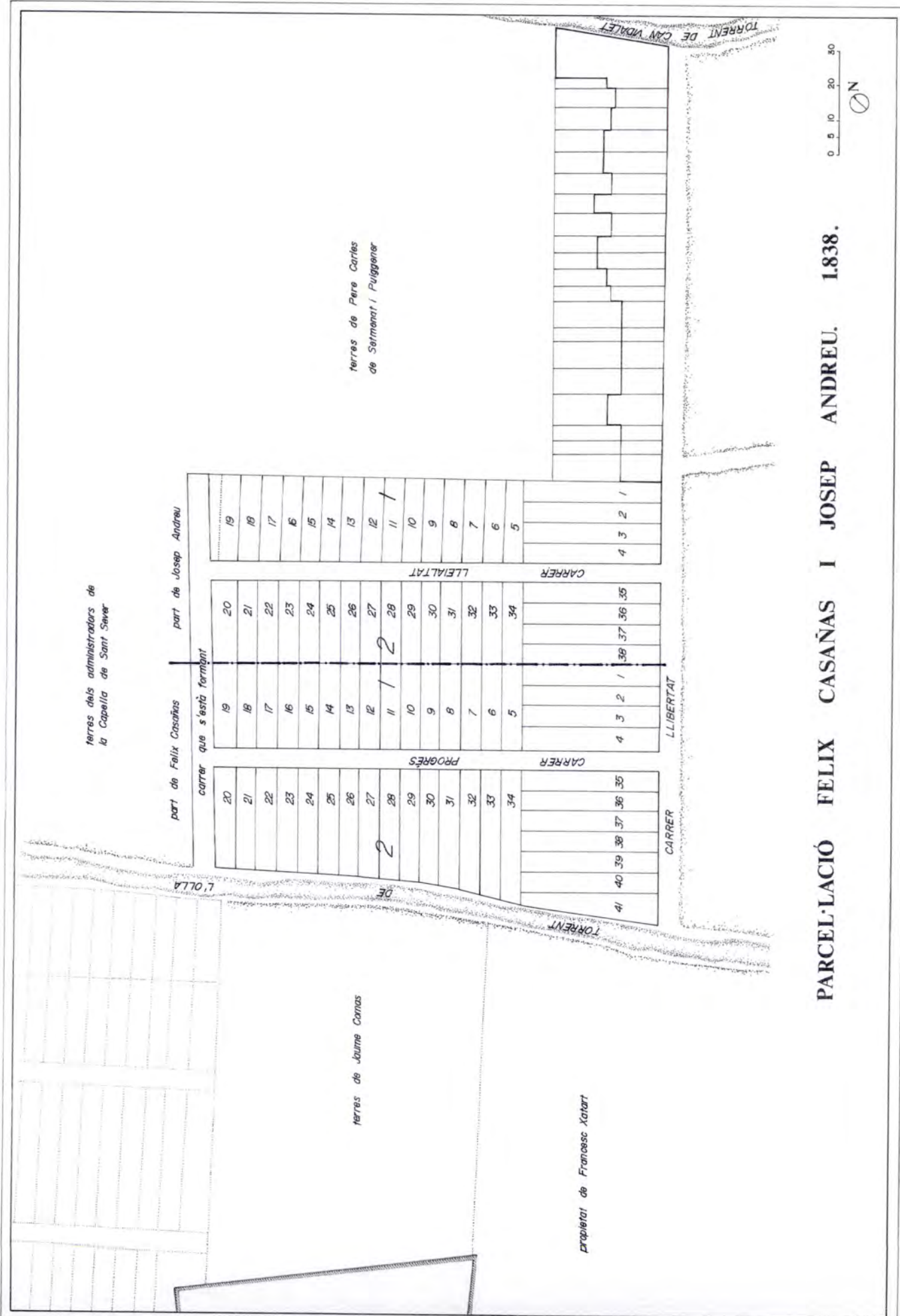

IV.4 LA PARCEL·LACIÓ DE FÈLIX CASAÑAS I JOSEP ANDREU 1838

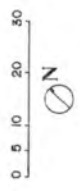
Només dos anys després d'aprovat el projecte d'ordenació de Paula Pava, situada sota de la Travessera i recolzada en el Torrent de l'Olla, es produeix per part d'una societat de dos promotors amb menor capacitat econòmica una nova actuació que posa en el mercat del sòl 79 noves parcel·les.

Es tracta d'una peça situada al lloc dit dels Caputxins Vells que va adquirir Manuel Bulló en el procés de desamortització. L'any 1838, Fèlix Casañas adquirí la part contigua al Torrent de l'Olla amb una cabuda de dues mujades, i Josep Andreu se'n va quedar una franja regular de 29 canes i una extensió aproximada d'una mujada i mitja. Tots dos van presentar un sol projecte d'ordenació el mateix any. La proposta consolida definitivament el carrer de la Llibertat, que s'havia iniciat pocs anys abans amb una banda isolada de 60 canes i accés des del Torrent de Can Vidalet. L'ordenació global i unitària de les dues peces implicà l'obertura de dos carrers nous perpendiculars al carrer de la Llibertat, directriu principal del projecte. Les millors parcel·les s'orienten a aquest carrer, que lamentablement no tindrà continuïtat més enllà dels dos torrents. Els carrers del Progrés i de la Lleialtat facilitaran sengles accessos a trenta parcel·les de poca fondària.

Cal referir-se a la previsió de deixar un carrer en formació al límit de tramuntana. Aquesta via i el perllongament dels dos carrers anteriors seran la base sobre la qual s'establirà una parcel·lació menor pocs anys després. El gràfic núm 4 mostra tres escales diferents d'intervenció que no se saben enllaçar: a ponent de Torrent de l'Olla, el final de l'extensa operació de Paula Pava i, a l'altra banda, les dues parcel·lacions que genera el carrer de la Llibertat. Entre el Torrent de Can Vidalet i el carrer de la Lleialtat s'està configurant un àmbit de difícil ordenació a conseqüència a la incoherència del projecte de Josep Andreu i la banda inicial del carrer de la Llibertat. Les parcel·les úniques de l'illa 2 de la part de Fèlix Casañas a poc a poc s'aniran subdividint en mòduls mínims (15 m) capiculats. Els darrers emfiteutes s'hi estableixen l'any 1843.

PARCEL·LACIÓ FELIX CASANAS I JOSEP ANDREU. 1838.

IV.5 LA PARCEL·LACIÓ DE SALVADOR RUSIÑOL 1839

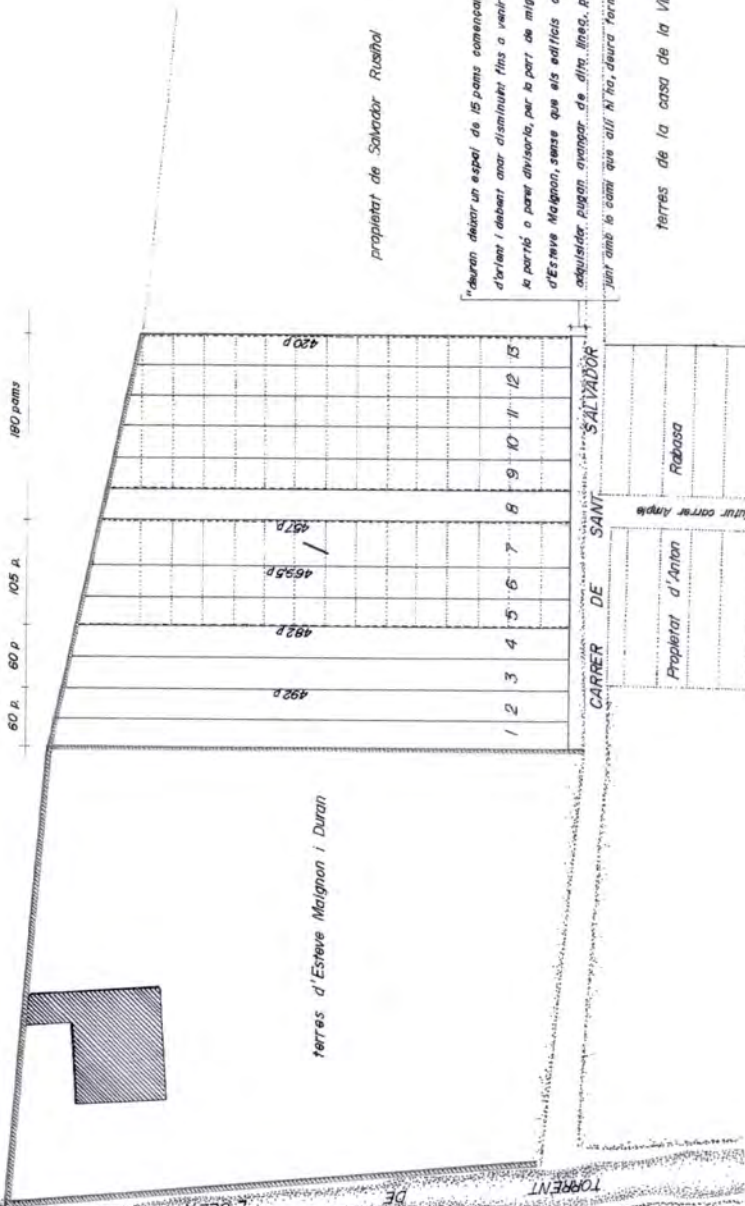
Salvador Rusiñol és el paradigma d'agent menor en el període que va fins a mitjan segle. Personatge polifacètic, interpreta tots els papers de l'auca enfiteute de grups de parcel·les en les ordenacions de Baltasar d'Espanya i Àgueda Trilla, constructor per compte d'altri en la parcel·lació de Magí Ferrer, propietari d'un pou per a la distribució d'aigua per plomes i, per fi, promotor d'una parcel·lació menor de sòl l'any 1839.

L'any 1836, Anton Rabassa ven a Salvador Rusiñol una peça de sòl d'una mujada i mitja adjacent al carrer de Sant Salvador, que la divideix esquemàticament en tretze parcel·les amb façana a aquest carrer. La irracionalitat d'aquesta descomposició origina parcel·les amb una fondària mitjana de 450 pams. L'any 1839 s'estableixen les parcel·les 1 a 4 i el 1841 Juan Antoni Fors s'estableix en les nou parcel·les restants. Fors renunciarà a la parcel·la núm. 8 i obrirà un nou carrer perpendicular a Sant Salvador en coherència amb la proposta que Antoni Rabassa inicia al projecte inferior. L'obertura d'aquest nou carrer li permet reparcel·lar a banda i banda i obtenir trenta parcel·les noves de 20 i 30 m de fondària, com es pot verificar en el gràfic núm 5. Es tracta de l'acció més important de correcció d'una parcel·lació anterior per tal d'augmentar l'aprofitament del sòl. El resultat final de totes dues accions és una estranya geometria parcel·laria, amb 34 mòduls de fondàries que oscil·len entre els 110 i els 490 pams. No deixa de ser insòlit, però, que aquest nou carrer auxiliar, conseqüència de la renúncia d'una parcel·la, resulti en el futur un fragment connex del carrer Ample, el de més longitud de la vila, després que l'any 1850 J. Rosell presenti el seu projecte d'Ordenació. Ara bé, aquesta serà l'única relació d'enllaç d'aquesta mínima parcel·lació. A llevant i a ponent s'hi juxtaposaran parcel·lacions menors discordants, com les bandes dels carrers de la Paloma i de Santa Perpètua.

casa i terres de Josep Maignon i Sargolés

60 p. 60 p. 105 p. 180 poms

terres d'Esteve Maignon i Duran

propietat de Salvador Rusñol

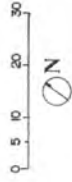
"durant d'una un espai de 15 poms començant desde la part d'orient i deixant anar disminuint fins a venir a línia recta de la part a parer d'avisar, per la part de migda de les terres d'Esteve Maignon, sense que els edificis construïdos per la adquisició pugen avaragar de dita línia, pués, lo referit, espai, junt amb lo sòni que allí hi ha, deura formar carrer..."

terres de Mariano Alegre Baró de Castelló

Propietat d'Anton
 Rabassa
 futur carrer Ampós

terres de la casa de la Virreina

PARCEL·LACIÓ SALVADOR RUSÑOL. 1.839.

IV.6 LA PARCEL·LACIÓ DE FRANCESC XATART 1834-1841

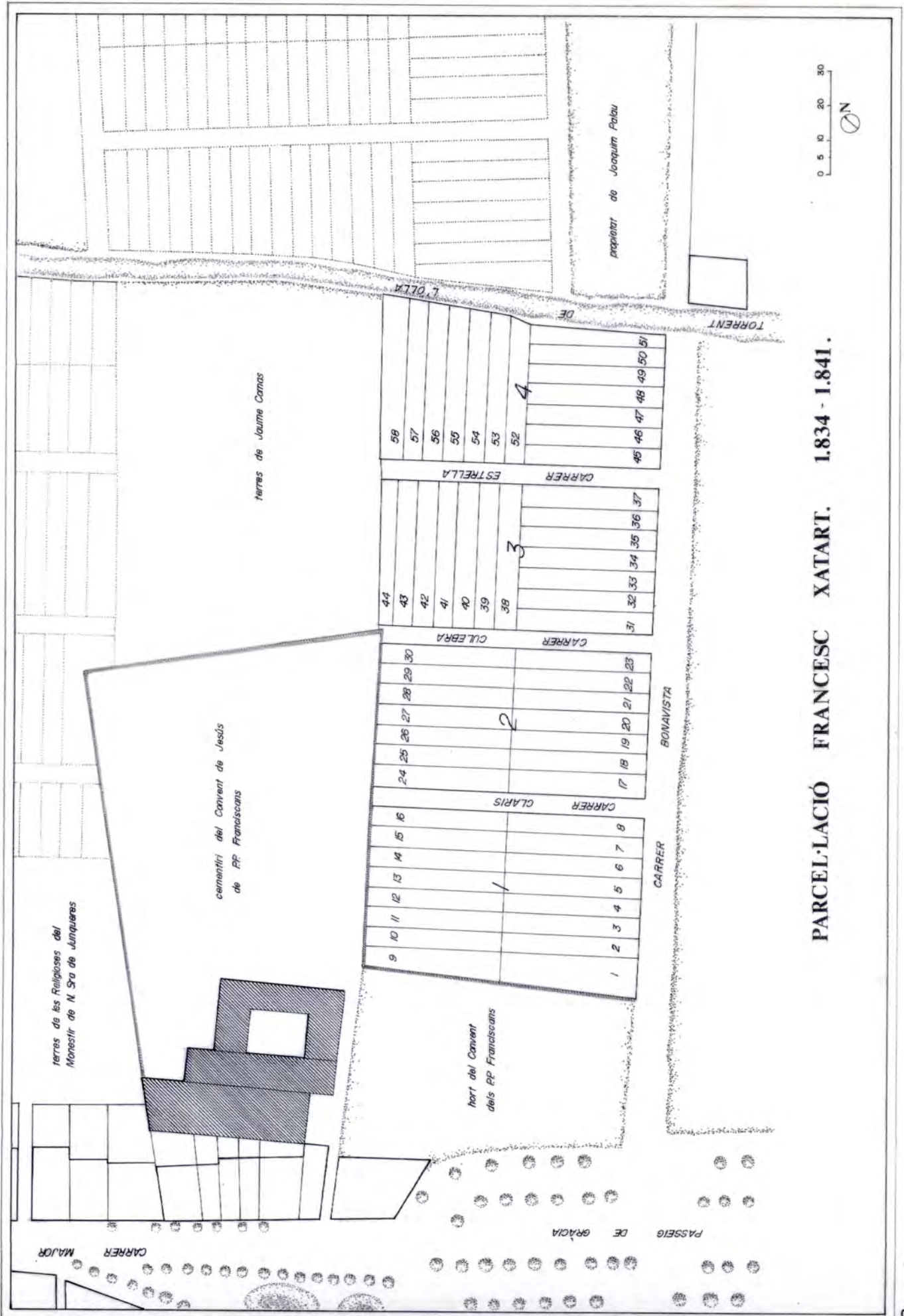
Francesc Xatart, mestre d'obres i agent urbanitzador d'escala menor, com Francesc Rusiñol, adquireix l'any 1835 (en cens emfitèutic) una peça de sòl de si fa no fa dues mujades a Francesc Castelló i Raimunda de Castellnou. L'any 1834 ja s'havia aprovat el corresponent projecte de parcel·lació per part de l'Ajuntament de Barcelona, però no va ser fins el 1841 que es comencen a establir els primers emfiteutes sobre els mòduls d'un projecte posterior. No sembla forassenyat pensar que el projecte s'adapta a les directrius que imposa el projecte d'ordenació de Paula Pava de 1836. De fet, enllaça exactament amb els eixos dels dos carrers que baixen de l'ordenació major a través de l'obstacle que representen les terres sense ordenar de Jaume Comas. La peça, allargassada i regular, està parcialment limitada per les tanques del cementeri dels franciscans i l'hort del convent. La parcel·lació s'organitza amb els mateixos criteris d'ordre que apliquen F. Casañas i J. Andreu a l'altra banda del Torrent de l'Olla.

L'eix principal de nova creació serà el carrer Bonavista, que enllaça la fi del Passeig de Gràcia amb el Torrent de l'Olla. Tres carrers perpendiculars dividiran la faixa en quatre fragments d'illa i proveiran l'accés a l'interior de la peça. Les illes centrals (2 i 3) tenen una amplada de set mòduls, és a dir, 42 m aproximadament. Les illes 1 i 4 s'adapten als límits de la peça.

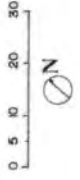
Sembla clar que les parcel·les més qualificades són les 29 parcel·les orientades al carrer Bonavista. En les illes 1 i 2 podem verificar l'aparent absurd de parcel·les sense accés. Aquest enganyós menyspreu per la racionalitat s'explica en comprovar que la totalitat de l'illa 2 és adquirida per un sol emfiteute (Francesc Fita) l'any 1841, el qual redistribueix les parcel·les 24 a 30, amb façana als carrers Clarís i Culebra, i n'aconsegueix 14 de 21 m de fondària. A l'illa 1, Francesc Feu planteja una operació semblant en adquirir les parcel·les 5, 6, 7, 8, 13, 14, 15 i 16, i reparcel·lar-ne les quatre interiors. El procés d'establiments inicials es realitza per a la totalitat de les parcel·les en 6 mesos i sembla raonable pensar que F. Xatart inicia l'actuació i el projecte un cop establerts compromisos previs amb gairebé tots els emfiteutes primers (Francesc Casals, Magí Tusquet, Francesc Fita i Jaume Feu).

És interessant observar que cap emfiteute no s'estableix en un sol mòdul. Possiblement la major part dels primers emfiteutes van traspasar els seus drets inicials en diverses operacions fraccionàries.

Al gràfic núm 6 podem constatar la relativa incapacitat d'enllaç dels projectes de sòl d'aquesta escala (al voltant de les dues mujades). Ja que el projecte gairebé simultani de F. Casañas i J. Andreu i el de F. Xatart s'ignoren en el seu ordre interior. En peces d'aquesta extensió es pot dir que el bon rendiment parcel·lari no casa amb la bona relació de veïnatge projectual.

PARCEL·LACIÓ FRANCESC XATART. 1.834 - 1.841.

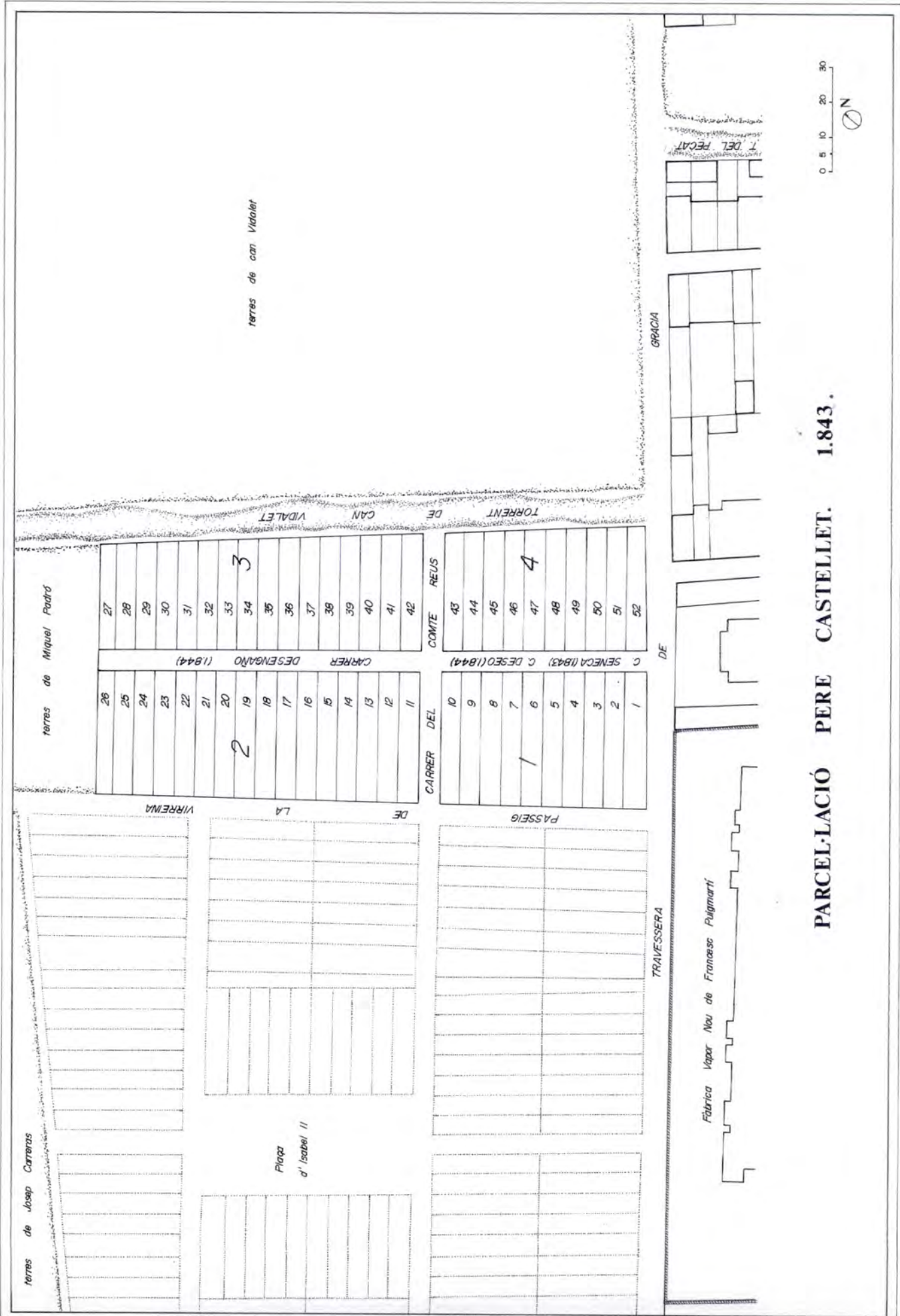
IV.7 LA PARCEL·LACIÓ DE PERE CASTELLET 1843

L'any 1842, Josep Carreres ven a Pere Castellet unes dues mujades de sòl adjacent a la Travessera i al Torrent de Can Vidalet (Xaragall). Poc abans, la Junta d'Obres n'havia aprovat el projecte de parcel·lació (fig. 7). L'any següent mor el promotor i la vídua i el fill, Josep Castellet, no continuaran el procés d'establiments fins l'any 1844.

El projecte es realitza quasi simultàniament amb el de Francesc Alsina, i el carrer del Comte de Reus es fa enllaçar exactament amb aquesta ordenació. La parcel·lació es resol en dues vies que es tallen en creu: la primera perpendicular a la Travessera i quasi paral·lela al Passeig de la Virreina, i l'altra en continuïtat amb l'ordenació de F. Alsina fins a la Plaça d'Isabel II.

El projecte proposa 52 mòduls teòrics que una vegada més van a banda i banda de carrer. És interessant observar que les illes 1 i 4 es parcel·len de manera inversa a l'ordenació de F. Alsina, és a dir, que rebutgen la Travessera com a eix principal. El procés d'establiments rectificarà aquesta decisió, ja que un emfiteuta, Cayetano Tasta, adquireix les sis primeres parcel·les de l'illa 1 i les reorientarà en una operació similar a la de J.A. Fores en la parcel·lació de Salvador Rusiñol.

La partió de la faixa pel carrer Deseo-Desengaño en dues llenques longitudinals genera una illa especialment estreta (37 m) que s'acabarà subdividint per aprofitar millor el perímetre global de façana que proposa la parcel·lació. Aquesta circumstància és freqüent en els projectes d'ordenació de menys de dues mujades. Major longitud de perímetre de façana per ha implica parcel·les menys profundes. En l'ordenació de Pere Castellet, la subdivisió de l'illa 3 comporta la situació límit de parcel·les de 15 m de fondària, conseqüència de la subdivisió inevitable dels mòduls projectats. El procés d'establiment va ser molt ràpid i va finalitzar el mateix any 1844.

terres de Josep Carreras

terres de Miquel Padró

terres de can Vidaler

Plaza
d' Isabel II

Fàbrica Vapor Nou de Francesc Pulgmarti

T. DEL RECAT

26	27
25	28
24	29
23	30
22	31
21	32
20	33
19	34
18	35
17	36
16	37
15	38
14	39
13	40
12	41
11	42

10	43
9	44
8	45
7	46
6	47
5	48
4	49
3	50
2	51
1	52

DE LA VIRREINA

DE PASSEIG

CARRER DESENANO (1844)

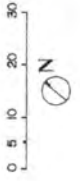
CARRER DEL COMTE REUS

CARRER DE TORRENT

CARRER DE CAN VIDALER

DE GRACIA

PARCEL·LACIÓ PERE CASTELLET. 1.843.

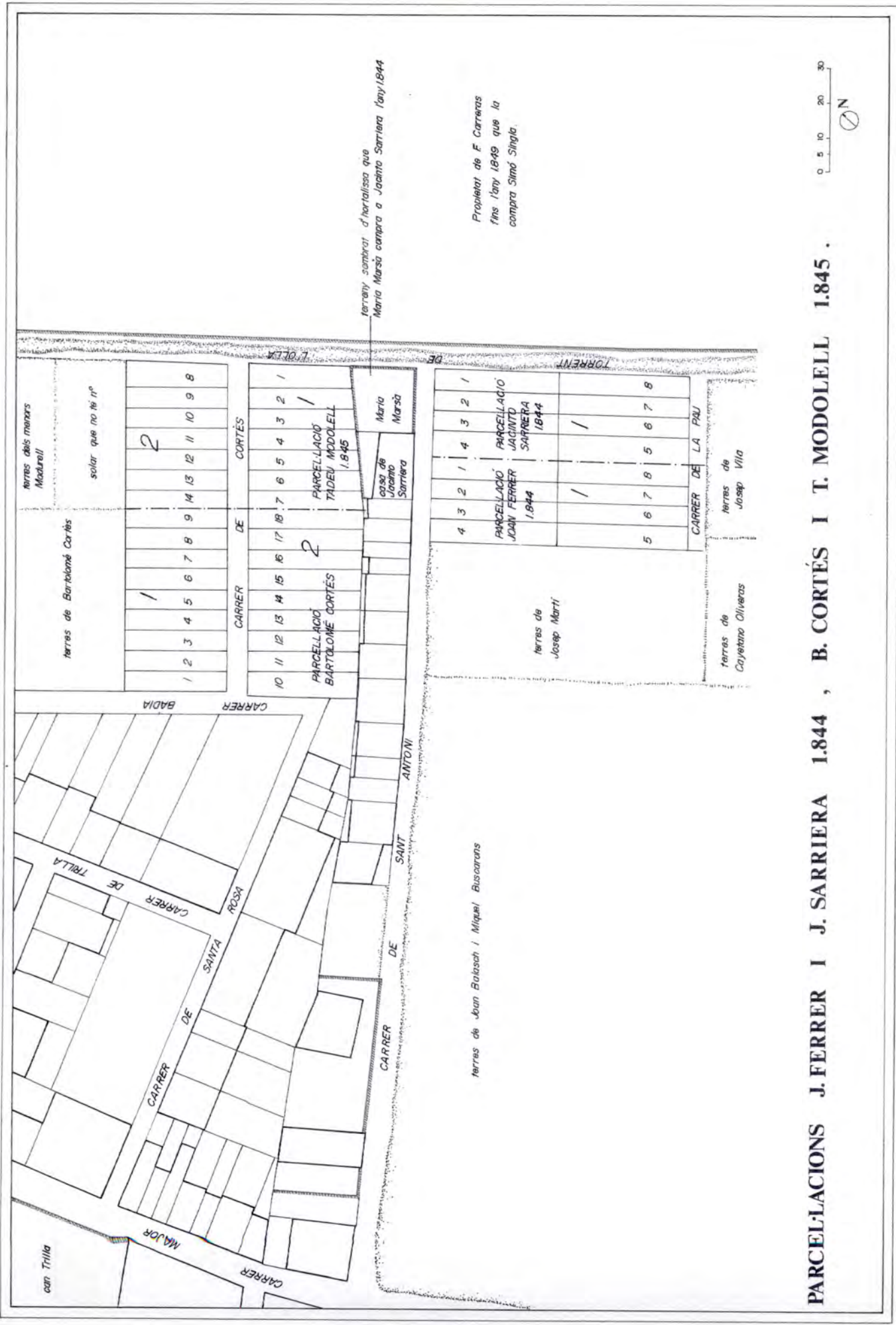
IV.8 LES PARCEL·LACIONS DE JOAN FERRER- JACINTO SARRIERA I DE BARTOLOMÉ CORTÉS-TADEU MODOLELL

Des de final del segle XVIII la propietat del sòl per sota del camí de Sant Antoni, entre el carrer de Gràcia i Torrent de l'Olla, es divideix en peces de menys d'una mujada. La cruïlla del carrer de Sant Antoni amb Torrent de l'Olla il·lustra aquesta fragmentació i les característiques dels corresponents projectes de parcel·lació. L'any 1844, Jacinto Sarriera va adquirir a Josep Vila una quartera de sòl sembrat amb una casa a l'altra banda del camí. L'any 1836, Joan Ferrer havia adquirit a R. Albareda la quartera contigua amb una casa i un hort. L'Ajuntament va aprovar el projecte de parcel·lació unitari per a les dues peces, el 1844, amb la condició de deixar espai per la formació d'un carrer paral·lel al de Sant Antoni, a la part inferior i limitant amb les terres de Josep Vila. El projecte es redueix a setze parcel·les, vuit al carrer de Sant Antoni i vuit més al carrer de nova creació que es dirà de la Pau (fig. 8). Es tracta d'un projecte de geometria simple, amb una fondària de parcel·la de 200 pams.

A l'altra banda del carrer de Sant Antoni i per darrera d'una llenca estreta de cases que s'acosta al vell camí, Tadeu Modolell va presentar conjuntament amb Bartolomé Cortés un projecte de parcel·lació per a una peça de tres quarteres. El projecte es planteja l'obertura d'un carrer paral·lel al de Sant Antoni, limitat entre Torrent de l'Olla i la part posterior de l'ordenació d'Àgueda Trilla, que proporciona accés a disset parcel·les, a banda i banda, d'uns 30 m de profunditat (fig. 8).

Una vegada més es verifica que les actuacions en peces inferiors a una mujada es resolen mitjançant geometries que es proposen sobretot l'aprofitament del sòl amb independència de la coordinació amb les directrius anteriors. L'anàlisi conjunt de les tres formes de divisió del sòl per sobre del carrer de Sant Antoni és una mostra evident del resultat incoherent i disfuncional on pot dur l'agregació elemental de projectes d'escala inferior a una mujada.

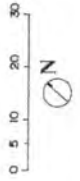
El projecte va ser aprovat l'any 1845 i Tadeu Modolell va establir les darreres parcel·les (14 i 13) dos anys després.

terreny sembrat d'hortalissa que
 Maria Marsà compra a Jacinto Sarriera l'any 1844

Propietat de F. Carreras
 fins l'any 1849 que la
 compra Simó Singla.

PARCEL·LACIONS J. FERRER I J. SARRIERA 1.844 , B. CORTÉS I T. MODOLELL 1.845 .

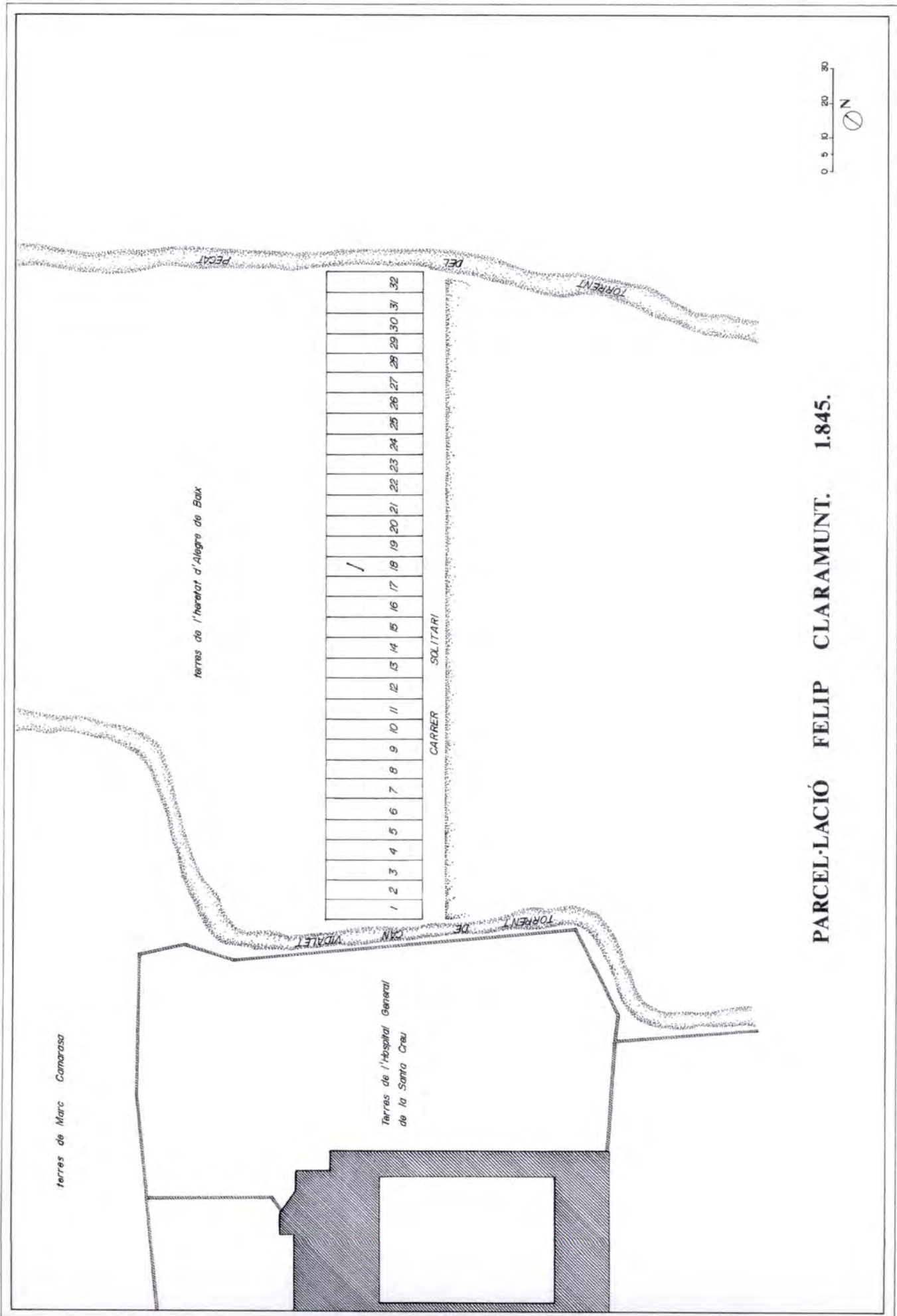

IV.9 LA PARCEL·LACIÓ DE FELIP CLARAMUNT

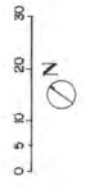
Felip Claramunt posseeix una finca de varies mujades entre el torrent de Can Vidalet i el torrent del Pecat a l'altura de la torre de la Virreina des de l'any 1822. Vint anys després començarà a establir emfiteutes en peces menors d'una mujada.

L'any 1845 va aprofitar un vell camí orientat de llevant a ponent per recolzar una llarga filera de trenta-dues parcel·les amb accés indirecte des dels torrents. L'any 1849 es van construir les darreres cases d'acord amb un procés força lent.

La faixa, perfectament orientada al migdia, es presenta totalment aïllada d'anteriors o contemporànies operacions urbanitzadores. Precisament aquesta independència tan adequada al nom del carrer i la seva exagerada longitudinalitat, constitueixen les característiques més assenyalades d'aquesta parcel·lació. Aquest model elemental es repetirà en operacions similars per sota de la Travessera. La profunditat de 27 m és assenyada i proporciona una eixida de bona mida. La unidireccionalitat d'aquestes actuacions primitives va obstaculitzar més endavant la continuïtat de l'altre directriu de la trama. La filera de Felip Claramunt va bloquejar uns quants anys l'ordenació de Torrente-Massens-Rabassa que veia obstruïda la seva connexió natural amb la Travessera per aquesta barra edificada de 180 m de llarg (fig. 9). La força de la geometria ortogonal a tramuntana i migdia aconseguí finalment, encara que quaranta anys després, atravessar el carrer del solitari.

PARCEL·LACIÓ FELIP CLARAMUNT. 1.845.

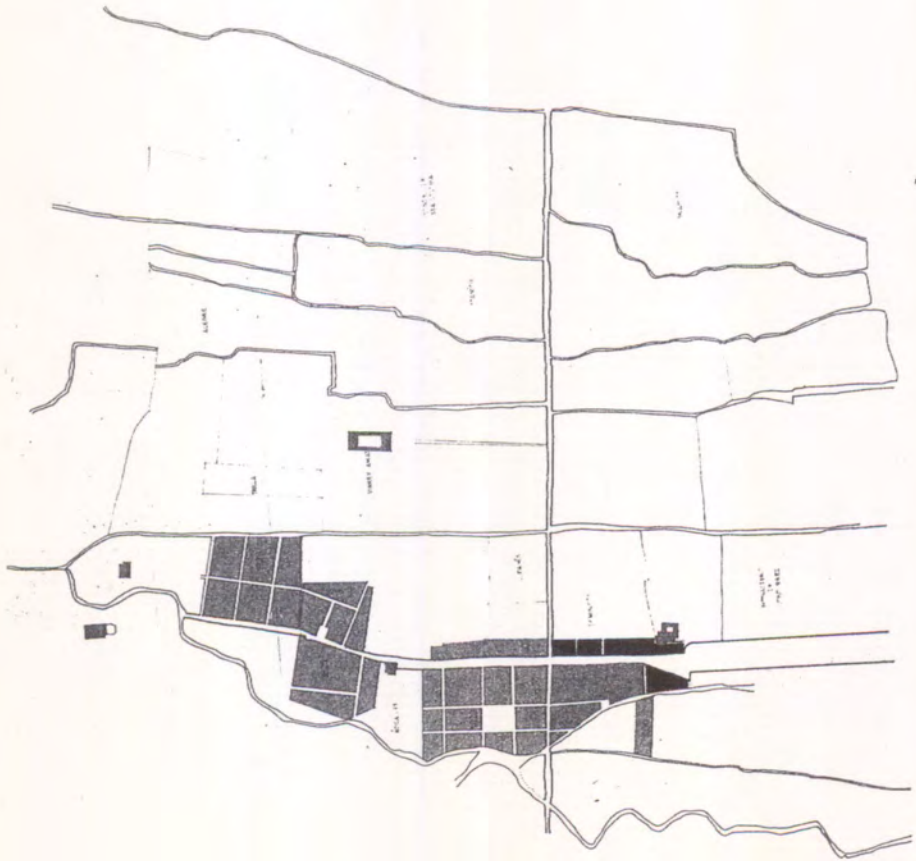

FIGURES

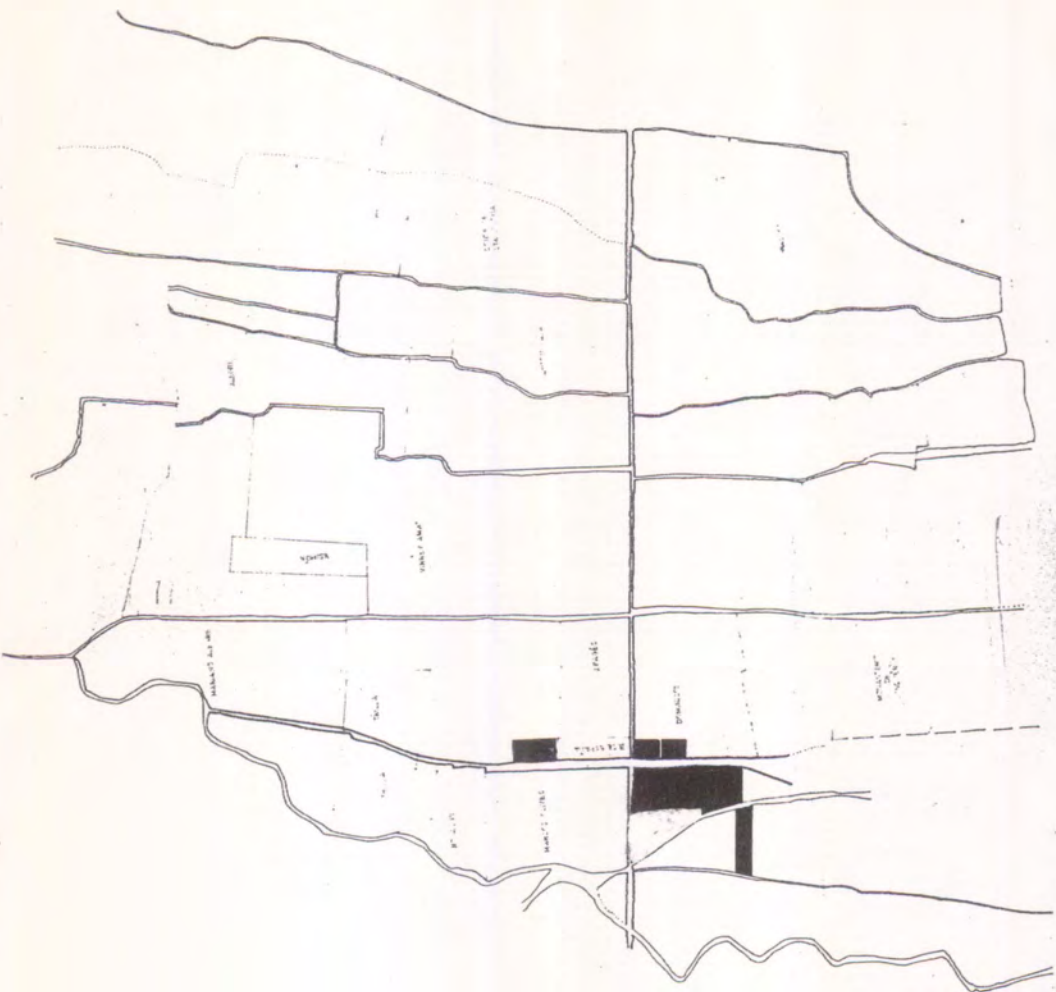
- 1 Projecte de parcel·lació de la peça de terra que la família Galvany posseïa a Gràcia a la cruïlla de la Travessera amb el carrer Major. De fet, en la figura se sobreposen els dos projectes dels anys 1802 i 1835.
Autor: Enric Serra Restitució 1990
Escala 1:1000
- 2 Parcel·lació de dues llenques de terra adjacents al camí de Gràcia, part de la propietat, més amplia, de Baltasar d'Espanya, 1806-1826.
Autor: Enric Serra Restitució 1990
Escala 1:1000
- 3 Projecte de parcel·lació d'una peça de terra adjacent a la Travessera propietat de Magí Ferrer, 1832.
Autor: Enric Serra Restitució 1990
Escala 1:1000
- 4 Parcel·lació d'una peça de terra propietat de Félix Casañas i Josep Andreu 1838.
Autor: Enric Serra Restitució 1990
Escala 1:1000
- 5 Parcel·lació d'una peça de terra propietat de Salvador Rusiñol, 1839.
Autor: Enric Serra Restitució 1990
Escala 1:1000 de l'original.
- 6 Parcel·lació d'una peça de terra propietat de Francesc Xatart, 1834-1841.
Autor: Enric Serra Restitució 1990
Escala 1:1000
- 7 Parcel·lació d'una peça de terra adjacent a la Travessera i al Torrent de Can Vidalet, 1843.
Autor: Enric Serra Restitució 1990
Escala 1:1000

- 8 Parcel·lacions, adjacents al Torrent de l'Olla i amb accés des del carrer de Sant Antoni, de Joan Ferrer-Jacinto Sarriera 1844 i de Bartolomé Cortés-Tadeu Modolell 1845.
Autor: Enric Serra Restitució 1991
Escala 1:1000
- 9 Parcel·lació d'una faixa de sòl entre els torrents de Can Vidalet i del Pecat, part d'una propietat més gran de Felip Claramunt, 1845.
Autor: Enric Serra Restitució 1991
Escala 1:1000

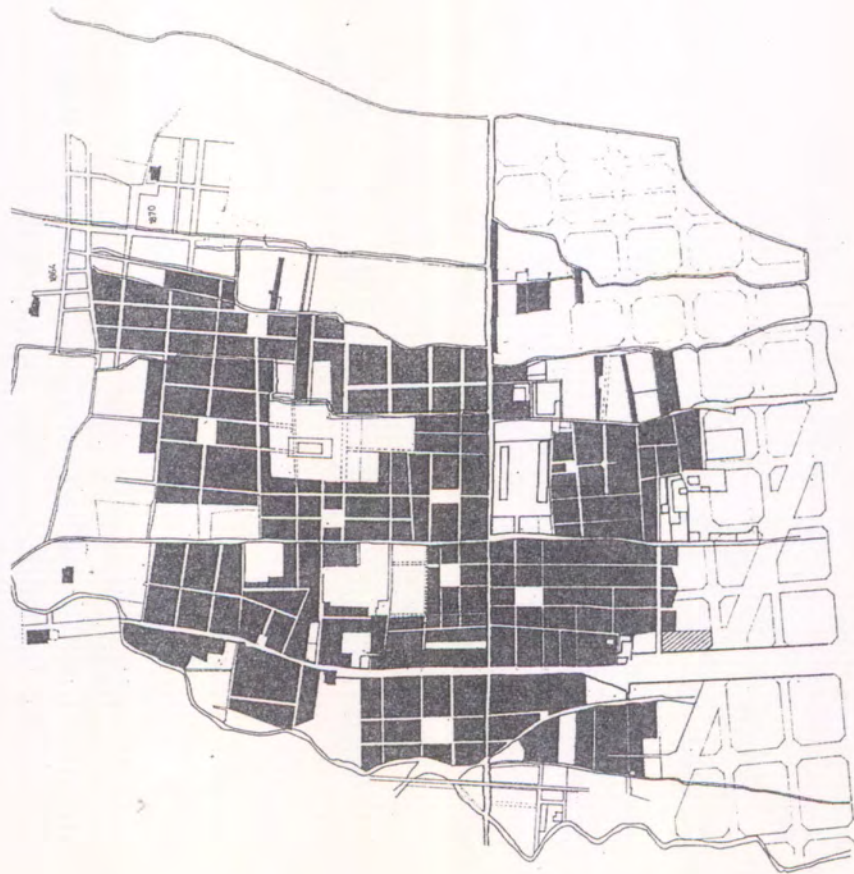
b

b

c

c

2

LA PARCEL·LACIÓ DE ROSA CASTELLÓ I GALVANY
1802-1835

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA	
Pere Pagés	1792	---	28-06-1792	
	1802	223	21-08-1802	
		228	21-08-1802	
		235	25-09-1802	
		238	25-09-1802	
		291	06-02-1803	
	1803	295	24-02-1803	
		301	29-02-1803	
		325	09-03-1803	
		329	09-03-1803	
		333	09-03-1803	
		338	11-04-1803	
		1804	15	24-02-1804
			22	06-03-1804
			29	22-04-1804
		1805	156	25-01-1805
	188		05-06-1805	
	222		27-07-1805	
	1806	356	13-08-1806	
		360	----	
	1807	100	18-07-1807	
		107	30-07-1807	
		144	18-08-1807	
		179	16-10-1807	
		206	13-11-1807	
		223	08-12-1807	
		232	11-12-1807	
		1808	255	19-01-1808
			261	30-01-1808
			265	30-01-1808
			276	16-02-1808
		Josep Maria Odena	1841	---
	Mariano Barallat	1842	---	25-05-1842
Pascual Sabater	1842	---	30-09-1842	
Joan Prats	1820	299	06-03-1820	
		299	06.05.1820	
	1821	65	15-02-1821	
	1838	---	26-09-1838	
	1839	199	17-12-1839	
	1840	11	13-07-1840	
		94	05-04-1840	
	1841	v+ 28	17-01-1841	
		297	29-06-1841	
	2 ^a part 1841	---	05-12-1841	
	1842	64	20-07-1842	
		197	30-03-1842	
		266	27-10-1842	
		1 ^a part 1843	228	24-05-1843
	Josep Andreu	1834	167	29-01-1843
		1843	---	18-02-1843
		1845	---	03-12-1845
1847		165	18-10-1847	

LA PARCEL·LACIÓ DE BALTASAR D'ESPANYA 1806-1826

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Mariano Llobet	1806	---	05-08-1806
	1826	---	22-09-1826
		---	06-10-1826
		---	16-10-1826
		---	31-10-1826
		---	09-11-1826
		---	11-11-1826
		---	29-11-1826
	---	24-12-1826	
	1828	---	05-02-1828
	1829	---	--02-1829
Pere González	1840	---	10-04-1829
		---	22-11-1840

LA PARCEL·LACIÓ DE MAGÍ FERRER 1832

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Salvador Fochs i Broquetes	1831	295	---
	1833	456	---

LA PARCEL·LACIÓ DE FÈLIX CASAÑAS I JOSEP ANDREU
1838

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Pau Mitjans	1609	---	14-03-1609
Anton Riera	1695	---	14-06-1695
Josep Rondó	1751	---	13-10-1751
Francisco Javier Moreu	1838	97	---
		---	18-05-1838
	1843	251	23-12-1843
		252	23-12-1843
		253	23-12-1843
Josep Andreu	1838	---	06-10-1838
	1839	114	22-06-1839
	1845	24	04-02-1845

LA PARCEL·LACIÓ DE SALVADOR RUSIÑOL 1839

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Josep Andreu Tramullas	1836	---	22-08-1836
		203	22-11-1836
	1839	108	18-06-1839
		167	27-07-1839
	1841	---	14-06-1841
		---	10-07-1841
1845	128	10-06-1845	

LA PARCEL·LACIÓ DE FRANCESC XATART 1841

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Joan Baptista Maymó i Soriano	1834	---	09-03-1834
Joan Baptista Maymó i Ramon Sanpons	1835	---	24-02-1835
Francesc Maymó i Arnús	1841	114	26-06-1841
		116	26-06-1841
		136	----
		170	02-10-1841
		172	12-10-1841
		174	12-10-1841
		177	12-10-1841
		179	15-10-1841
		181	15-10-1841
		183	15-10-1841

LA PARCEL·LACIÓ DE PERE CASTELLET 1841

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Josep Xurriach Fabra	1842	↖ 37	----
		43	09-03-1842
		78	03-05-1842
	1843	↖ 20	26-08-1843
		77	14-08-1843
		84	----
	1844	15	20-01-1844
		17	20-01-1844
		---	27-01-1844
		↖ 22	29-01-1844
		25	29-01-1844
		35	---01-1844
		39	20-02-1844
		↖ 47	10-03-1844
		109	17-07-1844
		137	15-09-1844
		145	27-09-1844
		172	11-12-1844
		180	24-12-1844
		1846	150
1847	3	08-01-1847	
	4	09-01-1847	
	157	24-08-1847	

LA PARCEL·LACIÓ DE JOAN FERRER-JACINTO SARRIERA 1844 I BARTOLOMÉ CORTÉS-TADEU MODELELL 1845

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Joan Alzina Cabanes	1740	---	03-06-1740
Magí Artigas	1792	---	17-01-1792
Josep Dardé	1836	---	17-09-1836
Francisco Just	1840	---	03-12-1840
		---	10-10-1842
		---	19-01-1843
		---	14-04-1844
Nicolas Labrós	1844	---	14-04-1844

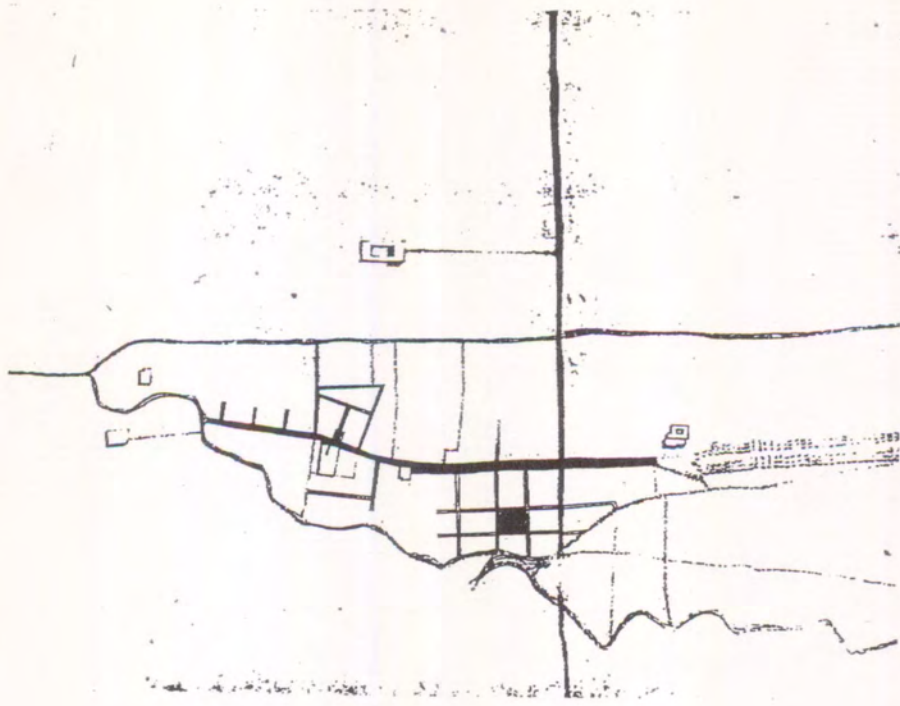
NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Nicolas Labrós	1844	---	04-05-1844
		---	24-07-1844
Josep Andreu	1840	---	25-02-1840
		---	11-04-1845
	1845	---	06-12-1845
		6	11-01-1847
		102	31-05-1847
		188	03-12-1847
1847	190	03-12-1847	
	198	----	

LA PARCEL·LACIÓ DE FELIP CLARAMUNT 1845

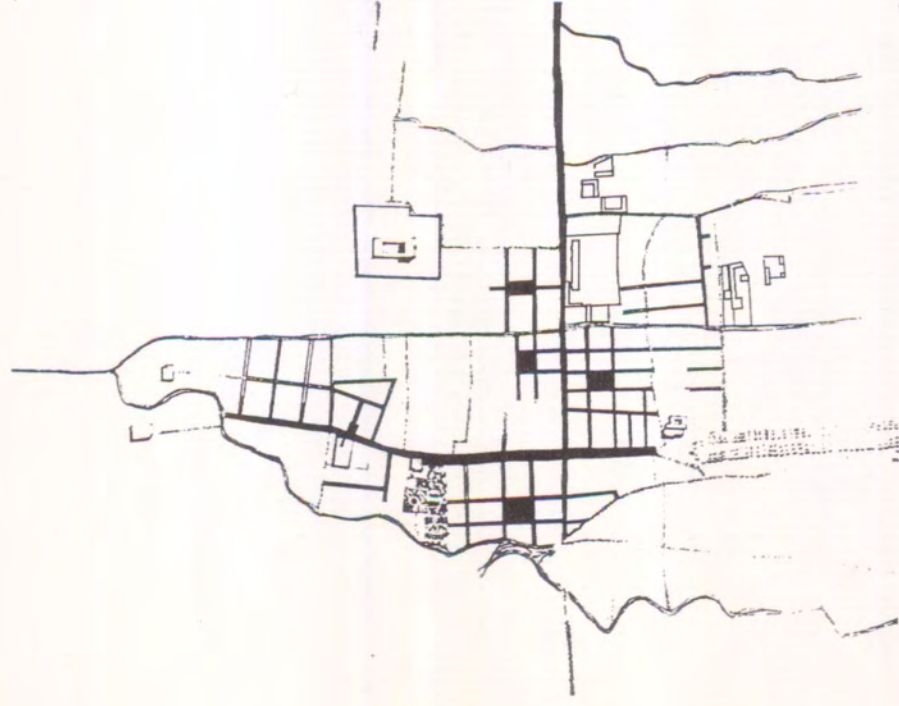
FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona

NOTARI	MANUSCRIT	FOLI	DATA
Joaquim Vinyals i Arbós	1842	---	11-05-1842
		1848	128
		129	10-10-1848

Josep Xurriach i Fabra	1848	147	11-08-1848
Josep Andreu	1857	---	07-09-1857
Joaquim de Marimon	1864	---	22-05-1864

LA XARXA VIÀRIA AL VOLTANT DE 1831

LA XARXA VIÀRIA AL VOLTANT DE 1845

LA XARXA VIÀRIA AL VOLTANT DE 1873

LA XARXA VIÀRIA CONSOLIDADA AL 1897

V. EL TRENCACLOSQUES ENCAIXAT

V.1. ASSAIG DE CONSTRUCCIÓ D'UN MODEL DE CREIXEMENT HETEROGENI

V.1.1. El trencaclosques encaixat

Només una figura "pancrònica" pot reunir artificialment i simultàniament la totalitat de les peces de sòl en el moment en què cadascuna va rebre un projecte d'ordenació. El trencaclosques que ens mostra la figura núm. 1, el formen més de vuitanta peces de mesura i geometria diverses que encaixen amb dificultat.

Aquest padellàs, definitivament format a la fi del segle XIX, un cop esdevingut un estat d'equilibri gairebé estable pel que fa a la planta de la vila, roman sempre ocult per l'aparença persuasiva i coherent de la cartografia completa de poc abans o després de l'annexió.

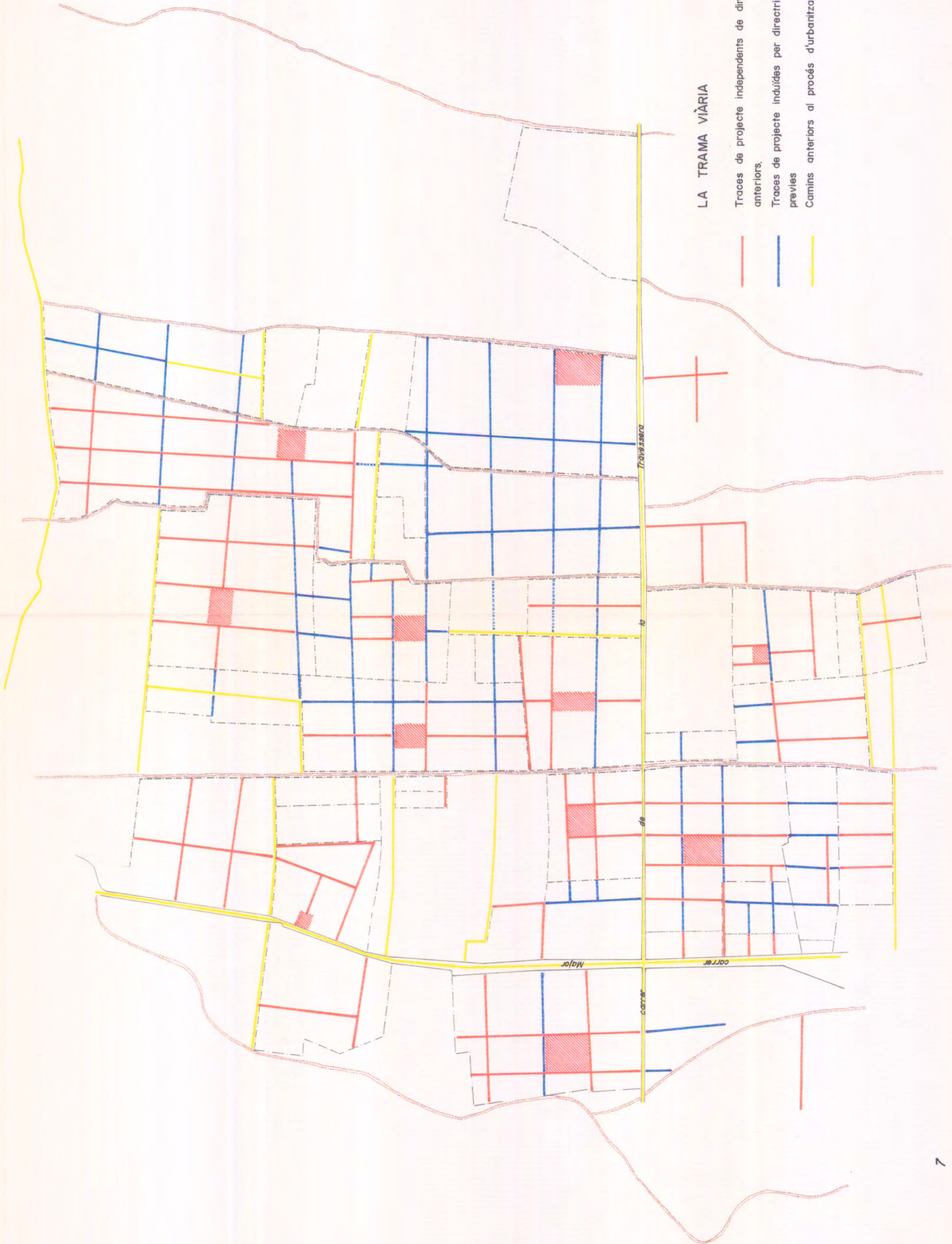
Cal tenir en compte que el trencaclosques encaixat és una construcció mental i ahistòrica que només es pot aparellar a posteriori del procés de constitució de la vila, ja que cada peça es va anar formant de manera imprevista. El profit principal de la figura rau en la seva capacitat de representar simultàniament i unitàriament l'escala diversa de cada peça en relació a la vila. És a dir, l'escala dels diferents projectes de sòl que de manera discontinua van configurar en episodis successius la planta general de Gràcia. Breument, hi ha tantes peces com projectes de sòl independents. En una acció premeditada he esborrat la imatge interior de cada fracció. La figura mostra selectivament el perímetre, les dimensions i la situació de cada peça, característiques prèvies a la geometria que més endavant s'hi aplicarà. Finalment, hem identificat vuitanta-tres peces; la seva extensió i l'any que es va aprovar el corresponent projecte d'ordenació s'indiquen en el quadre següent.

(1)

Peça de sòl	Superfície (m ²)	Any projecte	Peça de sòl	Superfície (m ²)	Any projecte
1	22.722,5	1.830	19	5.250	
2	49.772,5	1.831	20	6.000	
3	43.262,65	1.836	21	11.250	
4	19.830,825	1.836	22	5.625	
5	19.980	1.840	23	37.375	
6	31.202,5	1.843	24	8.625	
7	40.877,5	1.850	25	3.125	
8	52.613,25	1.860	26	17.500	1.842
9	68.619,62	1.861	27	10.000	
10	58.758	1.877	28	8.750	1.845
11	30.075	1.883	29	6.500	1.845
12	47.000	1.862	30	7.625	
13	39.625	1.827-1.835	31	11.250	
14	10.000		32	23.875	
15	12.500		33	16.875	1.845
16	2.560	1.839	34	3.875	1.844
17	5.875	1.839	35	6.250	
18	5.000		36	9.250	

Peça de sòl	Superfície (m2)	Any projecte	Peça de sòl	Superfície (m2)	Any projecte
37	116.375	1.934	61	6.750	1.851
38	10.500	1.806-1.826	62	24.500	
39	13.875		63	5.500	1.842
40	2.375		64	9.750	1.806
41	1.750		65	22.000	1.828
42	3.375		66	11.625	1.824
43	7.625		67	7.250	1.845
44	4.750		68	16.250	1.838
45	8.175		69	3.250	
46	12.875	1.843	70	2.125	
47	31.750		71	1.250	
48	16.750	1.835	72	15.250	1.834-1.841
49	6.875	1.802	73	5.000	1.843
50	4.500	1.806	74	10.250	
51	5.375		75	6.500	
52	26.000		76	5.875	
53	6.500	1.842	77	4.250	
54	5.125	1.842	78	9.750	
55	10.250	1.832	79	2.550	
56	1.750	1.832	80	2.500	
57	9.250		81	10.000	
58	6.750	1.832	82	1.500	
59	3.625	1.826	83	4.375	1.819
60	7.625	1.843			

La seqüència en què les peces es transformen en sòl projectat en el nostre camp d'estudi no és aleatòria. Inicialment es pot llegir en el procés una certa dependència dels dos eixos principals que marquen el territori. Ara bé, a partir de 1850, no es pot parlar d'una tendència clara a l'extensió contínua i cohesionada. Un cop formades les primeres grans peces adjacents al carrer de Gràcia i la Travessera, la resta del teixit es va anar formant per fraccions discontinües amb connexions mínimes. En àrees centrals l'interrupció del teixit urbà en peces de més de dues hectàrees va durar gairebé mig segle. La figura núm. 2 mostra esquemàticament quatre moments successius del procés de formació del puzzle. En un primer període, les peces ordenades recolzen en el carrer de Gràcia. En una segona etapa, es van configurant més peces majors, limítrofes amb la Travessera. Per fi, es consolida el sòl de les grans peces de llevant. Les onze primeres peces referencien les onze ordenacions majors analitzades detalladament en el capítol III. El seu conjunt en constitueix el canyamàs fonamental, referència ineludible per explicar aquesta forma de creixement urbà.

LA TRAMA VIÀRIA

- Traces de projecte independents de directrius anteriors. —
- Traces de projecte incluides per directrius previes —
- Camins anteriors al procés d'urbanització —

V.1.2. L'ordre interior de les peces

Cada bocí del trencaclosques té el seu nervi i, de fet, tota peça és el resultat d'una iniciativa independent. En cada fracció s'ha aplicat un subordre senzill, només en la seva aparença. La previsió d'aquests subordres formals s'ha basat en les lleis de la geometria i ja hem pogut comprovar que cap d'aquestes geometries interiors es deu a l'atzar. Totes són el resultat de concertar continuïtats, redundàncies i jerarquies que en cada fragment s'harmonitzen amb relativa llibertat.

Els primers projectes (ordenacions de Marc d'Olives, Paula Pava, Joaquim Mas) estan exempts de tota obediència a requisits previs, tret de la prudència d'apropar-se als eixos majors (fig. 3). En aquestes primeres figures sempre hi veiem un centre fort, la plaça, que no coincideix necessàriament amb el centre geomètric de la peça. La identitat de cada peça es concentra en la plaça. La regularitat s'escampa d'aquest centre cap a les vores, on sobtadament topa bé amb la terra campa bé amb els eixos de suport.

El perímetre de cada peça està interceptat per una seqüència de portes per on es dona sortida a les lleis interiors del projecte (fig. 4). Aquesta coherència entre identitat interior i capacitat de nexa es mostra sobretot en les ordenacions de les peces 2, 3, 5, 6 i 7. La capacitat de construir un sistema basat en unitats diverses que s'impliquen d'acord amb el que s'en podria dir "art de les connexions geomètriques" es fa veure sobretot en el conjunt de projectes d'ordenació per a les peces 5, 6, 7, 8 i 9 plantejats entre 1842 i 1862 (fig. 5).

Pas a pas, cada projecte induirà en el següent un enllaç fort i deixarà oberts un nombre limitat de lligams potencials: primer serà l'eix de Santa Madrona-Comte de Reus, més endavant el carrer Ample s'anirà obrint camí fins als voltants de la plaça del Nord i, a la dècada del seixanta, el carrer Providència unirà en tres operacions l'ordenació de Josep Rosell amb el bell mig de la plaça Rovirà. Les darreres ordenacions majors es resolen segons projectes de menor força interior i sotmesos a la sintaxi que imposen les unitats precedents. L'ordenació de l'Antic Hospitat de la Santa Creu encara té ànim d'assenyalar un centre propi i diferent; en canvi, el projecte dels hereus Joanich perd la seva identitat en construir el model en trama que pas a pas s'ha anat mostrant en la perspectiva general de totes les unitats.

Els projectes de la família Trilla es van plantejar de bon principi aïllats i aliens a una potencial estructura més gran. Ja hem dit que el temps va penalitzar amb una caducitat superior el producte d'aquesta actitud projectual.

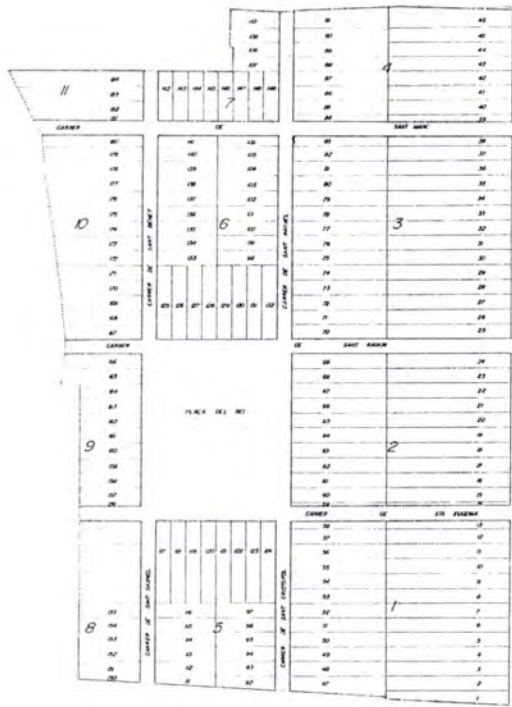
Propietat principal d'aquesta forma de creixement per unitats relativament independents que impliquen als seus ordres interiors, la trobem en la seva aptitud per generar i acceptar la complexitat i la multiplicitat formal. Un atribut que el saber rigorós actual valora cada vegada més. Els projectes graciencs només són modestament diferents, i a desgrat d'això, en el plànol general i en la realitat concreta ens fan sentir el valor d'aquesta multiplicitat. A Londres del XIX, un creixement amb una estructura semblant expressa les parts amb geometries interiors molt més contrastades i diverses. En aquest sentit, és força suggeridor l'estudi dels diferents projectes per a Figs Mead (1826, 1834 i 1843), propers al Bloomsbuny State Plan (1830).

(2)

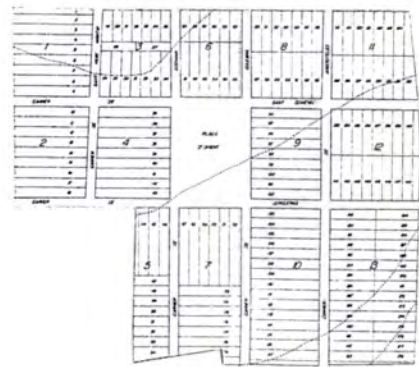
Cada nou element creat s'unifica amb els anteriors i augmenta la complexitat interna de la nova unitat general. La figura núm. 6 descriu el procés de formació de la trama viària. L'estructura es forma de mica en mica. La trama consolidada l'any 1897 és un sistema complex que va néixer amb el projecte de 1831 (peça 2). És la trama final que traça el conjunt d'enllaços entre les unitats del sistema. En la figura núm. 7 podem distingir els correspondents de la trama segons la seva independència projectual de condicions anteriors.

La figura núm. 8 representa exclusivament les tretze ordenacions de més de quatre mujades. Ara ja podem observar tots els elements i relacions del sistema. La figura núm. 9 revela la imatge que amagava el trencaclosques de la figura 1. Una trama evidentment imperfecta (irregular), però trama al cap i a la fi. La vila s'ha constituït segons un grafo senzill i complicat alhora.

(3)

d

b

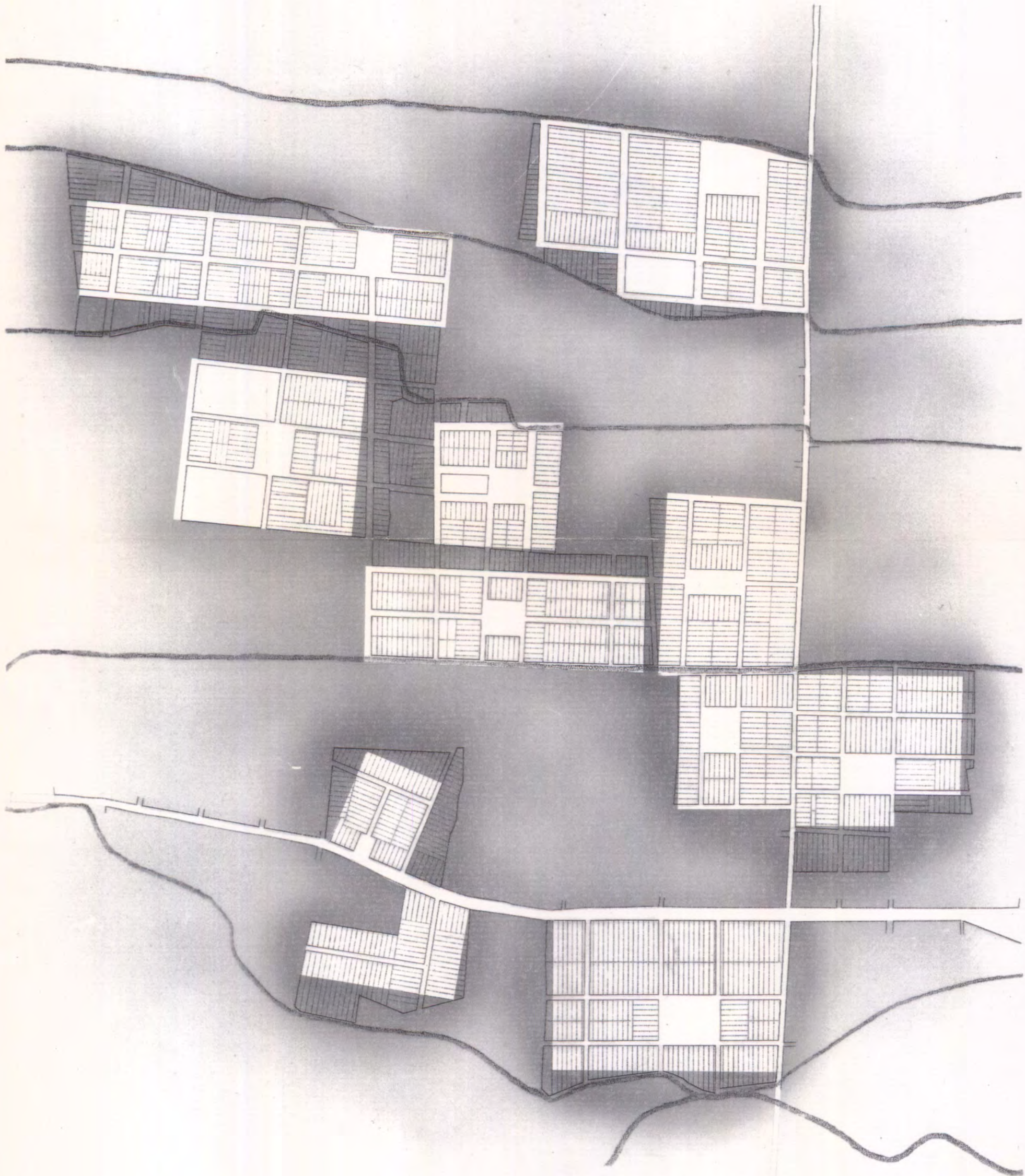
c

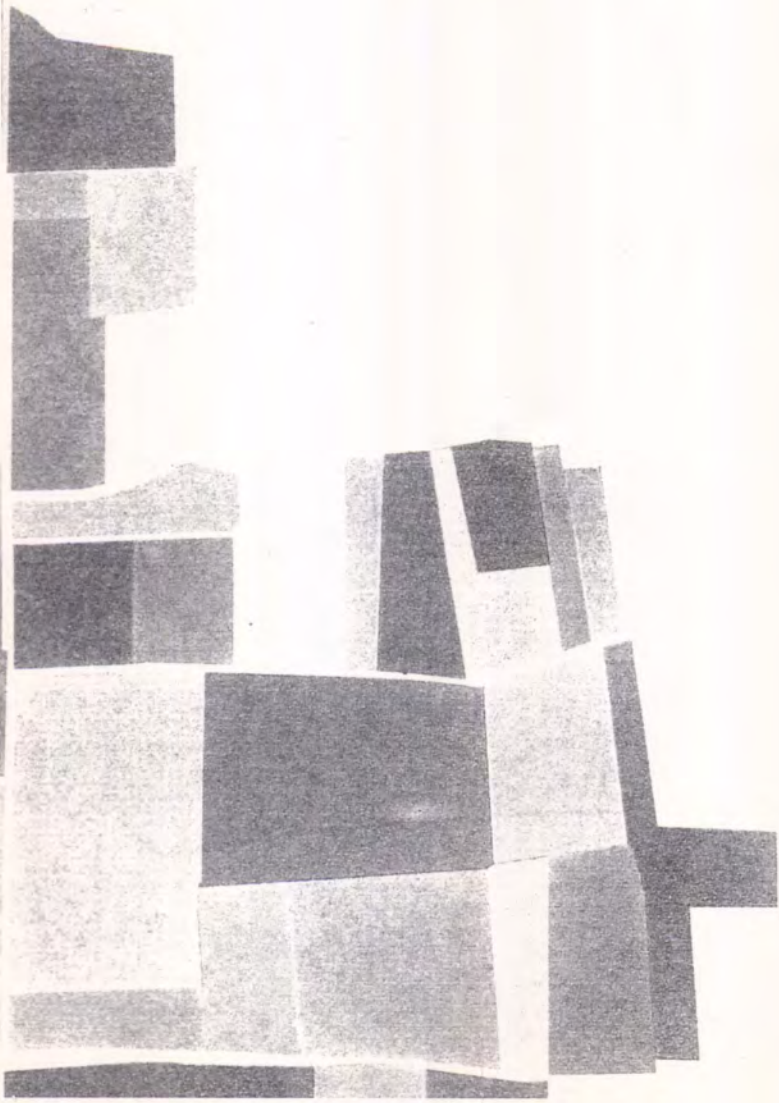

d

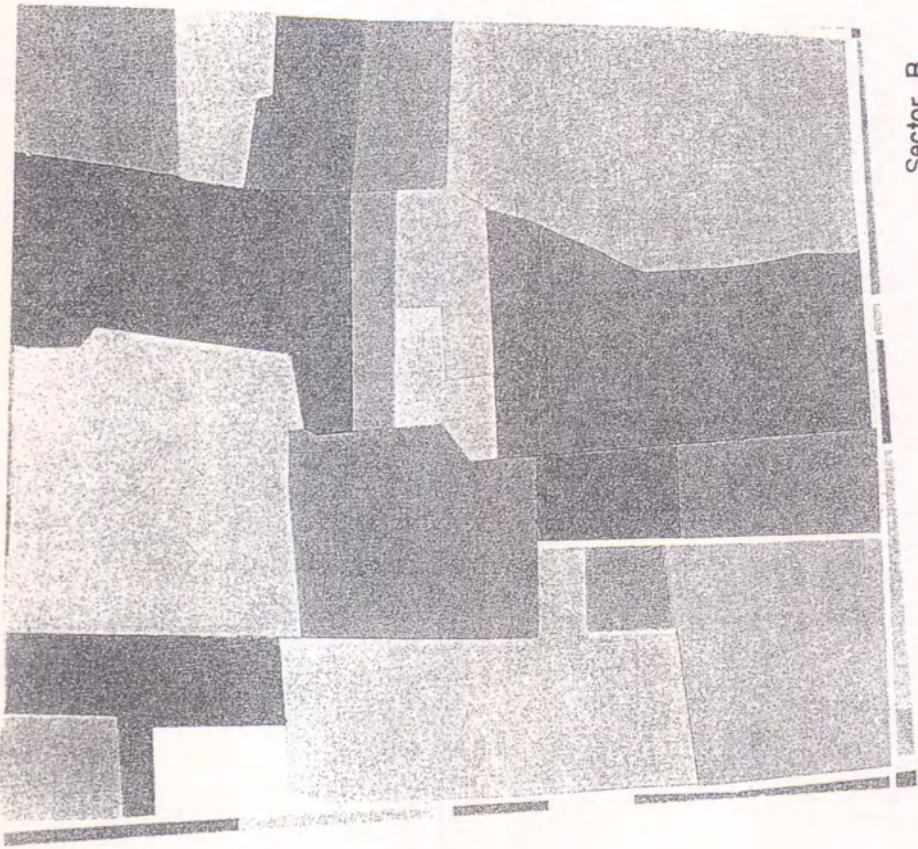
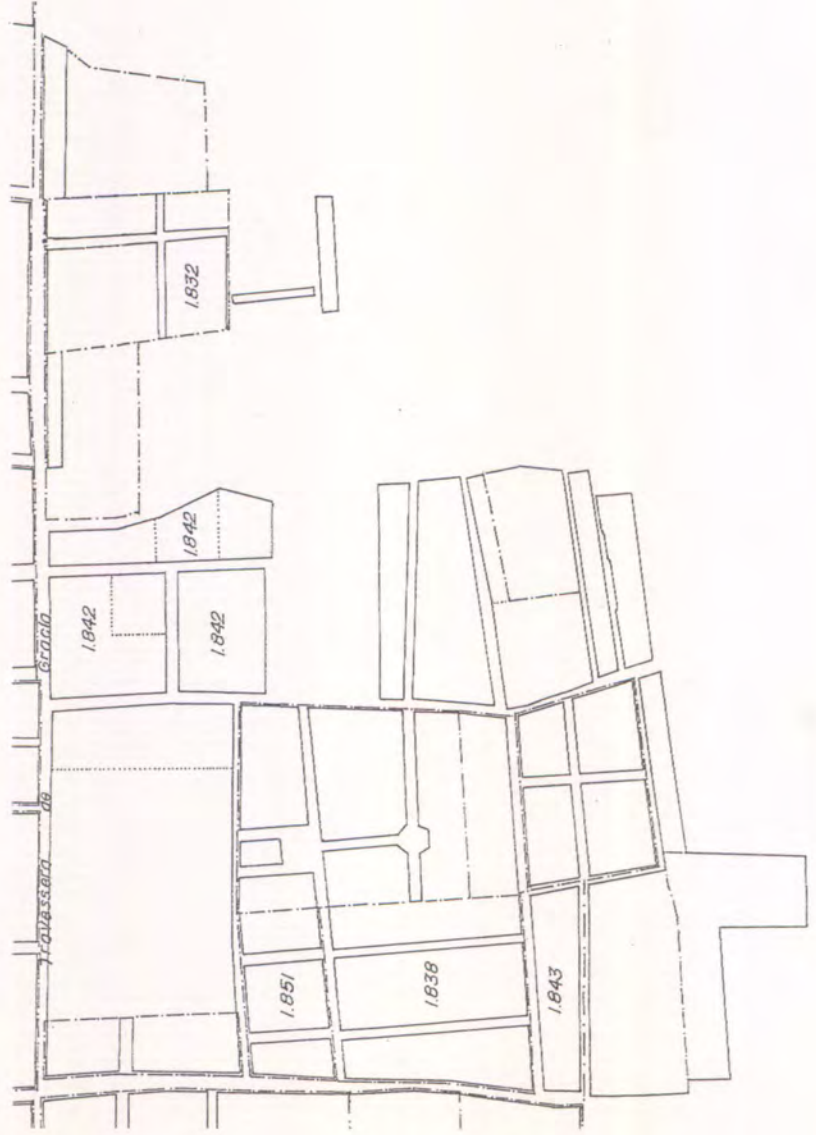

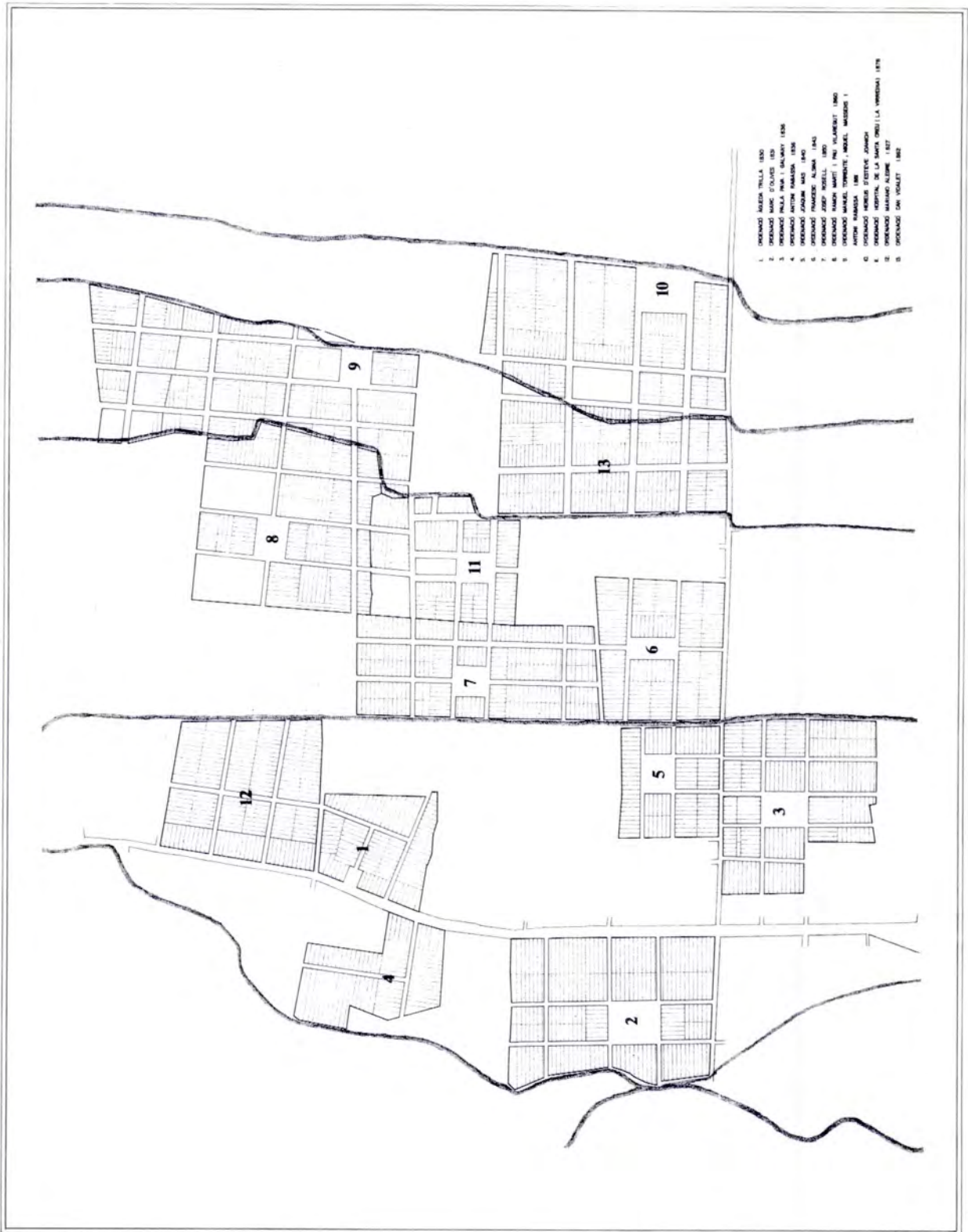
Sector A

Sector B

- 1. ORDENADO BUENOS AIRES 1850
- 2. ORDENADO MARCE D'OLIVIER 1850
- 3. ORDENADO PALLA PARA I. GALVANI 1856
- 4. ORDENADO ANTON VARRADA 1856
- 5. ORDENADO JUAN DE SAA 1860
- 6. ORDENADO JUAN DE SAA 1860
- 7. ORDENADO JUAN DE SAA 1860
- 8. ORDENADO MANUEL TORRES 1860
- 9. ORDENADO MANUEL TORRES 1860
- 10. ORDENADO MANUEL TORRES 1860
- 11. ORDENADO MANUEL TORRES 1860
- 12. ORDENADO MANUEL TORRES 1860
- 13. ORDENADO MANUEL TORRES 1860

V.1.3. Desordre dins l'ordre o la teoria de les vores imprecises

L'observació dels onze projectes estudiats en el capítol III ens ha permès comprovar que la regularitat geomètrica es dilueix en els marges de cada peça i ens força a reconèixer l'evidència d'un cert desordre projectual. La representació gràfica de la fig. núm. 9, amb el procés d'ordenació del sòl gairebé complet i estabilitzat, descobreix alhora una estructura global i una certa indeterminació, un desajust relatiu, que es palesa sobretot a les vores. La figura núm. 10 mostra un cert desordre inevitable entre illes exactes de regularitat estricta. La falta de regularitat apareix sempre a les vores; línies quebrades alienes a la trama ortogonal originada en el centre de cada peça, que sovint impliquen parcel·lacions difícils i mòduls atípics. Les illes 1, 2, 3, 4, 5 i 9 de l'ordenació de R. Martí i P. Vilaregut en els seus marges a migdia i llevant són l'exemple més clar de marges projectuals.

Aquesta circumstància, evident en gairebé tots els projectes, ens permet de deduir el següent principi: **els sectors de la vila amb una més gran longitud de línia de fractura (perímetre) contenen una més gran extensió de sòl ordenat irregularment.** El sector A, comprès entre la Travessera, el Torrent de l'Olla i l'Eixample, es va configurar segons 26 projectes diferents, tots sobre peces inferiors a les quatre mujades, i amb una mitjana aproximada de dos quarteres per unitat (fig. 11). La longitud de fractura per hectàrea és més del doble que en el sector B per damunt de la Travessera. Al sector A, molt més fraccionat, els projectes s'han revelat incapaços de generar ordres interiors aptes per a l'enllaç amb els adjacents. Aquest sector no té cap estructura global, la imatge final que representa només es pot llegir com una simple agregació d'entitats menors. D'altra banda, la quantitat relativa d'irregularitat en cada peça és lògicament molt més gran. Irregularitat vol dir, en aquest cas, un pitjor aprofitament del sòl ordenat, això és, menys control del sòl per part del projecte.

La figura núm. 10 exposa les illes marge de les onze ordenacions majors realitzades entre 1842 i 1883 i la seva relació amb els blocs d'illes estrictament regulars a l'interior de cada peça. L'extensió ocupada pel núvol irregular de les vores representa el 17 % de la totalitat del sòl sotmès a projecte.

De mica en mica, aquest percentatge d'irregularitat s'anirà transformant sense representar cap problema per a la cohesió global del sector. Un exemple clar d'aquesta capacitat d'autoestructuració de la vila, el podem llegir en la sutura, tan precisa com imprevisible, dels marges a llevant i migdia de l'ordenació de R. Martí i P. Vilaregut amb les ordenacions veïnes. Aquesta aptitud per assolir un cert percentatge d'irregularitats (d'atzar) és un atribut insòlit d'aquest model de creixement (fig. 12).

Així doncs, l'anticipació projectual de la forma de la ciutat es realitza a Gràcia segons un model que pot ser realitzat sobre la marxa, tot acceptant i compensant la incapacitat de predicció a llarg termini. Es tracta d'un model que accepta un cert grau de volubilitat i diversitat en els comportaments dels agents que materialitzen la ciutat.

L'estructura final no és pas el resultat d'una geometria global preconcebuda. Quan Francesc Alsina presenta, l'any 1843, el seu projecte per a una peça de 3 ha poc podia imaginar que de fet estava assenyalant les directrius bàsiques d'un altre projecte que gairebé mig segle després presentarien els hereus Joanich per ordenar una propietat situada 300 m a llevant.

La formulació del caràcter distintiu més "modern" d'aquesta forma de creixement és **la seva capacitat d'assumir la contingència**.

Les mesures realitzades als sectors A i B ens permeten testimoniar que en el creixement gracienc, el percentatge màxim de sòl irregular assumible pel conjunt de la vila sense efectes greus per a la seva estructura general se situa en l'interval del 20-25 %.

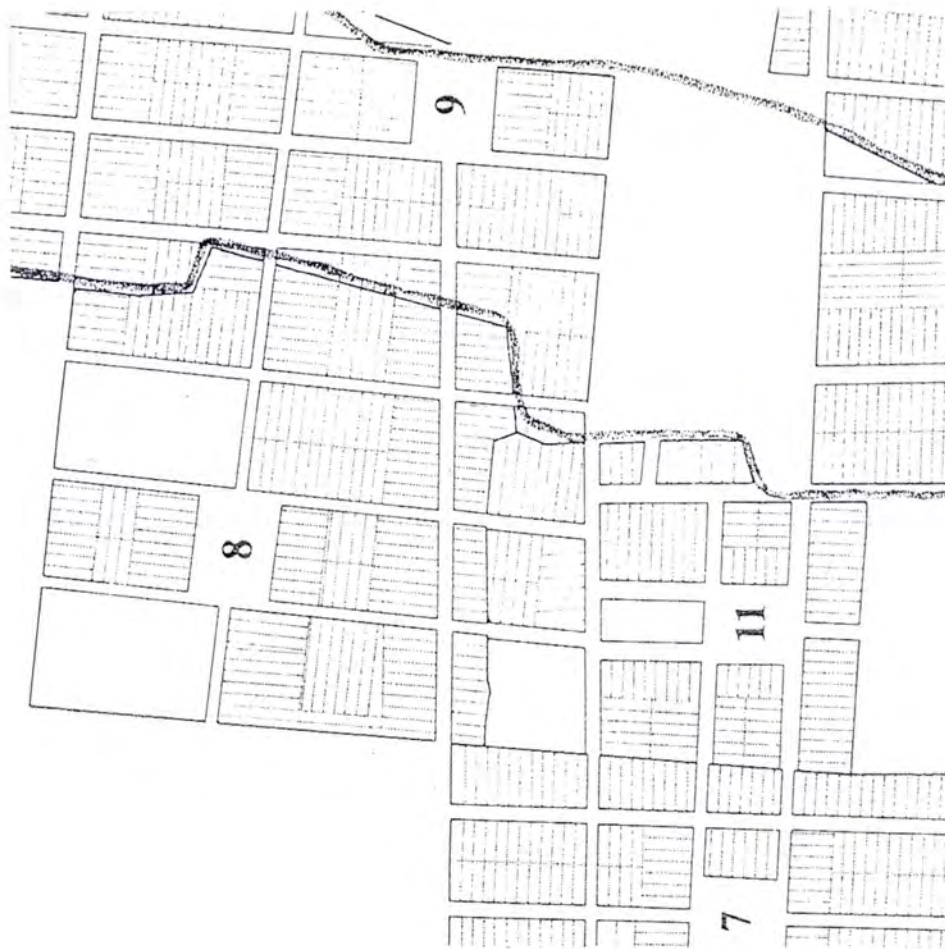
La contingència, l'aleatorietat, apareix sempre a les vores del projecte. El conflicte és la tangència. Un creixement amb massa vores sempre mancarà d'estructura. A les vores pugnen gairebé sempre iniciatives diferents, en el límit de l'argument, temps diferents.

Aquest reguitzell d'especulacions i dades em condueix de dret a la conclusió següent: Gràcia és una forma de creixement urbà estructurat i alhora és capaç d'incorporar l'aleatorietat que resulta d'una suma de projectes de ciutat a **escala intermèdia**, entre la ciutat massa reduïda dels projectes inaptes per inferir-ne un ordre interior, i una altra de globalista que encotilla totes les formes del sòl en una sola figura geomètrica gegantina, molt més enllà del temps que li és propi.

Aquesta escala intermèdia, es pot resumir, pel que fa a les característiques dels elements constitutius dels projectes en un lloc concret i un període històric precís (Gràcia al període 1800-1897), en les condicions següents:

	Interval
extensió de la peça	2-6 ha
nombre de parcel.les mitjà	80-250 parcel.les
sup. mitjana del mòdul parcel.lari	144-230 m ²
front de parcel.la tipus	30 pams
perímetre mitjà de façana per ordenació	700-3600 m
longitud total de vies (mitjana)	270-1800 m
superfície total de vialitat (mitjana)	1500-13000 m ²
superfície total de plaça	450-4500 m ²
densitat lineal viària	137-276 m/ha
densitat superficial viària	800-2036 m ² /ha
densitat superficial espai públic	200-1200 m ² /ha

Tot i amb això, on millor s'expressa la virtualitat d'aquesta escala intermèdia és en la pròpia figura del projecte.

ORDENACIÓ RAMON MARTÍ I PUJOL VILAREGUT. (1860-1864).

V.1.4. El moment "estructural"

Reconeguts els elements (els onze projectes de les ordenacions majors) i les relacions d'ordre que se n'infereixen, em sembla oportú passar a la construcció d'un esquema teòric, d'un model construït amb les dades que em proporcionen aquests elements i les seves relacions. Em disculpareu aquesta gimnàstica de caire "estructuralista", una mica passada de moda, però no puc evitar generalitzar. Si més no, m'evitarà el malestar que sentia Funes, aquell personatge de ficció incapaç d'idees generals, quan memoritzava el coneixement sobre totes les coses per agregació incomptable d'individualitats.

(4)

El model gràfic representat per l'anamorfisme cartogràfic de la fig. 13 pretén descobrir una estructura oculta en la imatge atapeïda i sobrecarregada d'informació del procés d'ordenació del sòl un cop estabilitzat. El diagrama suggereix una manera "diferent" de projectar el creixement de la ciutat.

Les lleis principals que creen aquest sistema són les següents:

1. Les peces de sòl susceptibles de ser ordenades segons un projecte han de tenir una extensió adequada a la capacitat dels agents que posteriorment han de construir el creixement urbà (a Gràcia aquest interval oscil.lava entre les 2 i les 6 ha, aproximadament).
2. Les lleis d'ordre interior que el projecte imposa a cada peça han de ser centrífugues. El model geomètric en trama que des d'un centre (la plaça) s'escampa cap a les vores és la representació gràfica d'un sistema complex i que resol amb eficàcia el problema plantejat.
3. Cada projecte particular ha d'assumir una part de les condicions geomètriques que els projectes anteriors li infereixen. Això vol dir que cada projecte només és relativament autònom, ja que ha d'assimilar part de les directrius d'ordre que li arriben dels projectes precedents. Com a mínim, ha d'acceptar com a pròpia una directriu de cadascun dels projectes anteriors adjacents o propers.

El model de creixement gracienc fins al darrer quart del segle XIX introdueix, un pas després de l'altre, ordres geomètrics d'escala menor, sense tensió amb el temps. Hi ha un cert crèdit intuïtiu envers les aptituds d'autoestructuració del fenomen del creixement urbà.

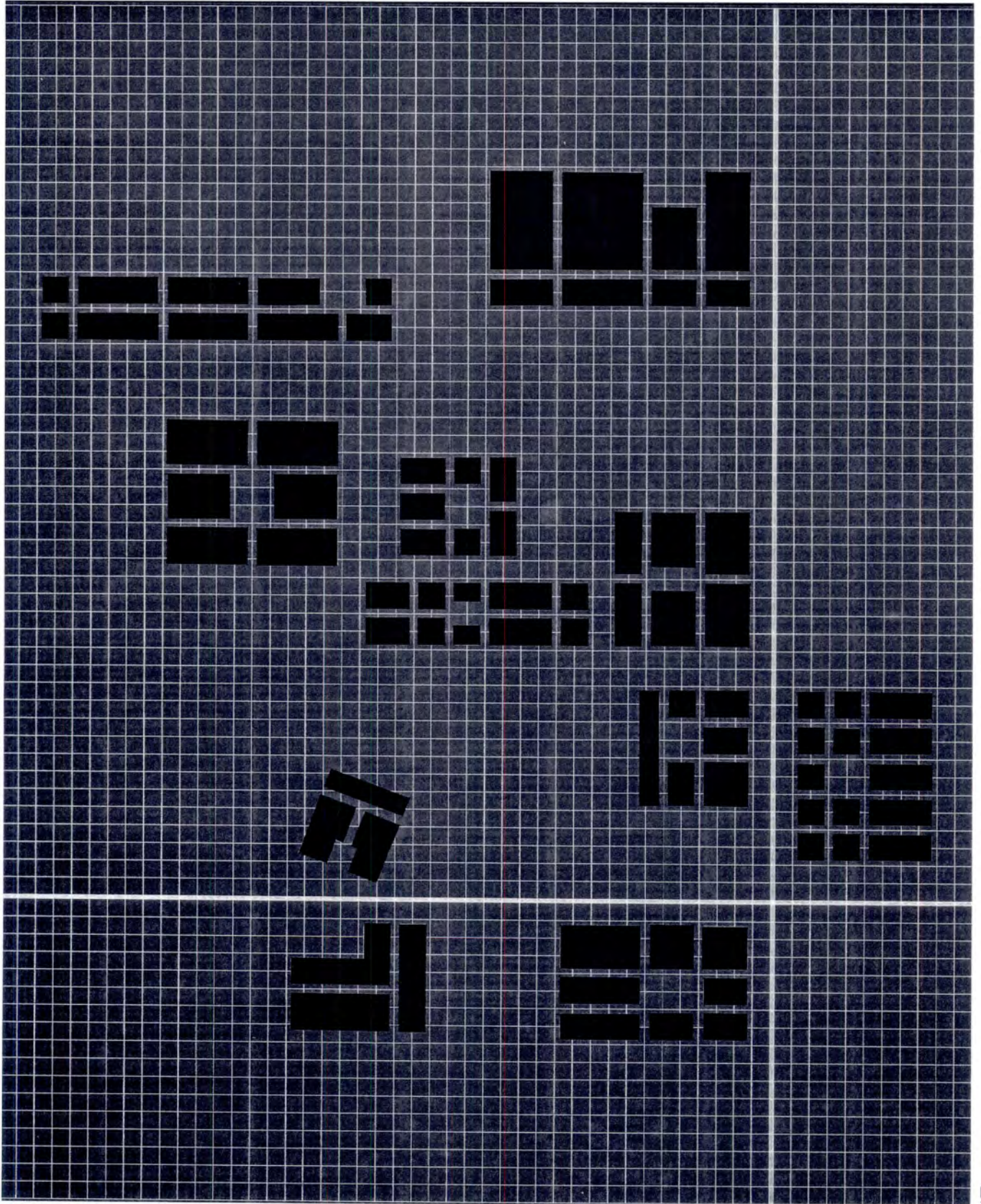
És clar que amb això no vull dir que tot s'hi val. És el mateix temps que sanciona a posteriori l'interval d'escala de projecte acceptables sense gaire tensió per als agents actius.

Una concepció ben diferent a la dels projectes globalistes que, per minuciosos i racionals que siguin, pressuposen ingènuament la immobilitat de les condicions inicials en què es produeix la proposta, i contradiuen la sensació intuïtiva que, constanment, tenim del temps, que no és manipulable a voluntat.

L'exemple gracienc verifica que en les escales massa petites de projecte els problemes funcionals es multipliquen. D'altra banda, la dificultat d'aplicar-hi ordres regeneradors fa impossibles les transformacions de la trama o tipologia, amb el resultat conegut de caducitat i degradació prematures. El sector A de la figura 11 mostra un sector avui dia degradat per aquesta causa.

Aquesta concepció de la forma urbana com a element actiu, com un estat continu del futur, és molt semblant al món dels "processos" de Withehead, i ens fa pensar inevitablement en models de creixement i escales de projecte intermèdies, coherents amb la fletxa aleatòria i irreversible del temps.

(5)

NOTES I BIBLIOGRAFIA

- 1 No s'ha pogut verificar el fraccionament de les terres de l'ex-batlle Balasch per sota de l'ordenació Trilla, ni tampoc l'esmicolada partició del sòl adjacent a l'Eixample per sota de la Travessera.
- 2 OLSEN, Donald J. *op. cit.*
- 3 Només queden per representar La Fontana, Can Comte i la peça resultant del trasllat de la fàbrica Puigmartí. Projectes realitzats molt tard, bé amb el model de creixement ja constituït, bé completament aliens, com s'esdevingué en el projecte de Can Comte.
- 4 BORGES, Jorge Luis. *Ficciones*. Buenos Aires, 1956. Barcelona 1983.
- 5 WHITEHEAD A. N. *Process and Reality. An Essay in Cosmologie*. New York 1969.

FIGURES

- 1 Plànol descriptiu de les 83 peces de sòl subjectes a projecte d'ordenació identificades.
Autor: Enric Serra
Escala 1:5000
Les onze peces més grans estan referenciades de l'1 a l'11. Els colors d'aquest gràfic no tenen cap significació específica. S'han aplicat de manera que permetin la identificació de cada peça i facin evident les característiques de la fractura general.
- 2 El procés de formació del teixit urbà gracienc en quatre moments successius:
 - a) La gènesi del procés a la cruïlla del camí de Gràcia i la Travessera (1800-1806).
 - b) Aparició de les primeres ordenacions recolzades en el carrer major (fins a 1828).
 - c) Les següents ordenacions recolzen en la Travessera fins a 1850; més endavant estableixen lligams entre elles fins a ocupar cap a tramuntana el bell mig del territori de Gràcia cap a 1860.
 - d) El teixit es consolida a llevant amb les dues ordenacions majors i el naixement del barri de la Salut (1877).
- 3 Conjunt de les primeres ordenacions independents en el seu ordre interior de directrius prèvies. La plaça regular se situa a prop del centre geomètric de la peça. Els carrers es disposen segons una trama ortogonal.
- 4 Tres ordenacions que plantegen una xarxa viària interior amb diferents graus de compromís amb les directrius prèvies:
 - a) L'ordenació d'Antoni Rabassa amb dos carrers aliens a l'entorn.
 - b) L'ordenació de Torrente-Rabassa-Massens amb les directrius llevant-ponent determinades per ordres anteriors i les directrius migdia-tramuntana, opcions del projecte de l'arquitecte Rovira i Trias.

- c) L'ordenació de la darrera peça de la finca de La Virreina amb totes les directrius interiors determinades pel teixit de les vores, ja consolidat.
- 5 Ordenacions 2, 3, 5, 6 i 7 amb indicació dels successius nexes que s'hi estableixen.
 - 6 Procés de formació de la trama viària. Quatre moments successius. L'annexió a Barcelona es produeix amb l'estructura acabada.
 - 7 Traces induïdes, traces independents. La trama final és el resultat d'un procés d'agregació de subtrames menors.
 - 8 Les ordenacions majors. De les tretze ordenacions de més de quatre mujades plantejades fins a 1897, no s'han estudiat en detall ni la de Mariano Alegre ni la de can Vidalet, ja que la simplicitat i automatisme de les seves geometries no aportaven al conjunt cap unitat amb prou identitat.
 - 9 El trencaclosques encaixat. S'indica l'any en què es va aprovar cada projecte. La figura representa, sobreposats, el trencaclosques i la trama.
Autor: Enric Serra
Escala: 1:5000
 - 10 Les illes-marge a les ordenacions majors.
 - 11 Sectors A i B. Representació de les peces de cada sector i els projectes resultants.
Al sector B de peces majors es configura la trama. El sector A no té cap estructura.
 - 12 Relació de l'ordenació de Martí-Vilaregut amb els projectes de les peces veïnes plantejades posteriorment.
 - 13 Anamorfisme cartogràfic representatiu del model de creixement urbà de la vila de Gràcia (1800-1897).

V.2 LA GEOMETRIA: EL TEMPS INICIAL DE LA CIUTAT

"Hay un cuadrado. Hay un rectángulo. Los jugadores toman el cuadrado y lo colocan sobre el rectángulo. Lo ubican con gran precisión. Construyen una morada perfecta. Ahora la estructura es visible. Lo que era embrionario queda ahora expuesto. No somos tan variados ni tan malos. Hemos hecho rectángulos y los hemos colocado sobre cuadrados. Esta es nuestra victoria. Este es nuestro consuelo".

Virginia Wolf

(1)

No és casual que en referir-nos a la cartografia d'una ciutat, en diguem el nom. Dit ben curt, en veure un plànol de Barcelona diem "això és Barcelona". Associem la realitat tridimensional de la ciutat al seu signe cartogràfic. De fet, necessitem del signe (simplificació simbòlica) per aproximar-nos al coneixement de la realitat. Es així com observem els mapes i plànols d'una ciutat o d'una part de la ciutat.

La representació bidimensional ens concedeix la il·lusió de conèixer amb rigor les relacions entre les parts o elements; per exemple, les relacions de distància o de superfície.

L'arquitecte de començament del XIX, davant la responsabilitat de projectar l'extensió de la ciutat sobre el sòl verge, aixeca un plànol de l'àmbit objecte de transformació i es fa la il·lusió que imaginant-hi (dibuixant-hi) signes nous inventa la realitat mateixa. De fet, no va gaire errat de comptes, ja que el projecte de sòl crea l'ordre constitutiu de la ciutat i, a desgrat de no ser ambdues entitats (projecte i ciutat) la mateixa cosa, tampoc no són radicalment diferents. Podríem dir que el projecte és la llavor que s'implanta en el sòl i el fecunda.

El pas següent de l'arquitecte, en aquest cas armat amb l'utilatge de l'agrimensor i del geòmetra, és dibuixar un sistema de signes fet de relacions exactes, és a dir, preveure-hi una ciutat segons un

ordre regular. Intueix en la geometria regular (en les seves lleis) una qualitat que està més enllà del temps. L'ordre regular és per a aquest arquitecte geòmetre, un mètode que li permet respondre a les cinc qüestions bàsiques que té davant seu; quantes parcel·les?, on disposar-les?, quants carrers?, on disposar-los?, on situar la plaça? I a més a més, és aquesta mateixa regularitat el que confereix al projecte un significat global en relació a un entorn confús. El projecte del sòl esdevé, per mitjà de la geometria, el paradigma de la racionalitat.

L'arquitecte de la primera meitat del XIX encarat a un problema d'ordenació de sòl treballa lògicament amb els instruments i el saber que li presta la geometria mètrica. I aplica aquesta geometria al pla del terreny, pla que fins avui sempre havia tingut una importància fonamental en la concepció humana de l'espai. Potser no farà nosa, doncs, fer memòria del que tenien en comú geometria i projecte de ciutat.

La geometria va néixer com un conjunt de regles i coneixements empírics obtinguts per via de l'experiència i usats pels primers constructors i agrimensors de l'antic Egipte. Els grecs la van organitzar deductivament. Des de llavors fins a principi del XIX les aplicacions de la geometria a l'agrimensura han estat permanents. L'instrumental disciplinar emprat no ha sofert gairebé canvis, ja que, des d'Euclides que es tenia coneixement de la trigonometria rectilínia.

Les operacions que des d'aleshores realitza l'agrimensor en l'execució dels seus documents són les mateixes:

1. Prendre mides i fer les observacions necessàries sobre el terreny.
2. Traslladar al paper les mides i els resultats de les observacions.
- i 3. Calcular la superfície del terreny amidat.

No puc estar-me de reproduir la descripció que d'aquestes operacions es fa en un programa dels exàmens d'Agrimensors de la Diputació Provincial de Barcelona de l'any 1844. És memorable l'èmfasi en el detall tècnic de la disciplina, així com també el bon sentit dels advertiments finals.

"... En el levantamiento de planos se miden las líneas accesibles con la cadenilla, la cuerda, la medidera, el compás o reglón, y para los croquis con el odómetro; y se observan los ángulos con el transportador, el pantómetro, la plancheta, el sextante, octante o cuadrante, el recipiángulo, el eclimetro, el douglás, el teodolito, el círculo repetidor, el precisivo, etc. El dibujo de los planos se ejecuta sobre papel vitela por medio de los compases, la regla, la plantilla de escuadra o cartabón de delineantes, el semi-círculo graduado, el lápiz-plomo, el tiralíneas, etc.; y el lavado de los mismos planos se verifica con la tinta de china, los colores y los pinceles. Por fin, se hace el cálculo del área del terreno, descomponiendo comunmente su figura en triángulos o trapecios rectángulos, si es un polígono irregular o una figura curvilínea o mixtilínea, o practicando la regla geométrica correspondiente, cuando la determinación de su área depende de alguna de las reglas que sienta la Geometría.

De esta rápida reseña fácil es deducir cuales son los conocimientos que deben adornar a todo Agrimensor: en primer lugar ha de poseer a fondo la aritmética i la geometría, no sólo la parte práctica o de aplicación, sino también la que es puramente teórica. Y a la verdad, el que no sabe más que la práctica de la ciencia que profesa, es esclavo de las reglas; si le falta la memoria o se le presenta alguna circunstancia imprevista, su saber le abandona y queda expuesto a graves errores. No sucede así al que está bien provisto de una buena teoría, es decir, que conoce a fondo los principios y el porqué de todas las operaciones que practica; siempre encuentra recursos y en todas ocasiones ve claramente, si el nuevo camino que va a seguir, conduce directamente al fin y hasta qué punto puede alejarle de él. También consideramos indispensable que el Agrimensor tenga las nociones algebraicas necesarias para comprender el origen y aplicación de las fórmulas de la Trigonometría rectilínea, de este ramo de las Matemáticas puras tan útil a los que se ven cada día en el caso de tener que medir líneas y alturas inaccesibles en todo o en parte, como les sucede a los Agrimensores. Finalmente, un conocimiento bastante minucioso de los signos naturales y convencionales empleados en el dibujo topográfico, junto con un regular número de ejercicios de

copias sobre esta clase de dibujo, podrán a nuestro modo de ver constituir un Agrimensor que mediante algunos años de práctica sobre el terreno, llegue a formarse una regular reputación entre sus comprofesores".

J. O. y B.

(3)

Aquesta gran capacitat tècnica d'amidar i mesurar el sòl, el prestigi de l'ordre regular, associat des del segle XVIII a les idees de cultura i civilització, i la seguretat "científica" que es desprèn de les lleis de la geometria determinen que durant el segle XIX l'arquitecte concreti el seu projecte de ciutat per mitjà d'un plànol que representa un conjunt de relacions geomètriques sobre el pla del sòl. L'arquitecte, en fiar-se de la geometria, deixa gran part de la seva responsabilitat en bones mans. La geometria, a fi de comptes, és la ciència de les relacions de forma, això és, de les relacions que més interessin l'objectiu principal del projecte. El seu camp d'estudi és, en definitiva, el de les relacions que associen directament o indirectament els elements constitutius de les figures geomètriques. En la seva significació original, la geometria d'Euclides (300 aC) s'ocupava de l'espai físic. El seu sistema permetia definir amb precisió les diferents relacions que s'estableixen en aquest espai concret, del qual es tenia un coneixement intuïtiu i en conseqüència sintètic.

(4)

A la segona meitat del XIX, la geometria es va anar allunyant de mica en mica dels "models físics" i es va autoconstruir definitivament com una ciència abstracta aliena a tot contingut real. El divorci definitiu entre espai i geometria mètrica es va confirmar en el període 1900-1910.

(5)

L'episodi principal en aquest viatge d'aïllament el va constituir el clàssic *Grundlagen der geometrie*, de David Hilbert. En els *Grundlagen*, Hilbert persegueix la revelació dels axiomes (proposicions fonamentals) de la geometria i pretén esbrinar-ne les connexions reconstruint la geometria mètrica sobre un sistema complet d'axiomes tan simple com sigui possible, de manera que hi aparegui amb la màxima claredat la interpretació dels diferents grups d'axiomes.

(6)

Hilbert va saber distingir en la infinita complexitat d'aquestes relacions cinc categories primàries independents. Cadascun d'aquests grups considerats aïlladament expressa certs grups de relacions espacials corresponents a la nostra intuïció de l'espai real.

- 1^a **Relacions d'enllaç o incidència**, com ara "ser a", "passar per", "unir", "tallar"...
- 2^a **Relacions d'ordenació**, com ara "ser entre", "separar", "precedir", "seguir"... Per exemple: l'eix de simetria d'una figura la "separa" en dues parts iguals...
- 3^a **Relacions d'igualtat o congruència**, com ara les relacions de perpendicularitat, que impliquen la igualtat dels angles adjacents, o bé els mateixos criteris d'igualtat de dues figures regulars.
- 4^a **Relacions de paral·lelisme.**
- 5^a **Relacions de continuïtat.**

És paradoxal que sigui David Hilbert, el gran formalista de les matemàtiques del canvi de segle, qui millor sistematitzi el conjunt de totes les relacions geomètriques i ens permeti indirectament, mitjançant el treball crític d'Henri Poincaré, organitzar sistemàticament segons una senzilla classificació el conjunt de les nostres intuïcions espacials pel que fa a la geometria plana.

Totes les figures geomètriques planes pensades pels arquitectes del XIX que representen i anticipen extensions urbanes són construccions gràfiques que combinen sintèticament una selecció de les intuïcions espacials que Hilbert va sistematitzar en les categories referides.

Cada projecte és, sobretot, una determinada combinació de relacions d'ordre, d'enllaç, de congruència, etc., expressades mitjançant una figura plana. L'estudi successiu dels diferents projectes d'ordenació de sòl a Gràcia ha parat expressament atenció a la identificació de les principals relacions geomètriques que s'estableixen en cada figura.

Hem convingut que un projecte d'ordenació de sòl és preferentment una figura geomètrica més o menys complexa. Per a la seva

(7)

(8)

concepció, l'arquitecte estableix consecutivament diverses relacions de les categories primàries abans referides entre els elements constitutius de la figura: eixos de carrers perpendiculars, illes repartides segons un nombre exacte de mòduls, places amb un o dos eixos de simetria... Conseqüentment, tot projecte d'extensió urbana del XIX pot ser analitzat com un sistema de relacions de forma amb l'ajut del mateix instrumental disciplinar que va servir per a la seva concepció.

Considerem, per exemple el projecte d'ordenació de Josep Rosell de 1851. La figura núm. 1 descobreix algunes de les relacions més elementals que componen el projecte: l'eix a-a', que ho és també de simetria de la plaça; el paral·lelisme dels eixos a-a' i b-b'; la continuïtat de l'eix c-c, la relació de l'eix f-f' respecte a l'eix de simetria a-a'; la continuïtat de l'eix d-d' respecte a una de les traces del carrer de l'Àngel, la modulació exacta de la plaça pel que fa a l'eix e-e'...

El projecte és la síntesi d'aquestes relacions geomètriques, i per "llegir" el projecte amb rigor cal saber desxifrar la jerarquia de totes aquestes relacions de forma. L'anàlisi dels onze projectes d'ordenació del sòl conformadors del gruix regular del teixit gracienc corrobora que no hi ha geometria inseqüent.

Els components i relacions que traça aquesta geometria seran els més estables del procés de transformació de la vila. I, en cada ordenació, el rang de cadascun dels elements constitutius de la figura geomètrica és producte d'una opció projectual. El projecte urbà del XIX com a figura geomètrica, reclama, doncs, el dret de ser llegit (interpretat) com una entitat relativament autònoma.

Bergson deia que la lògica immanent a les figures geomètriques és tan forta que subjuga a la intel·ligència que comprova el seu ordre, i advertia *"cuanto mayor complicación inserta (la inteligencia) al analizar su objeto, tanto más complicado es el orden que ahí encuentra. Y este orden y esta complicación le producen necesariamente el efecto de una realidad positiva"*.

A desgrat de les prevencions de Bergson, no hi ha dubte que la funció analitzadora és una eina pràctica pel que fa al coneixement dels projectes de sòl referits, tot i que potser no ho seria tant

(9)

(10)

aplicada a la complexitat de la ciutat derivada d'aquells projectes. La geometria dels onze projectes majors d'ordenació de sòl de la vila es desprèn d'unes figures geomètriques on les relacions regulars pugnen amb la confusió de l'entorn. De fet, cada projecte és un viatge d'adaptacions i correccions successives, un desplaçament cap a un desenllaç relativament allunyat del rigor i la vanitat de la "ciència geomètrica". No obstant això, la geometria hi va tenir un paper fonamental, ja que inevitablement la creació d'ordres es basava en les seves lleis.

En una sèrie de memorables especulacions, Michel Serres expressa amb claredat que geometria i llenguatge verbal i escrit tenen fronteres comunes. Desconeixem com es produeix el pas del llenguatge comú, intuïtiu, de notació alfabètica, al llenguatge gràfic de la geometria o bé al llenguatge rigorós i sistemàtic dels geomètres formals (Hilbert, Peano, Pieri,...) Un esquema gràfic, però, conté molta més informació que diverses línies de lectura. La figura geomètrica palesa de cop allò que inevitablement l'escriptura descriu feixugament en textos exhaustius. De l'esquema gràfic, en podem extreure, com d'un filó sense fi coneguda, un text extens. Buscar ponts entre la geometria i el llenguatge textual, escrit, és alhora enriquir la pròpia geometria i copsar-la millor segons els mecanismes intuïtius.

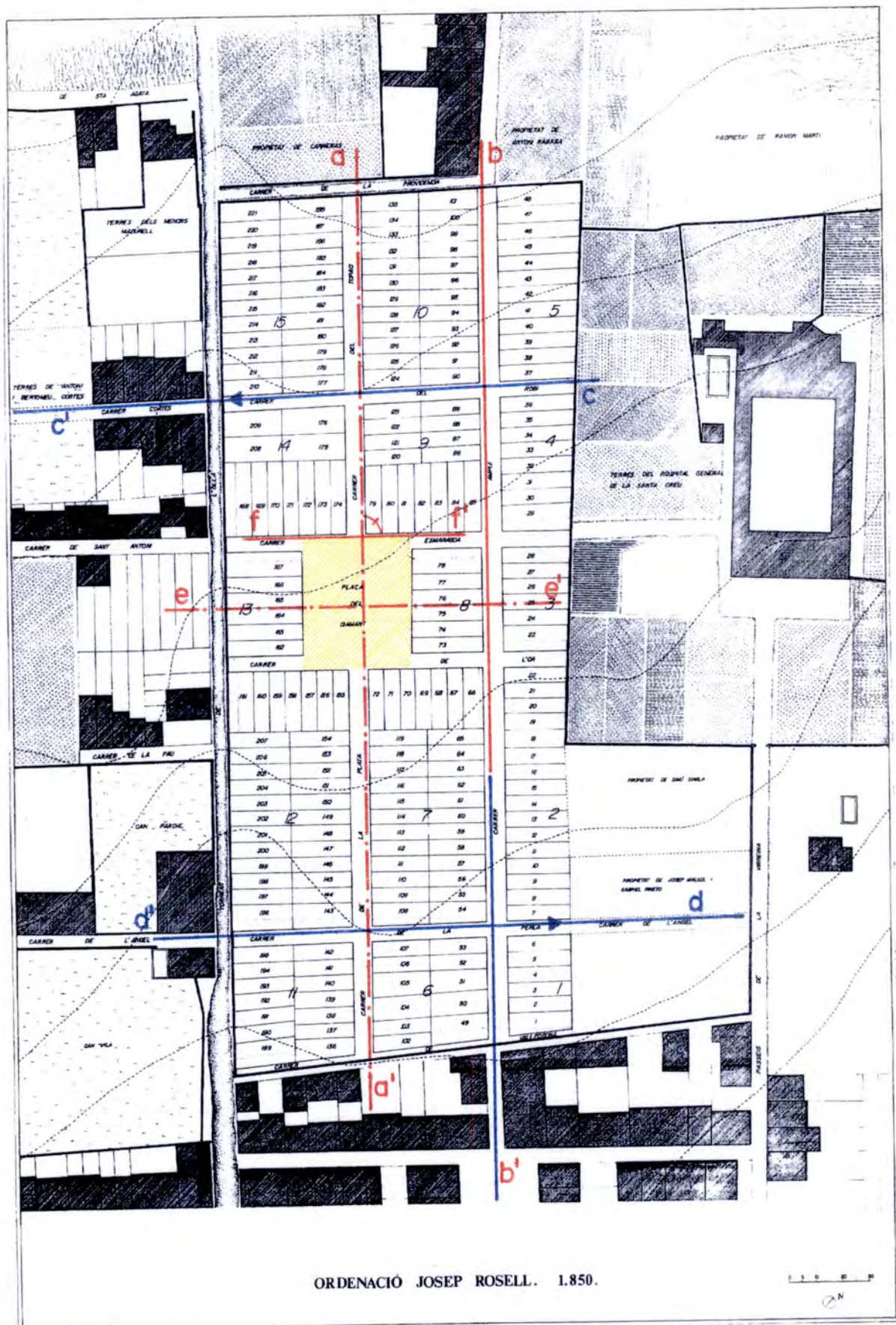
Restablir la relació entre les figures geomètriques i el llenguatge, paraules i frases, és obrir un camí sense límits.

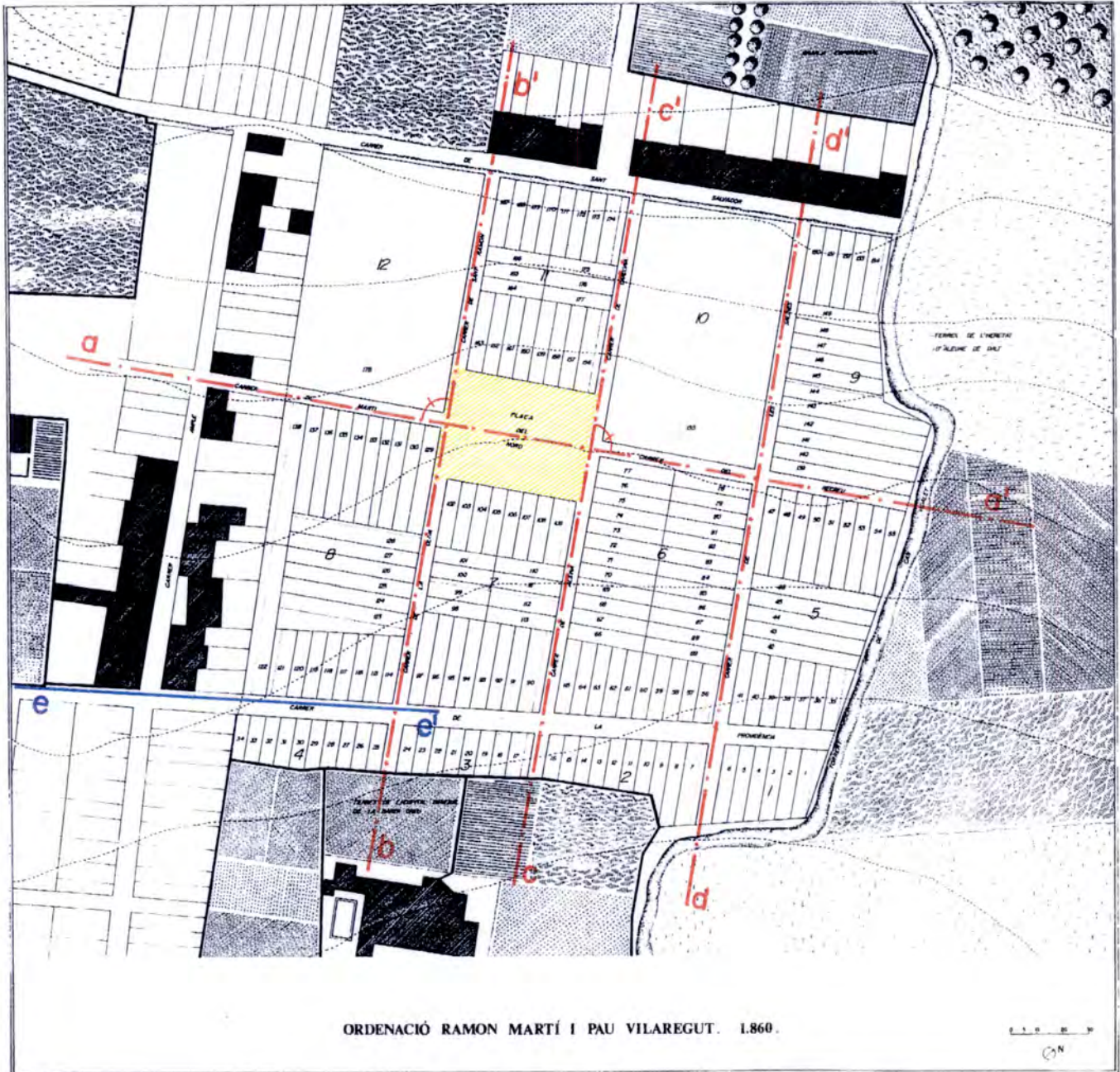
L'estudi dels projectes d'ordenació del sòl gracienc es pot interpretar també com aquesta recerca dels vincles entre tots dos llenguatges.

(11)

Damián Quero a l'article de presentació de la revista UR va imaginar la següent ficció:

*"Quizá si la voz **geo-metría** no hubiese estado previamente ocupada por el dominio de las matemáticas y se hubiese, casualmente sin duda, aplicado en lugar de la palabra **urbanismo** al arte del trazado de las ciudades y otras labores de organización y pautado del territorio, la humanidad se hubiese beneficiado de una notable mayor claridad y capacidad para construir ciudades, dicho sea a título simbólico únicamente. No en vano los planos del trazado geométrico son los paradigmas cierta y crecientemente más entendidos y aceptados como criterio y genuina técnica de regulación colectiva de las ciudades".*

NOTES I BIBLIOGRAFIA

- 1 WOLF, Wirginia. citació de W. H. Auden a *La mano del teñidor*. Barcelona. 1974.
- 2 ARGAN, Giulio Carlo, lamenta amb raó que tots els projectes per a la ciutat del futur semblen sentir horror pel nivell natural del terreny, que sempre ha estat el pla de la terra, de la vida. *Historia del Arte como historia de la ciudad*. Barcelona. 1984.
- 3 " Boletín enciclopédico. Introducción al Programa de Exámenes para agrimensores vigente en la Provincia de Barcelona. Barcelona, 26 de Octubre de 1844".
Programa para Agrimensores, vigente en la Provincia de Barcelona.
Conformándose esta Diputación provincial con el parecer de los señores examinadores, ha venido en adoptar el siguiente programa de los conocimientos de que han de ser examinados rigurosamente en esta Provincia los que aspiren al título de agrimensor.
1º La aritmética; esto es, definiciones preliminares, numeración y operaciones de sumar, restar, multiplicar y dividir con los números enteros, quebrados, decimales y números complexos.
2º La elevación al cuadrado y cubo de las cantidades numéricas, y la extracción de las raíces cuadrada y cúbica de las mismas.
3º La teoría de las razones y proporciones, tanto aritméticas como geométricas, con sus aplicaciones a la regla de tres simple y compuesta, directa e inversa y sus dependientes.
4º El manejo de las tablas de los logaritmos y sus usos para facilitar las operaciones complicadas contenidas en los artículos anteriores.
5º La geometría: esto es, nociones generales de la extensión, línea recta, sus propiedades relativas a la posición perpendicular, oblicua y paralela, explicación y uso de los instrumentos que sirven al modo de trazarla y medirla en todos casos sobre el papel y sobre el terreno.

6º Líneas curvas, circunferencia y su rectificación, rectas y ángulos considerados en el círculo, sus propiedades, sus valores, reducción de estos al centro de la estación cuando convenga, y la explicación y uso de los instrumentos inventados para obtener el modo de trazarlos sobre el papel y medirlos sobre el terreno.

7º Figuras planas y sus clasificación, triángulos, cuadriláteros y polígonos, sus cuadraturas, división de sus áreas, sus transformaciones y reducciones gráficamente y por cálculo, si así conviene.

8º Líneas proporcionales y semejanza de figuras, construcción de escalas para el levantamiento de planos y su delineación por los sistemas de perpendiculares y triangulaciones, el modo de orientarlos con precisión y de fijar los lindes con exactitud.

9º Nomenclatura de los sólidos y valuación de sus volúmenes, con sus aplicaciones al aforo de los líquidos contenidos en vasos de normas y figuras diferentes.

10º Práctica de la nivelación simple y compuesta, instrumentos con que se practica para conocer el desagüe y declive de los terrenos y determinar sus proyecciones horizontales; y finalmente,

11º La trigonometría plana; esto es, definición y descripción de las líneas trigonométricas, uso de las tablas de sus logaritmos aplicados a la completa resolución de los triángulos rectilíneos rectángulos y oblicuángulos, a fin de calcular con facilidad y prontitud las distancias tanto accesibles como inaccesibles, horizontales, verticales o inclinadas.

- 4 ALSINA Claudi i altres *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Barcelona 1990... Claudi Alsina explica que la mida només s'ha emprat per referir-se a longituds i que la mesura s'ha aplicat de primer a les superfícies.
- 5 Respecte a l'evolució de la geometria mètrica en el canvi de segle es pot llegir *Los fundamentos de Euclides y la crítica*

antigua y moderna de Federico Euriques, C.S.I.C. Instituto Jorge Juan, 1953. La introducció als *Fundamentos de la geometría* de David Hilbert de Jose Manuel Sánchez Rom. C.S.I.C. Madrid 1991, dóna una visió sintètica i intel·ligible de l'aventura dels geòmetres entre 1870 i 1930.

- 6 HILBERT, David. *Grundlagen der Geometrie*. Leipzig 1899. *Fundamentos de Geometría*. C.S.I.C. Madrid. 1991
- 7 *Les fondaments de la geometrie. Oeuvres d'Henri Poincaré* (reedició actual). París 1956. Henri Poincaré pensava que reduint el pensament matemàtic a una forma buida se'l mutila, i el seu estudi crític permet trobar imatges intuïtives de l'espai real en relació a les cinc categories independents de relacions que establí Hilbert.
- 8 La Topologia (Anàlisi-situ en aquella època) és la disciplina que estudia les relacions d'ordre.
- 9 CARTER, Harold. *El estudio de la Geografía urbana*. 1974. El capítol 8 *El análisis del plano de la ciudad*. L'estudi de M.R.G. CONZEN verifica que el plànol és l'aspecte més resistent del "paisatge urbà". Usos i edificació en són aspectes molt més efímers.
- 10 BERGSON, Henri. *L'évolution créative* (P.V.F.) 1907 versió castellana en *Obras escogidas*. Aguilar. Mèxic. 1963.
- 11 SERRES, Michel. *El paso del Noroeste* Barcelona. 1991.

FIGURES

- 1 Ordenació de Josep Rosell, 1850. Expressió gràfica de les relacions geomètriques interiors i de connexió amb el context.
- 2 Ordenació de Ramon Martí i Pau Vilaregut, 1860. Expressió gràfica de les relacions geomètriques interiors i de connexió amb el context.